

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ ■ τεύχος 15 – περίοδος Β ■ Μάιος/Ιούνιος 1999

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 65 Αθήνα
τηλ.: 3215 146/fax: 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr

'ARCHITEKTONES'
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS

Issue 15, Cycle B, May/June 1999
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 65 Athens
tel.: 3215 146/fax: 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Άγγελος Γαβαλάς
Αντιπρόεδρος: Δημήτρης Μαραβέας
Γεν. Γραμματέας: Νίκος Μπαλαμπάνης
Ταμίας: Αργύρης Δημητριάδης
Ειδ. Γραμματέας: Ειρήνη Κουφέλη
Μέλη: Μηνάς Αγγελίδης
Μαργαρίτα Ακριτίδου
Νίκος Δεσποτίδης
Άσπα Κατσαρέλη
Απόστολος Κατσαρός
Βιβή Μπάτσου
Γιάννης Πάνου
Μιχάλης Παντελάκης
Σπύρος Παπαδόπουλος
Σούλη Σαλιφoglou

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Άγγελος Γαβαλάς

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη στήλη
Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους Δρχ. 1

ΕΚΔΟΤΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕ
Αθήνα: Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 9235 487-9/fax: 9222 743
Θεσ/κη: Βασ. Όλγας 181
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
Γιώργος Σημαιοφορίδης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Ερμανουηλίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομηνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Αχιλλέας Κυριακίδης
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Αθήνα: Λάμης Δορλίας, Βάνα Διαμαντοπούλου
Αρετή Κατή, Τάσος Σπανούδης, Ντίνος Δογορίτης
Θεσ/κη: Τέτα Μάη, Μαρία Θεοχαροπούλου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανηλίδου
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
Γιώργος Βρεττάκος
DTP SERVICE
Extension, Γ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ ΟΕ
Φίλωνος 64 Δάφνη, τηλ.: 9735 563
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Περαντινός-Κανάκης ΟΕ
Φίλωνος 64 Χαραυγή, τηλ.: 9716 847
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

«Σημείωμα της σύνταξης» (σελ. 18)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Ι. Μεσαρέ, "Κεραμικός: Θύμα της θεωρίας των
«τριών πόλων»;" (σελ. 20)
Κ. Ταγαρίδα, «Οι νέες πύλες της HELEXPO» (σελ. 23)

DOSSIER

Ημερίδα: «Αρχιτεκτονική των Γυάλινων Κτιρίων»
«Χαιρετισμός του αντιπροέδρου του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
Δ. Μαραβέα» (σελ. 30)
Ι. Βικέλας, «Οι αφορισμοί για τα γυάλινα κτίρια και η
πραγματικότητα» (σελ. 31)
Μ. Σουβατζίδης, «Φως και σκιά, ύλη και
πλαστικότητα, τόπος και κτίσμα» (σελ. 34)
Θ. Τιμαγένης, «Ηχομόνωση και ηχοπροστασία των
γυάλινων κτιρίων» (σελ. 37)
Ν. και Μ. Φιντικιάκη, «Η κοινωνική διάσταση των
γυάλινων κτιρίων» (σελ. 39)
Ν. Χαλέβας, «Γυάλινα κτίρια και αρχιτεκτονική στην
Ελλάδα» (σελ. 42)
Στρογγυλό Τραπέζι (σελ. 44)

ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ (σελ. 58)

Δ. Αντωννάκης, «Εικόνες από μια Έκθεση Αρχιτε-
κτονικής»
Γ. Αίσωπος, Γ. Σημαιοφορίδης, «Τοπία Ελληνικής Αρ-
χιτεκτονικής»

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ (σελ. 62)

Στο εξώφυλλο: Επανασχεδιασμός του Βρετανικό Μουσείου Λον-
δίνου, 1997-2000, αρχ. Norman Foster

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιο-
ποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων
μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι
δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα απο-
στέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή
παραστάσεων έργων, θέσεων και επιστολών
να καταχωρούνται στις σελίδες του.
**ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ, ΠΡΕΠΕΙ ΩΠΩΣΔΗΠΟΤΕ ΝΑ ΕΙΝΑΙ
ΣΕ ΔΙΣΚΕΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΜΕ
PRINT-OUT ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΥΛΙΚΟ**

Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδι-
κό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για
το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από
όλους τους συναδέλφους.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βασίλης Γκανιάτσας
Γιάννης Ζερβάς
Κώστας Ηλιάκης
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Νίκος Μπαλαμπάνης
Δημήτρης Μαραβέας
Γιάννης Πολύζος
Γιώργος Σημαιοφορίδης
Νίκος Σιαπκίδης
Λίνα Στεργίου
Βάσω Τροβά
Σάββας Τσιλένης
Ξένια Φωτοπούλου

1. Ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων διοργάνωσε στις 20.5.99, από κοινού με το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, ημερίδα με θέμα «Λειτουργία των Πολεοδομικών Γραφείων». Στην ημερίδα αυτή κατατέθηκαν, για άλλη μια φορά, οι ολοκληρωμένες θέσεις του Συλλόγου μας σ' ότι αφορά:
  - τη διάρθρωση και λειτουργία των Πολεοδομικών Γραφείων,
  - την ποιότητα και τον έλεγχο των μελετών ιδιωτικών έργων,
  - τη λειτουργία των Επιτροπών Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ,)
    - την επίβλεψη της κατασκευής των έργων,
    - την ασφάλεια του εργοταξίου, και
    - την παραλαβή του έργου και σύνδεσή του με τα δίκτυα κοινής Ωφέλειας.
 Με την εισήγησή μας διαχωρίσαμε σαφώς τη θέση μας από προτάσεις ιδιωτικοποίησης των ελέγχων και απαλλαγής του Δημοσίου από κάθε είδους ευθύνη.

2. Το Σχέδιο Νόμου «περί διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων παροχής υπηρεσιών» (ανατροπή του Ν. 716/77), που παρουσιάστηκε στους εμπλεκόμενους φορείς και Συλλόγους, χωρίς καμία συνεννόηση ως προς τη διαμόρφωση των αλλαγών που επιχειρούνται, αποτέλεσε ένα σημαντικό θέμα αντιπαράθεσης με το ΥΠΕΧΩΔΕ.

Ο Σύλλογός μας, σε αλληπάλληλες συνεδριάσεις κατέληξε σε βασικές θέσεις τις οποίες παρουσίασε στη Γενική Συνέλευση Αρχιτεκτόνων Ν. Αττικής την οποία συγκάλεσε στις 7.6.1999 με κύριο θέμα Η.Δ. το παραπάνω Σχέδιο Νόμου.

Στη Γενική Συνέλευση η Επιτροπή Μελετών Δημοσίων Έργων που ορίστηκε από την Αντιπροσωπεία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, παρουσίασε την πρότασή της για την αναθεώρηση του Ν. 716/77, και υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γ.Σ. σχέδιο απόφασης του Διοικητικού Συμβουλίου του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ με το οποίο καταγγέλλεται το Σχέδιο Νόμου ως απαράδεκτο ακόμα και ως βάση για συζήτηση και ζητείται η απόσυρσή του και η άμεση έναρξη, εκ μέρους του Υπουργείου, διαλόγου με όλους τους εμπλεκόμενους με τις μελέτες του Δημοσίου φορείς.

3. - Το τρέχον έτος 1999 συμπληρώνεται δεκαετία από την πρώτη εφαρμογή της υπουργικής απόφασης για τους συμβατικούς προϋπολογισμούς των ιδιωτικών οικοδομικών έργων.
  - Η Πολιτεία, δια του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, αρνείται από το 1990 να εφαρμόσει την ισχύουσα νομοθεσία. Αρκείται να επαναλαμβάνει ανά εξάμηνο ότι "παρατείνεται η πρώτη εφαρμογή". Αποτέλεσμα είναι να διατηρείται το συμβατικό κατασκευαστικό κόστος στις 15.000 δρχ/μ², έναντι του πραγματικού των 200.000 δρχ/μ².
  - Με αντικείμενο το οξύτατο αυτό πρόβλημα πραγματοποιήθηκε, ύστερα από πρωτοβουλία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, σύσκεψη στο ΤΕΕ στις 11 Μαρτίου.
  - Συμμετείχαν ο Πρόεδρος του ΤΕΕ, ο Πρόεδρος του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, ο Πρόεδρος του ΣΠΜΕ, ενώ ο ΠΣΔΜ-Η εκπροσωπήθηκε από τον Γενικό Γραμματέα του.
  - Διαπιστώθηκε ταύτιση αντιλήψεων ως προς τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί και την επιτακτική ανάγκη να αντιμετωπιστούν.
  - Επιδοκιμάσθηκε η απόφαση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ να προσφύγει στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά των παραλείψεων της Διοίκησης.
  - Ανακοινώθηκε η απόφαση του ΤΕΕ να παρέμβξει και να καταθέσει, επίσης, αίτηση στο ΣτΕ κατά της Διοίκησης.
  - Οι εκπρόσωποι του ΣΠΜΕ και ΠΣΔΜ-Η δήλωσαν ότι υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα τις δύο προσφυγές και κάθε σχετική ενέργεια.
  - Επιβεβαιώθηκε ότι η προσπάθεια για την αναπροσαρμογή των συμβατικών προϋπολογισμών, εντάσσεται στην ευρύτερη πρόταση, που διαμορφώνουν το ΤΕΕ και οι Σύλλογοι, για την ποιότητα, πληρότητα και εφαρμογή των μελετών σε συνάρτηση με τους θεσμούς, τα όργανα και τις διαδικασίες ελέγχου.
  - Η αποκατάσταση της επιστημονικής και επαγγελματικής οντότητας των αρχιτεκτόνων αποτελεί για τον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ αιχμή του προβληματισμού του.
  - Οι οδυνηρές συνθήκες, μέσα στις οποίες εφαρμόζεται η επιστήμη και ασκείται το επάγγελμα, άγγιξαν τα όρια αντοχής.
  - Ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ θα συνεχίσει την προσπάθειά του με πρωτοβουλίες για τις οποίες θα ενημερώνει τα μέλη του.

Οι νέες πύλες της HELEXPO

Κεραμεικός: Θύμα της θεωρίας των «τριών πόλων»;

• Ίνγς Μεσσαρέ • αρχιτέκτων-πολεοδόμος

Κατ' αρχάς οφείλω να ομολογήσω πως μέχρι πρότινος δεν είχα συνειδητοποιήσει πως το Σύνταγμα και η Ομόνοια, εκτός από πλατείες, είχαν και χαρακτηριστικά «πόλων». Ούτε είχα αντιληφθεί πως υπήρχε και τρίτος, λανθάνων «πόλος», ο οποίος έχριζε «ανασύστασης».

Δεν θα σταθώ στο ζήτημα αυτό, γιατί δεν έχει καμιά ιδιαίτερη σημασία η ονομασία, όσο το περιεχόμενο που προσδίδεται στη λέξη «πόλος». Σημασία έχει, κυρίως, να εξεταστεί η επιχειρούμενη επαναφορά στο προσκήνιο του «τριγώνου» των Κλεάνθη-Shaubert (και γενικότερα του τότε Σχεδίου τους), με το ιδεολογικό περιτύλιγμα και την προσδιόδηση σημαση που συνοδεύουν αυτή την επαναφορά.

Όπως είχα επισημάνει σε σχετικό προηγούμενο σημείωμά μου,¹ δεν θέλησα να αναφερθώ στα περί «σηματοδότησης» –από το εν λόγω «τρίγωνο»– των όρων γένεσης του νεοσύστατου νεοελληνικού κράτους, γιατί δεν έχει κανένα ιδιαίτερο νόημα. Πέρα από αυτό, υπάρχει κίνδυνος να εκτραπεί η συζήτηση με ντετερμινιστικές και απλουστευτικές –και, άρα, εν πολλοίς ανιστόρητες– ερμηνείες των σχέσεων πολιτικού «καθεστώτος» και πολεοδομικού «σχεδίου».

Το ζήτημα, νομίζω πως αφορά κυρίως στη βασική σύλληψη του τότε σχεδίου, καθώς και στις μέχρι σήμερα επιπτώσεις του. Είναι, συνεπώς, ένα αντικείμενο ερευνησιμο με σχετική αυτοτέλεια, χωρίς «απέραντες» προεκτάσεις. Εκεί όπου έχει μεγαλύτερη σημασία να επικεντρωθεί η συζήτηση –«συζήτηση», που μόλις έχει αρχίσει και όχι με τους καλύτερους όρους–, είναι η εμμονή στην ιδέα της «ανασύστασης», στην οποία έχει προσδοθεί η μέγιστη ιδεολογική φόρτιση.

Αυτό που δεν μπορώ να κατανοήσω, είναι η αναζήτηση μιας «ταυτότητας» που επιχειρείται σήμερα –εν είδει εκπλήρωσης κάποιου ιστορικού «χρέους»– διά μέσου της «ανασύστασης» ή της «ολοκλήρωσης» ενός σχεδίου που ποτέ δεν εφαρμόστηκε.

Όχι πως αυτό αποκλείεται γενικώς, αλλά μια τέτοια πρόθεση μπορεί ενδεχομένως να νομιμοποιηθεί, όταν πρόκειται βασικά για ένα πολεοδομικό σχέδιο σε αρχικό «παρθένο» έδαφος. Δεν είναι όμως η περίπτωση μας. Το σχέδιο των Κλεάνθη-Shaubert έκανε τους λογαριασμούς του με όλο το «κτισμένο» παρελθόν, στην οποία κατάσταση βρισκόταν τότε.

Σήμερα (όπως κάθε «σήμερα»), κά-

νουμε τους λογαριασμούς μας με το χθες (το εκάστοτε «χθες»), άρα και με το σχέδιο των Κλεάνθη-Shaubert, ως μέρος πια του παρελθόντος στο οποίο ανήκει και το οποίο απαιτεί με τη σειρά του τη συνολική του αξιολόγηση με τα σημερινά δεδομένα.² Κάτι τέτοιο έχει περισσότερες πιθανότητες να προσεγγιστεί ικανοποιητικά σήμερα, γιατί (όπως έλεγε ο Μιχαήλ) η ανθρωπότητα διαθέτει στην εποχή μας περισσότερη μνήμη από ποτέ άλλοτε.

Την εποχή που συντάχθηκε το σχέδιο, η ιστορική μνήμη απ' ενός ήταν σχετικά περιορισμένη και απ' ετέρου υπήρχε ένα έντονο παραμορφωτικό ιδεολογικό πρίσμα ανάγνωσης του παρελθόντος, μέχρις ιδεοληψίας.³ Είναι προφανές πως, τότε, η αναζήτηση της ταυτότητας δεν μπορούσε παρά να γίνει μέσα από το συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο.

Το αρχικό «τρίγωνο» είχε μια λογική: την τοποθέτηση των ανακτόρων στην κορυφή (σημερινή πλατεία –ή «πόλο»– Ομονοίας), με θέα την Ακρόπολη. Οι δύο βασικές πλευρές όριζαν μια «οπτική γωνία» 90° (μέσα στην οποία περιλαμβάνονταν η παλιά πόλη. Ήταν μια άποψη καθ' όλα «νόμιμη» για την εποχή και σύμφωνη με την τότε τέχνη του «πολεοδομείν». Η συνολική σύλληψη, όμως, ήταν, κατά τη γνώμη μου, καταστροφική, γιατί σχεδιάστηκε πάνω στην παλιά πόλη (βλέπε τη σχηματική απεικόνιση των δύο περιγραμμάτων) και διέλυσε τελείως τον παραδοσιακό ιστό.⁴

Η βασική ιδέα, με τα ανάκτορα στην κορυφή, ανατράπηκε πάραυτα από τον Klenze, το 1834, και, ως εκ τούτου, εξέλειπε. Η αντίληψη όμως του «επανασχεδιασμού» της παλιάς πόλης παρέμεινε και ολοκληρώθηκε με τα μετέπειτα σχέδια, κι αυτό είναι το κύριο ζήτημα.⁵ Το σχέδιο των Κλεάνθη-Shaubert εξέφρασε την άποψη της δημιουργίας μιας ολότελα νέας ταυτότητας. Δεν γύρισε καν τις πλάτες του στην παλιά πόλη, αλλά εν πολλοίς τη «βίασε». Ήταν μια άκρως σχηματική θεώρηση της σχέσης με τον «αρχαίο πολιτισμό», η οποία, συν τοις άλλοις, διευκόλυνε την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ιδιοκτητών.

Το πλέον ευτράπελο –αν όχι κωμικοτραγικό– συνίσταται στο ότι η άγνοια της αρχαίας τοπογραφίας τούς οδήγησε να κλείσουν το «τρίγωνο» με μια υποτεινούσα (Ερμού) και να την προεκτείνουν πέραν της κτισμένης περιοχής, μέχρι να την περάσουν πάνω από τις δύο αρχαίες διαδρομές των Παναθη-

ναίων και των Ελευσινίων (οι οποίες πορεύονταν σχεδόν παράλληλα στην εντός των αρχαίων τειχών περιοχή), κόβοντας τον Κεραμεικό και αποχωρίζοντάς τον από την περιοχή της Αρχαίας Αγοράς. Η περιοχή που αναγνωριζόταν ως Αρχαιολογικός Χώρος, έφτανε μόνο μέχρι το Θησείο.

Δεν θα επαναλάβω τα όσα έχω πει στο προηγούμενο σημείωμά μου για την εξέλιξη του πολεοδομικού γίγνεσθαι στην περιοχή. Θα επισημάνω μόνο δύο πράγματα:

1) Οι τρεις πλευρές του «τριγώνου» (μετά και από την αφαίρεση της αρχικής κεντρικής ιδέας) αναπτύχθηκαν τελείως ανισόμετρα. Η πλευρά Ομόνοια-Σύνταγμα εξελίχθηκε σε βασικό άξονα με τους τρεις σημαντικούς δρόμους Σταδίου, Πανεπιστημίου και Ακαδημίας. Η πλευρά της Πειραιώς ακολούθησε άλλη λογική, σύμφωνα και με τις λειτουργίες που εγκαταστάθηκαν εκεί. Η Ερμού, ως υποτεινούσα, δεν απέκτησε στο σύνολό της (δηλαδή, πέραν της Καπνικαρέας) ενιαίο χαρακτήρα. Η σύγκλιση της με την Πειραιώς παραμορφώθηκε, ώστε να χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια αναγνώρισης γεωμετρικού σχήματος.

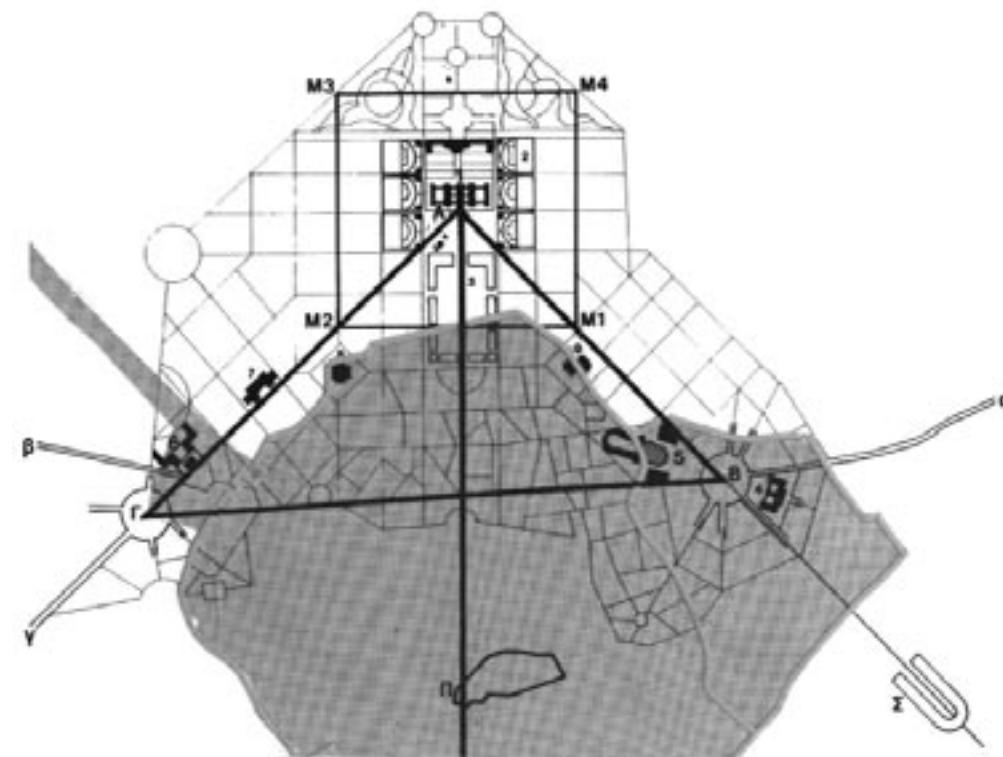
2) Σχεδιαστικά, ο αρχαιολογικός χώρος του Κεραμεικού αποκόπηκε έκτοτε και συνεχίζει να είναι αποκομμένος μέχρι σήμερα. Η επανένωση είναι πια μια αρκετά δύσκολη υπόθεση. Η βασική σχεδιαστική κατεύθυνση του ΥΠΠΟ, με βάση την οποία έγινε η μελέτη του Κεραμεικού, ήταν να γίνει η σύνδεσή του με την Αρχαία Αγορά «στη στάθμη των αρχαίων».

Η επίλυση δεν μπορούσε να γίνει παρά με τη μετατόπιση ενός τμήματος της Ερμού –ως προέκτασης της Αδριανού– από τους Αγ. Ασωμάτους μέχρι το ύψος της οδού Μελιδόνη, πέραν της οποίας η Ερμού συνέχιζε μέχρι την Πειραιώς. Η σύνδεση προτεινόταν κάτω από την αναδιαμορφωμένη Πλατεία Θησείου.⁶

Όστόσο, η «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ», στην οποία μεταβιβάστηκαν οι έξι μελέτες που είχαν ανατεθεί από το ΥΠΠΟ/ΓΕΑΧΑ, έχει διαφορετική άποψη.⁷

Ως φορέας της «ανασύστασης του τρίτου πόλου», άλλαξε πάραυτα τη σχεδιαστική κατεύθυνση του ΥΠΠΟ.⁸ Η «ανασύσταση» δεν μπορεί να συμβιβαστεί με την όποια μετατόπιση τμήματος της Ερμού. Στην αρχική της εκδοχή είχε ως επιδίωξη την ανασύσταση της «τρίτης πλατείας» (Πλατεία Κέκροπος). Ο στόχος αυτός, φαίνεται πως εγκαταλείφθηκε ως ανέφικτος: γιατί, εκτός των άλλων, θα προϋπέθετε την ευθυγράμμιση των συγκλινόντων τμημάτων της Πειραιώς και της Ερμού, που είχαν ήδη στραβώσει από τον περασμένο αιώνα.

Ο στόχος που τίθεται σήμερα από την «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ», ακούει στο όνομα «ανασύσταση του Τρίτου Πόλου».

Δημοσίως, δεν διατίθενται μέχρι στιγμής συγκεκριμένα στοιχεία για το περιεχόμενό του, πέραν των όσων αναγράφονται κατά καιρούς στον Τύπο από «καλά πληροφορημένες πηγές», σύμφωνα με τις οποίες ο «Τρίτος Πόλος» αφορά κυρίως στην εκείθεν της Πειραιώς περιοχή. Επεμβαίνει, όμως, και στην ένθεν περιοχή: δηλαδή, την περιοχή του Κεραμεικού. Εκτός από την τελείως διαφορετική χωροθέτηση (ή και ακύρωση) προτεινομένων λειτουργιών, διατηρεί την Ερμού ως έχει. Επιμένει δηλαδή στη διακοπή της συνέχειας των δύο ιστορικών αρχαίων διαδρομών, οι οποίες είναι μεν... κατά τι παλαιότερες, είχαν όμως την ατυχία να βρεθούν κάτω από την υποτεινούσα του «ιστορικού τριγώνου». Ως εκ τούτου, η μελέτη του Κεραμεικού αναιρείται τελείως.

Η επέκταση του αρχικού αντικειμένου της μελέτης «Ανάπλαση-Διαμόρφωση δικτύου πεζοδρόμων (Δ. Αρεοπαγίτου-Απ. Παύλου)»⁹, έφτασε με εντολή της «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ» μέχρι την Ερμού: όχι παραπέρα. Η Ερμού παραμένει ως έχει, και στη βόρεια πλευρά της διατηρούνται όλα τα κτίρια που προτείνονται για κατεδάφιση από τη μελέτη του Κεραμεικού (μεταξύ των οποίων –εν ευθέτω χρόνω– και η έδρα του Συλλόγου Αρχαιολόγων,¹⁰ που «κάθεται» πάνω στην αρχαία οδό των Παναθηναίων).

Η σχεδιαστική κατεύθυνση είναι τελείως διαφορετική, και, συνεπώς, οι δύο μελέτες δεν είναι συγκρίσιμες.

Το Κεντρικό ΣΧΟΠ δεν συμφώνησε με

πάνω: Ο νεοκλασικός βιασμός της παλιάς πόλης (και της Αρχαίας που βρίσκονταν από κάτω)

την πρόταση της «Ενοποίηση Αρχαιο-λογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ», σε ό,τι αφορά στην Πεζοδρόμηση τμήματος του ιστορικού άξονα της οδού Ερμού στα πλαίσια της μελέτης «Συνολική Ανάδειξη Χώρου Κεραμεικού», η οποία εξέφραζε τη δική της αντίληψη· δηλαδή, τη διατήρηση της Ερμού ως έχει.¹¹ Η διατήρηση αυτή, μεταξύ των άλλων, μπορεί να προκαλέσει καταστάσεις μη αναστρέψιμες, όπως, π.χ., την κάθοδο των εμπορικών δραστηριοτήτων (έτσι, για να «ζωντανέψει» λίγο ο χώρος) και την παγιοποίηση του υφιστάμενου κτιστού περιβάλλοντος.

Είναι φανερό ότι κάνω μια τελείως διαφορετική αξιολόγηση του παρελθόντος και, ως εκ τούτου, θεωρώ το τμήμα αυτό του «ιστορικού άξονα» της Ερμού άκρως «ανιστόρητο», διαφωνώντας με την «ιδεολογία» που στηρίζει τη διατήρησή του. Μια τέτοια θεώρηση είναι υποχρεωμένη να υποβαθμίσει τη σημασία του Κεραμεικού και να εμποδίσει τη συνολική του ανάδειξη. Έτσι, συνεχίζει να τον θεωρεί ως αρχαιολογική «νησίδα» –αν όχι λάκκο– και να τον προσεγγίζει «από τα έξω», περικυκλωμένο.

Ο Κεραμεικός, αντίθετα, σχεδιάζεται μόνο «από τα μέσα» –όπως και έγινε– και χωρίς να πλανάται κανένα «φάντασμα» από πάνω του.

Ο όποιος ευρύτερος «Τρίτος Πόλος», ως σχέδιο ανάπτυξης της εκείθεν της Πειραιώς περιοχής, δεν μπορεί να ανταγωνίζεται τον Κεραμεικό, ούτε να «ανασυσταθεί» σε βάρος του. Ίδωμεν!

Σημειώσεις

1. Βλ. «Αρχιτέκτονες», τχ. 12, σσ. 25-27: «Η δυνατότητα ανασύστασης του τρίτου πόλου-πλατείας του Σχεδίου Κλεάνθη-Schaubert».
2. Μια σημαντική προσέγγιση τις σχέσης με το παρελθόν και την Ιστορία γίνεται –κατά τη γνώμη μου– από τον Marx στη «18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη», με αφετηρία τη σχετική εγελιανή θεώρηση.
3. Βλέπε την εν πολλοίς ιδεοληπτική «προσήλωση» στην κλασική αρχαιότητα και την ταυτόχρονη απόρριψη του βυζαντινού παρελθόντος· αντίληψη, που διευκόλυνε τα μέγιστα την εξολόθρευση των μεσαιωνικών μνημείων, μαζί με τους «τουρκικούς μαχαλάδες».
4. Η Αθήνα θεωρούνταν τότε περίπου ως «τουρκοχώρι» που, όπως εκ των υστέρων διαπιστώθηκε, εν πολλοίς είχε διατηρήσει τον αρχαίο πολεοδομικό ιστό.
5. Το σχέδιο της Βαρκελώνης (ένα από τα πιο εντυπωσιακά και πετυχημένα του περασμένου αιώνα) άφησε σχεδόν άθικτο τον μεσαιωνικό πυρήνα, ο οποίος θεωρήθηκε προφανώς αναπόσπαστο κομμάτι της συνολικής ιστορικής ταυτότητας.
6. Βλ. «Αρχιτέκτονες», τχ. 11, σσ. 50-53.
7. Φάνηκε ήδη στη συζήτηση που οργανώθηκε από την «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ», στις 30.6.1998.
8. Η συνολικότερη διαχείριση των σοβαρών ζητημάτων που προέκυψαν για τη μελέτη

του Κεραμεικού, αφορά στους μελετητές. Εδώ επισημαίνεται μόνο μια διαδικαστική πλευρά, όπως τίθεται από μια επιστολή τους, στην οποία αναφέρουν ότι: «Δεν αμφισβητούμε, γενικά, από την πολυετία τη δυνατότητα να αλλάζει γνώμη, η οποία εκφράζεται από τον εκάστοτε εντεταλμένο προς τούτο φορέα, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η “Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ”. Τα πράγματα, όμως, σε τέτοιες περιπτώσεις, δεν είναι καθόλου απλά· γιατί η πολιτεία είναι υποχρεωμένη να ακολουθεί “συντεταγμένες” και παράλληλα ανοιχτές διαδικασίες –με ό,τι αυτό συνεπάγεται–, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνεται και η δημόσια αιτιολόγηση της κατάργησης της ενοποίησης του αρχαιολογικού χώρου του Κεραμεικού με την Αρχαία Αγορά».

9. Βλ. «Αρχιτέκτονες», τχ. 12, σσ. 48-51.

10. Αυτή είναι μια άλλη «πονεμένη» ιστορία: αφορά σε κτίρια της περιοχής που απαλλοτριώθηκαν για «αρχαιολογικούς λόγους», αλλά διατέθηκαν για αλλότριες χρήσεις, καθιστώντας μεταξύ των άλλων λίαν προβληματική –αν όχι αδύνατη– την ένωση του Κεραμεικού με το Δημόσιο Σήμα.

11. Η σχετική απόφαση έχει ως εξής: «Το Συμβούλιο (Κ.ΣΧΟΠ), αφού έλαβε υπόψη την από 8.1.1999 εισήγηση της Δ/σης Πολεοδομικού Σχεδιασμού, θεωρεί κατ’ αρχήν ότι η χάραξη της οδού Ερμού από την Πλατεία Ασωμάτων μέχρι και την οδό Πειραιώς, καθώς και η πεζοδρόμηση του τμήματος αυτού, συνδέονται άμεσα με τη γενικότερη ρύθμιση της περιοχής, στα πλαίσια του προγράμματος Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων.

Με αυτό το σκεπτικό ζήτησε και ενημερώθηκε για τις σχετικές μελέτες που προωθούνται από το ΥΠΠΟ και το ΥΠΕΧΩΔΕ, άκουσε τις απόψεις των μελετητών και της Εταιρείας Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ και γνωμοδότησε ομόφωνα ως εξής:

1. Θεωρεί ότι πρέπει να απελευθερωθεί και να αποδοθεί σε δημόσια χρήση ολόκληρος ο χώρος της ευρύτερης περιοχής Κεραμεικού, να εξασφαλισθεί η ανάδειξη, η ιστορική του αποκατάσταση, καθώς και η ενοποίησή του με τον όμορο χώρο της Αρχαίας Αγοράς. Συγκεκριμένα πρέπει κατ’ αρχήν να απελευθερωθούν και να χαρακτηρισθούν ως αρχαιολογικοί ή κοινόχρηστοι χώροι τα Ο.Τ. 90 και 91, καθώς και ο χώρος των εγκαταστάσεων στάθμευσης συρμών του ΗΣΑΠ.

2. Στην κατεύθυνση αυτή, η οποία πρέπει να αποτελέσει το τελικό όραμα και το στόχο των μελετών ρύθμισης της περιοχής, είναι δυνατόν να πεζοδρομηθεί το προαναφερθέν τμήμα της οδού Ερμού στη σημερινή του θέση, σαν μια μεταβατική φάση προς τον ανωτέρω καταληκτικό σχεδιασμό.

3. Η μελέτη της παραπάνω πεζοδρόμησης θα καθορίσει και τις λεπτομέρειες της διαμόρφωσης του πεζοδρόμου, καθώς και της στάθμης του, συνεκτιμώντας τα κυκλοφοριακά δεδομένα, την υφιστάμενη κατάσταση, τα αναμενόμενα αρχαιολογικά ευρήματα και την αρμονική ένταξη της επέμβασης στο περιβάλλον της περιοχής».

Οι νέες πύλες της Helexpo

• Κατερίνα Τσιγαρίδα • αρχιτέκτων

Η κεντρική περιοχή της HELEXPO αποτέλεσε σε προκαταρκτικό στάδιο αντικείμενο της μελέτης Ανάδειξης του Ανατολικού Πολιτιστικού Άξονα. Ο σχεδιασμός του περιβάλλοντος ελεύθερου χώρου εξελίχθηκε στη συνέχεια σε αυτοτελές έργο, συμπεριλαμβάνοντας την ανακατασκευή (των κτιρίων) των τριών πυλών βάση νέου κτιριολογικού προγράμματος που συντάχθηκε από την Τεχνική Υπηρεσία της HELEXPO.

Οι αρχές ενοποίησης των λειτουργιών και αποκατάστασης της συνέχειας του Ανατολικού Πολιτιστικού Άξονα με απόδοσή του στους πεζούς, καθόρισαν και την οργάνωση του τμήματός του που διέρχεται από την HELEXPO. Ο κεντρικός Άξονας λειτουργεί ως ένας ελεύθερος δημόσιος πεζόδρομος, εκτός από την περίοδο των μεγάλων Διεθνών Εκθέσεων, οπότε και κλείνει. Η διαμόρφωσή του ολοκληρώνεται με κινητά διαχωριστικά, καθιστικά και μια υπαίθρια γλυπτοθήκη στα όρια του Μακεδονικού Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης. Οι χώροι γύρω από τις πύλες οργανώνονται ως σκληρές αστικές πλατείες με δυναμική και αρμονική αλληλεπίθεση σκληρών δαπέδων, επιπέδων, παρτεριών και νερού. Τόσο η επιλογή πρωταρχικών μορφών όσο και καθαρών υλικών γίνονται στο πνεύμα της ενιαίας αντιμετώπισης του συνόλου του Άξονα, που χαρακτηρίζεται από ήπιους χειρι-

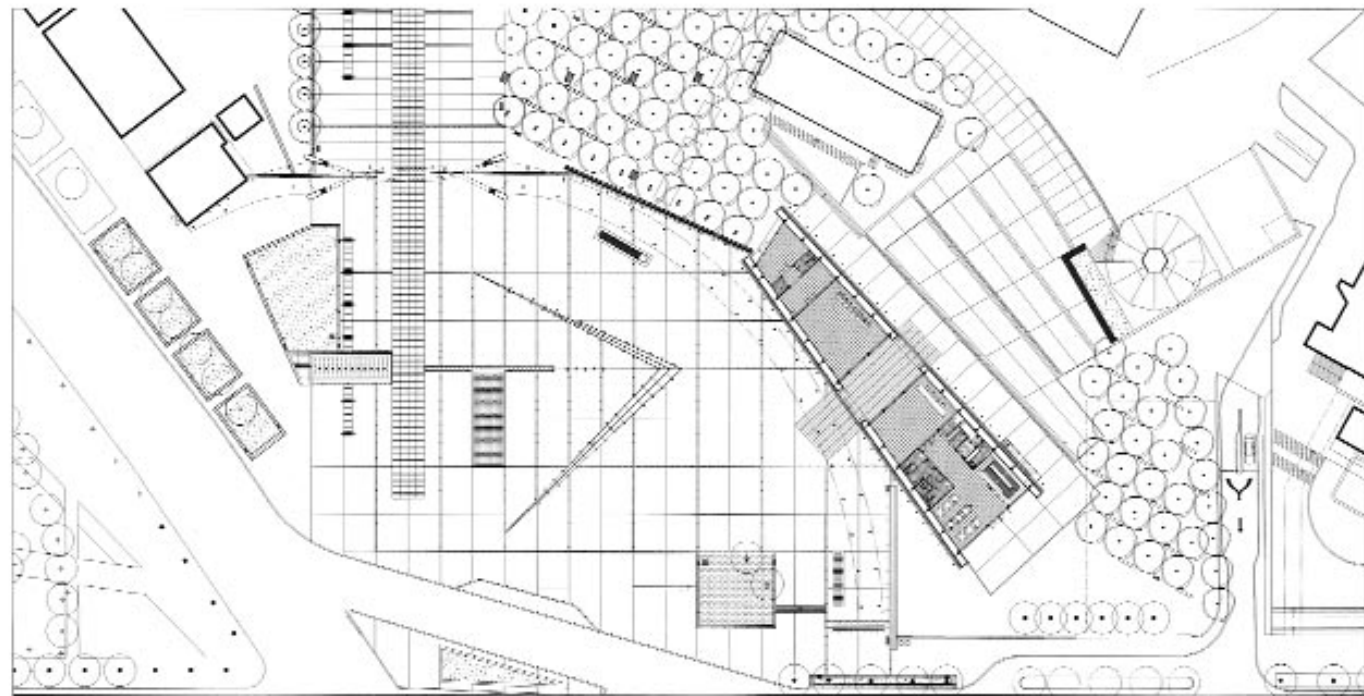
σμούς ανασύνταξης του δημοσίου χώρου με κυρίαρχες συνολικές γεωμετρικές χαράξεις, αλλά και με ένα ποσοστό διαφοροποίησης το οποίο επιτρέπει την απόκτηση της ιδιαιτερότητας που απαιτείται για την ταυτότητα της HELEXPO.

Τα νέα κτίρια των τριών πυλών μελετήθηκαν προκειμένου να ικανοποιούν το νέο κτιριολογικό, αλλά και το αίτημα για την ενίσχυση και την προβολή μιας ισχυρής νέας εικόνας της HELEXPO στην πόλη. Πρόκειται ουσιαστικά για κτίρια-πύλες με ένα μεγάλο κεντρικό άνοιγμα, που κάνει μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού χώρου. Τα τρία νέα κτίρια-πύλες είναι όμοια στις βασικές τους χαράξεις και στη διάπλαση του όγκου τους. Διαφοροποιούνται ανάλογα με τις ειδικότερες λειτουργίες της κάθε θέσης εισόδου. Η κάτοψη τους ορίζεται από κλειστά, μη παράλληλα υαλοπετάσματα. Η μία από τις δύο μεγάλες πλευρές συγκλίνει προς την άλλη, ενώ η στέγη είναι επικλινή προς την πλευρά της σύγκλισης.

Ο σκελετός των κτιρίων αποτελείται από χαλύβδινους φορείς που δημιουργούν πλαίσια με σταδιακή μείωση του ύψους και του πλάτους τους. Σ’ αυτόν στηρίζεται το υαλοστάσιο των μεγάλων όψεων, που περιβάλλεται εξωτερικά από μια επιφάνεια με διάτρητα φύλλα χαλκού. Στην εξωτερική πλευρά των υαλοπετασμάτων και σε μικρή απόσταση από αυτά τοποθετούνται διάτρητα σύνθετα φύλλα, χαλκού, τα οποία στηρίζονται σε ειδική μεταλλική κατασκευή τραπεζοειδούς μορφής, με μείωση προς τα πάνω.

Με την επένδυση επιδιώχθηκε η ενιαία εμφάνιση του κτίσματος ως πρίσματος. Η αίσθηση του συμπαγούς ή του διάτρητου μεταβάλλεται σε σχέση με τον φυσικό ή τον τεχνητό εσωτερικό και εξωτερικό φωτισμό. Η διάτρηση των φύλλων χαλκού, την ημέρα φιλτράρει το ηλιακό φως στο εσωτερικό των κτιρίων, ενώ τη νύχτα μετατρέπει τις όψεις σ’ έναν φωτεινό πίνακα προς το αστικό περιβάλλον. Η εναλλαγή της διάτρησης μεταξύ ενός καννάβου από μαύρες τρύπες (σκοτεινά σημεία) την ημέρα και ενός πυκνού πίνακα φωτεινών σημείων τη νύχτα, σε συνδυασμό με την παλαιώση της επιφάνειας του χαλκού με το πέρασμα του χρόνου, δημιουργεί μια μορφή ζωντανή στο χώρο της πόλης.

Σχεδιασμός και κατασκευή των τριών νέων πυλών της HELEXPO:
 Η πύλη ΧΑΝΘ - Η πύλη Συντριβανίου - Η πύλη Εκθεμάτων
 Διαμόρφωση τριών πλατειών:
 Η πλατεία ΧΑΝΘ - Η πλατεία Συντριβανίου - Η πλατεία στην πύλη Εκθεμάτων
 Διαμόρφωση του κεντρικού άξονα - πεζοδρόμου της HELEXPO

ΜΕΛΕΤΗ: 1996-1997
 ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ: 1998

ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ:
 Κατερίνα Τσιγαρίδα, αρχιτέκτων μηχ.
 Αλέξανδρος Σκουβάκης, αρχιτέκτων μηχ.
 Νίκος Καλογήρου, αρχιτέκτων μηχ.
 Ρωμύλος Ντώρας, πολιτικός μηχ.
 Ιωάννης Παπαπαναγιώτου, μηχανολόγος μηχ.

ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ:
 Χάρης Χριστοδούλου, αρχιτέκτων μηχ.
 Χρήστος Τάγκος, αρχιτέκτων μηχ.

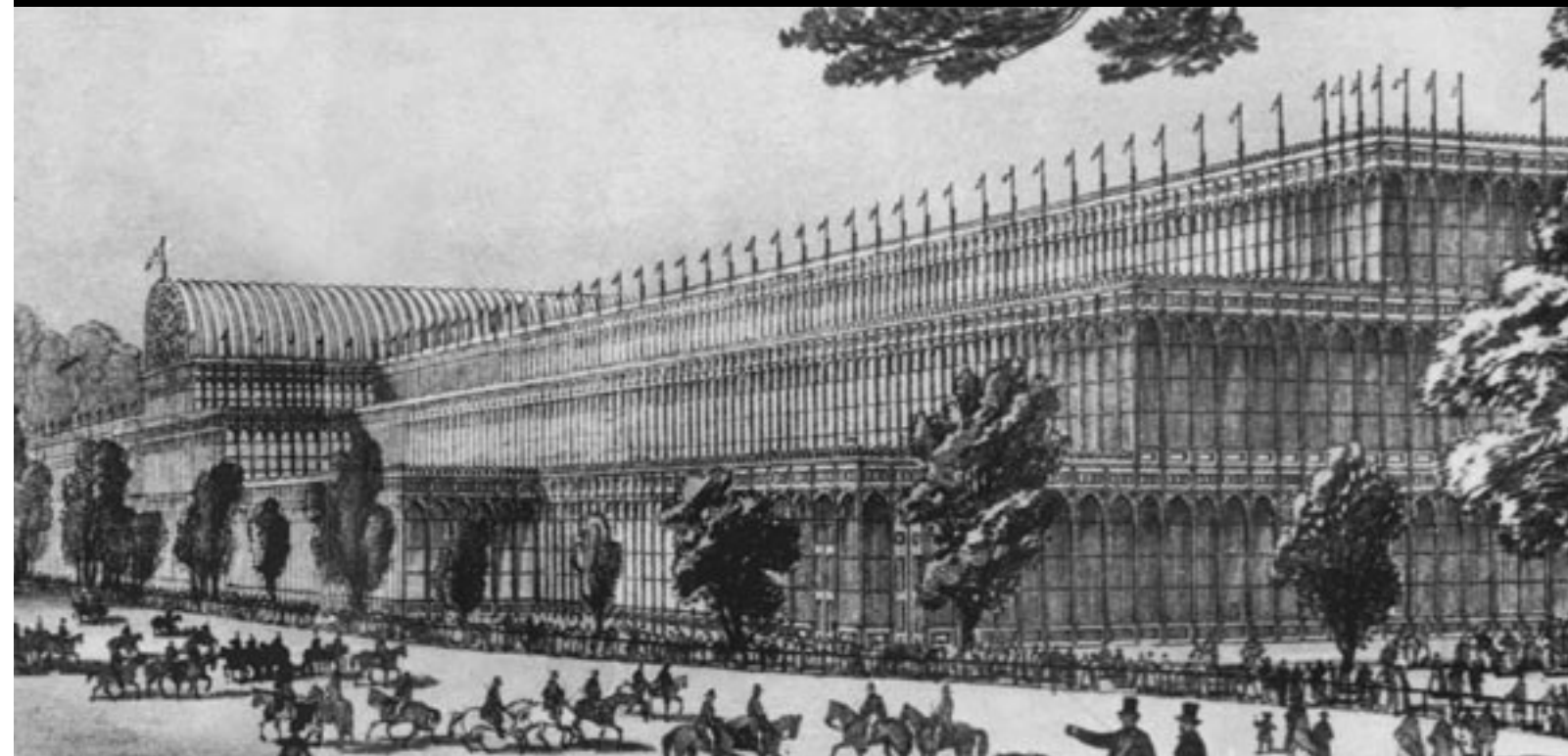
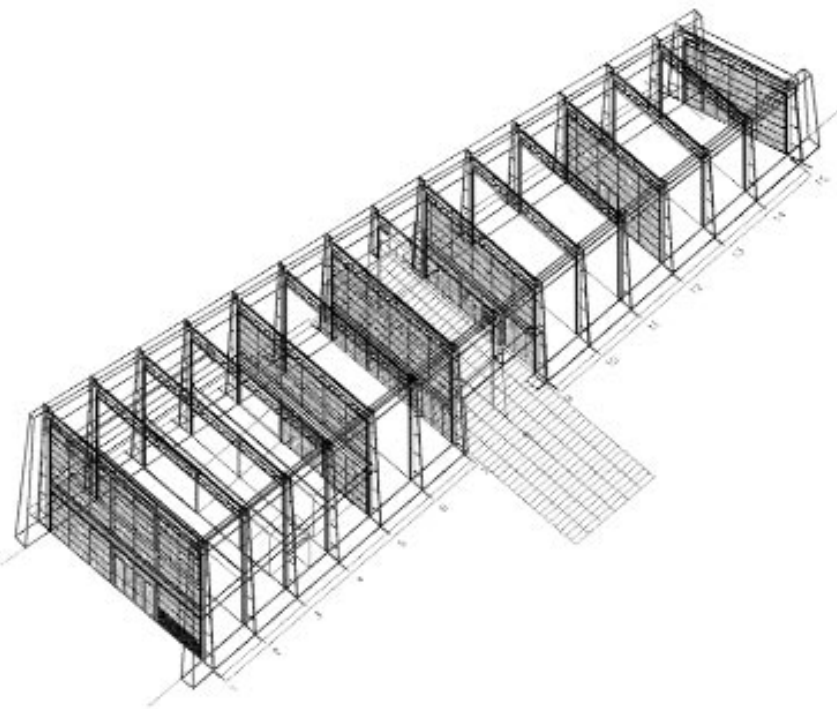
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ
 Σπύρος Βούγιας, συγκοινωνιολόγος
 Σοφία Τσιπρίδου, αρχιτέκτων, επίκ. καθ. Α.Π.Θ.
 Γιώργος Φατσέας, αρχιτέκτων, σύμβουλος φωτισμού

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ:
 Νίκος Μπάλλιος, Αναστάσιος Τάντσης, Μυρτώ Τερζίδου, Μυρτώ Χρονάκη

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ:
 Χρήστος Φαρδέλας, αρχιτέκτονας μηχ.
 Θεόδωρος Πριμεράκης, αρχιτέκτονας μηχ.

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ:
 Δομοτεχνική Α.Ε.

Συνολικό εμβαδόν επέμβασης: 28.000 τ.μ.
 Πύλη ΧΑΝΘ, εμβαδόν: 1.000 τ.μ.
 Πύλη Εκθεμάτων, εμβαδόν: 550 τ.μ.
 Πύλη Συντριβανίου, εμβαδόν: 1.000 τ.μ.
 Εμβαδόν Κεντρικού Άξονα: 6.000 τ.μ.
 Μήκος Κεντρικού Άξονα: 420 τ.μ.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ
 ΤΩΝ ΓΥΑΛΙΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

ΣΑΔΑΣ - ΠΕΑ
 ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΣΑΔΑΣ - ΠΕΑ
 ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

Αγαπητοί Συνάδελφοι,

1. Αφού σας καλωσορίσουμε στη σημερινή μας εκδήλωση «για την αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων» εκ μέρους του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων, θέλω να σας ευχαριστήσω διότι η παρουσία σας ενισχύει τις προσπάθειες του Συλλόγου μας, να οργανώσει και ημερίδα με καθαρό επιστημονικό ενδιαφέρον, παράλληλα την πολύπλευρη προσπάθειά του, σ' όλους τους τομείς της αρχιτεκτονικής. Στον ίδιο χώρο θυμίζω ότι είχε οργανωθεί από τον ίδιο φορέα και ημερίδα με θέμα τους ολυμπιακούς αγώνες στην Αθήνα.

2. Η δραστηριότητα του Συλλόγου προκύπτει από το καταστατικό του «σκοπός του Συλλόγου είναι η προώθηση όλων των μορφών συνεργασίας των μελών του για την πρόοδο των αρχιτεκτονικών σπουδών και της αρχιτεκτονικής παιδείας, την καθοδήγηση της αρχιτεκτονικής προς την κατεύθυνση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών και των κοινωνικών φορέων και την αποτελεσματική προστασία των γενικών συμφερόντων των αρχιτεκτόνων, με την επίδειξη ενεργούς αλληλεγγύης στην επαγγελματική και επιστημονική τους δραστηριότητα στους τομείς αρχιτεκτονικής, πολεοδομίας, χωροταξίας και περιβάλλοντος».

Η αλλαγή στη διοίκηση της χώρας με την εσπευσμένη και πρόχειρη αποκέντρωση, δημιούργησε πλήθος προβλημάτων στη θέση των αρχιτεκτόνων υπαλλήλων στην αποκεντρωμένη διοίκηση αλλά και στους παραδοσιακούς θεσμούς ανάθεσης μελετών και έργων αλλά και εγκρίσεων όπως πολεοδομικών σχεδίων και άλλων. Η αλλαγή και η μετατροπή της παραδοσιακής δημόσιας διοίκησης σε ΑΕ δημιούργησε τα ίδια προβλήματα. Στην αντιμετώπιση των πιο πάνω προβλημάτων αναλώνεται συνεχώς ο Σύλλογος.

Αναλώνεται επίσης στην προσπάθεια βελτίωσης νομοσχεδίων για την οικιστική ανάπτυξη της χώρας, του χωροταξικού σχεδιασμού και άλλων και στην προσπάθεια βελτίωσης παραγωγής του αρχιτεκτονικού έργου, πολεμώντας το σύστημα (μελέτη κατασκευή) που δυστυχώς έχουν υιοθετήσει οι διοικήσεις των Πανεπιστημίων και Πολυτεχνείων και σημαντική μερίδα της Πανεπιστημιακής Κοινότητας.

Πρόσφατα κλονίζεται η παραδοσιακή αρχιτεκτονική παιδεία με τον αιφνίδιο διπλασιασμό των φοιτητών αλλά και της εσπευσμένης δημιουργίας 3 Αρχιτεκτονικών Σχολών που αποφασίστηκε χωρίς να ερωτηθούν το ΤΕΕ, ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και ίσως και η πανεπιστημιακή αρχιτεκτονική κοινότητα. Η απουσία της οποίας (η περιορισμένη της συμμετοχή) σήμερα, ελπίζουμε να είναι δικαιολογημένη λόγω των εξετάσεων και όχι από την επιλεκτική της απασχόληση στα διάφορα πακέτα, Delor και Σαντέρ.

Η απαραίτητη αυτή αναφορά στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ κλείνει με την αναφορά ότι προγραμματίζονται, σε συνεργασία με το ΤΕΕ, ύστερα από πρωτοβουλία του Συλλόγου, σημαντικές εκδηλώσεις που έχουν αντικείμενα σχετικά με το κτίριο και τον αστικό χώρο και ότι το 10ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο με θέμα «**Η Αρχιτεκτονική και η ελληνική πόλη στον 21ο αιώνα**» προγραμματίζεται να γίνει τον Οκτώβριο.

3. Η δομή της σημερινής ημερίδας που έγινε από την οργανωτική επιτροπή την οποία πρέπει να ευχαριστήσουμε και αποτελείται από τους συναδέλφους Στ. Γούλα, Α. Δημητριάδη, Γ. Ζερβό, Κ. Μπαρδάκη και Ν. Σιαπκίδη, διερευνά το θέμα από πλευράς λειτουργικότητας, στατικότητας και μορφολογίας. Ο σημαντικός αριθμός των εισηγητών αλλά και οι γνώσεις τους καλύπτουν πολύπλευρα το θέμα, ώστε να οδηγήσουν στη διερεύνηση των όσων καταμαρτυρούν στα γυάλινα κτίρια ότι είναι ενεργοβόρα, ότι δημιουργούν ένα δυσάρεστο και κουραστικό περιβάλλον εργασίας, ότι δημιουργούν αντανάκλασεις στα γύρω κτίρια και ν' αντιμετωπιστούν, αφού σχολιαστούν ώστε να οδηγήσουν σε προτάσεις πως μπορούμε να εντάξουμε το γυαλί, εκμεταλλευόμενοι τις ιδιότητές του, σε πιο ήπια και φιλική προς το περιβάλλον αρχιτεκτονική.

Με τις πιο πάνω προϋποθέσεις είμαστε βέβαιοι για την επιτυχία της εκδήλωσης.

Οι αφορισμοί για τα γυάλινα κτίρια και η πραγματικότητα

του *Ιωάννη Βικέλα*, αρχιτέκτονα

Τις τελευταίες δεκαετίες, έχει γενικευτεί η χρήση μεγάλων γυάλινων επιφανειών, κυρίως σε κτίρια γραφείων στις κύριες αρτηρίες της Αθήνας. Η ευρεία χρήση του γυαλιού στην αρχιτεκτονική καθιερώθηκε από λειτουργικούς, κατασκευαστικούς και αισθητικούς λόγους: ευελιξία στην οργάνωση της κάτοψης, ταχύτητα και οικονομία στην κατασκευή, καθαρότητα και λιτότητα στην έκφραση με ταυτόχρονη αίσθηση ελαφρότητας που δημιουργούν οι μεγάλες γυάλινες επιφάνειες.

Στην αρχή, τα υαλοπετάσματα ήταν μη ανοιγόμενα, πρακτική που ενισχύθηκε από την πίστη ότι ο τεχνητός κλιματισμός μπορούσε να λύσει όλα τα προβλήματα ψύξης, θέρμανσης κι αερισμού (χαρακτηριστικό παράδειγμα, η Αμερική). Το υψηλό ενεργειακό κόστος λειτουργίας, η μόλυνση του περιβάλλοντος από τους εκπεμπόμενους χλωροφθοράνθρακες και το διοξείδιο του άνθρακα, ο μη ικανοποιητικός αερισμός και φυσικός φωτισμός, που δε διεισδύει αρκετά στο εσωτερικό, ειδικά σε περιπτώσεις έμμεσης ηλιακής ακτινοβολίας ή νεφελώδους καιρού, συνέβαλαν σε μια νέα οικολογική συνειδητοποίηση. Οι νέες αυτές συνθήκες οδήγησαν στην εξέλιξη των κατασκευαστικών υλικών και τεχνικών με στόχο την υψηλότερη δυνατή ενεργειακή αυτονομία του κτιρίου. Με τις νέες εξελίξεις, είναι πλέον δυνατόν οι γυάλινες επιφάνειες να προσαρμόζονται στις εναλλασσόμενες εξωτερικές συνθήκες και στις απαιτήσεις των χρηστών για ελεγχόμενο φυσικό φωτισμό, αερισμό, σκίαση και θερμομόνωση. Επίσης, με την

τεχνική πρόοδο, είναι δυνατόν τα παράθυρα να είναι ανοιγόμενα, χωρίς αυτό να δημιουργεί αισθητικά μειονεκτήματα, δηλαδή να μειώνει την ενότητα και την αυστηρότητα των γραμμών.

Όμως, τον τελευταίο καιρό, τα γυάλινα κτίρια στην Αθήνα, και ιδίως αυτά της Λεωφ. Κηφισίας, δέχονται ισοπεδωτική και άνηση κριτική. Η κριτική, που παραγνωρίζει τα πλεονεκτήματα της χρήσης του γυαλιού στην κατασκευή, συνοψίζεται σε 3 θέματα:

Οι περισσότεροι ισχυρίζονται ότι είναι κτίρια ενεργοβόρα· άλλοι, ότι με τις ανακλάσεις του γυαλιού δημιουργούνται λειτουργικά και ψυχολογικά προβλήματα στην καθημερινή ζωή από ανεπιθύμητους αντικατοπτρισμούς, και άλλοι, ότι η αισθητική τους δεν είναι παρά μια μόδα που η παρουσία της αποτελεί ένα ξένο σώμα στο περιβάλλον.

Όσον αφορά στο πρώτο θέμα, αυτός ο ψόγος θα μπορούσε να επεκταθεί στα περισσότερα κτίρια γραφείων που έχουν γίνει στο κέντρο της Αθήνας από τη δεκαετία του '60 και εξής. Τα περισσότερα από τα κτίρια αυτής της εποχής που βρίσκονται στις οδούς Πανεπιστημίου, Σταδίου, Ακαδημίας, Συγγρού κ.λπ., έχουν συνεχή παράθυρα και συμπαγείς ποδιές. Τα γυάλινα κτίρια της Κηφισίας σε τίποτα δεν διαφέρουν από αυτά τα κτίρια, διότι έχουν επίσης συνεχή παράθυρα και συμπαγείς ποδιές. Η μόνη τους διαφορά είναι ότι, εξωτερικά, αυτή η ποδιά, αντί να έχει οποιαδήποτε άλλη επένδυση, έχει επενδυθεί και πάλι με γυαλί. Επομένως, ο ψόγος αυτός κρύβει ή υποκρισία ή

κάτω: Η αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων επί της Λεωφ. Κηφισίας

άγνοια, καθόσον, τότε, ενεργοβόρα είναι όλα σχεδόν τα κτίρια γραφείων της Αθήνας. Έτσι, ο κ. Σουβατζίδης ισχυρίζεται τα παρακάτω πρωτοφανή:

«Όταν υπάρχει μπλακάουτ στη ΔΕΗ, εγώ ήθελα όχι να κάνουν περικοπές στις γειτονιές, αλλά να κάνουν περικοπή στην Κηφισίας, γιατί, έχοντας το χάρτη πού είναι τα ενεργοβόρα κτίρια και πού τρώνε το ρεύμα, εκεί έπρεπε να κλείνουμε το διακόπτη. Να δούμε: θα έφτιαχναν τότε γυάλινα κτίρια μέσα στο Λεκανοπέδιο; Δε θα έφτιαχνε κανείς γυάλινα κτίρια» (ιδε πρακτικά ημερίδας «Αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων» σελ. 93).

Όσον αφορά στα προβλήματα στην καθημερινή ζωή που δημιουργούνται λόγω ανακλάσεων των γυάλινων επιφανειών ιδίως σε περιοχές κατοικίας, ασφαλώς υπάρχουν, και πρέπει με κάθε τρόπο ν' αντιμετωπίζονται. Αυτά τα προβλήματα μας τα περιγράφει με γλαφυρό τρόπο ο καθηγητής κ. Ν. Χολέβας:

«Τώρα φτάνω, και τελειώνω, στη σύγχρονη

χρήση του γυαλιού. Το γυαλί είναι ωραίο. Και ποιος δε βλέπει του Mies van der Rohe τα κτίρια και δεν τα θαυμάζει... Στο Σικάγο, όμως, όχι στην Αθήνα. Διότι κοιτάξετε να δείτε: μπαίνεις σ' έναν στενό δρόμο, κι έχει ένα γυάλινο κτίριο. Απέναντι, πολυκατοικίες. Θα δεις κυρίες, βγαίνουν στα μπαλκόνια, απλώνουν, έχουν τους γνωστούς τους, κι εσείς περπατάτε, και καθρεφτίζεται όλη η ζωή της κυρίας αυτής που είναι στον 5ο όροφο από το επίπεδο του διαβάτη. Τι να κάνει; Να κατεβάσει τέντες εκεί κάτω; Να κλειστεί, δηλαδή, εντελώς; Και μιλώ για γειτονιές σαν κι αυτή που μένω εγώ, που δεν είναι και τόσο σικ, που είναι η Κυψέλη. Τι να κάνω εγώ, δηλαδή, ο κάτοικος του διαμερίσματος για να μπορώ, αν μη τι άλλο, να έχω την επιλογή αυτών που βλέπω; Να κατεβάσω πανιά; Τι να κάνω; Να φυλακιστώ;» (ιδε στα ανωτέρω πρακτικά, σελ. 78).

Οι παραπάνω παρατηρήσεις, προφανώς δεν ισχύουν για την περίπτωση της Λεωφ. Κηφισίας, η οποία αποτελεί έναν πολύ σημαντικό εμπορικό άξονα της πόλης, μεγάλου πλάτους, όπου κυριαρχούν τα κτίρια γραφείων. Αυτή η πραγματικότητα παραβλέπεται από τον καθηγητή Ν. Χολέβα, ο οποίος επεκτείνει την κριτική του, όσον αφορά στα γυάλινα κτίρια σε περιοχές κατοικίας, κατά τρόπο γενικευμένο για όλη την Αθήνα.

Ως προς το κεφάλαιο περί αισθητικής κατηγορούνται τα κτίρια αυτά με τρόπο ισοπεδωτικό και χωρίς εξαιρέσεις από μορφολογικής πλευράς ως «μπανάλ και εύκολη λύση» όπως ισχυρίζεται ο Α. Τομπάζης: «...απλώς απ' το να κάνουμε ένα γυάλινο πέτασμα με καθρέφτη γυαλί. Είναι μια μπανάλ, εύκολη λύση, και νομίζω ότι δεν χρειάζεται» (ιδε ανωτέρω πρακτικά, σελ. 16).

Εδώ, κατά τρόπο απλοϊκό, ο Α. Τομπάζης μεταθέτει τους στόχους ενός συνεπούς αρχιτεκτονικού έργου από μια κλίμακα αξιών, όπως είναι η αισθητική αρτιότητα, η κατασκευαστική ποιότητα και η λειτουργική πληρότητα, στην επιλογή του υλικού. Το υλικό δικαιώνεται από τη μεταχείρισή του και μόνο. Περί αυτού αρκεί μια προσεκτικότερη και αντικειμενικότερη παρατήρηση των κτιρίων της Λεωφ. Κηφισίας. Η διαφοροποιητική κλίμακα που αντιπροσωπεύεται, είναι εντυπωσιακή, πράγμα που αποδεικνύει περὶ τριπλασιαστικά ότι η χρήση του γυαλιού ούτε εύκολη, ούτε αυτονόητη, ούτε μπανάλ είναι, αν ο μελετητής δεν το θέλει και μπορεί να το υπερβεί.

Σε πολεοδομικό επίπεδο εξ άλλου επικρίνονται τα γυάλινα κτίρια ως «ξένα προς το περιβάλλον», όπως μας εξηγεί ο Α. Τριποδάκης:

«...τα γυάλινα κτίρια λειτουργούν γενικά σαν ξένα σώματα στη δομή της πόλης και τραυματίζουν με την παρουσία τους την κοινωνική της συγκρότηση και συνοχή» (ιδε ανωτέρω πρακτικά, σελ. 21).

Στην περίπτωση της Λεωφ. Κηφισίας, τα σύγχρονα κτίρια γραφείων που ανοικοδομούνται, δημιουργούν ισχυρές αστικές παρουσίες σ' ένα περιβάλλον που ως τότε χαρακτηριζόταν για τη γενικότερη αδιάφορη, άναρχη κι άσχημη πανσπερμία των μορφών του.

Τέλος, τα κτίρια αυτά κατηγορούνται ως χυδαίες αντιγραφές και ως αποτέλεσμα μιας μόδας και από τον καθηγητή κ. Φατούρο, στη συνέντευξή του στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» της 11/2/1990, όπου, μεταξύ άλλων, μας πληροφορεί:

– Ερώτηση: «Πώς θα περιγράφατε τη μόδα όπως “θεραπεύεται” στην Ελλάδα σήμερα;»

«Μόδα είναι τα γυαλιά και τα ψευδοκλασικά αετώματα. Εν ονόματι ενός είδους μεταμοντερνίστικου, που είναι νεοκλασικισμός, γίνεται μια διακωμώδηση και βλασφημία της ελληνικής κλασικής αρχιτεκτονικής και στις προσόψεις των πολυκατοικιών και σε εμπορικά κέντρα ψευδοπολυτελείας, στις διάφορες “Αγκόρα” όπως λέγονται».

– Ερώτηση: «Πώς θα χαρακτηρίζατε τις αρχιτεκτονικές συμπεριφορές του είδους; Ψεύτικες;» «Όχι μόνο ψεύτικες, αλλά και χυδαίες αντιγραφές, από τις οποίες απουσιάζει η φαντασία» (από συνέντευξη στη Μ. Μαραγκού στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» της 11/2/1990). Βεβαίως, εδώ, ο κ. Φατούρος, πέραν των γυάλινων κτιρίων, θίγει συγχρόνως σε μια ενότητα και το πρόβλημα του μεταμοντέρνου στην ελληνική σύγχρονη αρχιτεκτονική. Το κεφάλαιο αυτό είναι μεγάλο, και πολλά θα είχε κανείς ν' ανταπαντήσει, όμως έτσι θα ξεπερνούσε κανείς τα όρια αυτού του άρθρου.

Πάντως, και ο κ. Φατούρος και όλοι οι συνάδελφοι που κατακεραυνώνουν τώρα τα γυάλινα κτίρια και ιδιαίτερα αυτά της Κηφισίας, πού βρίσκονταν όταν διαμορφώνονταν με αυτή την άλλη αρχιτεκτονική, που δεν ήταν «γυάλινη», οι

μέση και κάτω: Αρχιτεκτονική των δεκαετιών 1960-1980

κυριότεροι από τους δρόμους μας (Ακαδημίας, Πανεπιστημίου, Σταδίου, Αθηνάς, Συγγρού, Μεσογείων, Μιχαλακοπούλου κι ένα σωρό άλλοι); Αυτή η αρχιτεκτονική, στο όνομα ενός δήθεν αυθεντικού μοντερνισμού δημιούργησε το πέτρινο και ανέκφορο πρόσωπο της Αθήνας, το οποίο οι ελάχιστες φωτεινές εξαιρέσεις στάθηκαν ανήμπορες ν' αποτρέψουν. Η σιωπή τους τότε κάνει τις διαμαρτυρίες τους τώρα ύποπτες συνοχής.

Σ' αυτή την άχρωμη και αποξενωτική πλημμυρίδα, η Κηφισίας σε αρκετές περιπτώσεις αποτέλεσε μια ελπιδοφόρα αντίδραση στην κυριαρχούσα βουβή και παγωμένη αρχιτεκτονική των πρόσφατων δεκαετιών στους κεντρικούς δρόμους της πρωτεύουσας. Επομένως, τα γυάλινα κτίρια αποτέλεσαν μια εύλογη αντίδραση στην αρχιτεκτονική της ανοικοδόμησης και όχι μια μόδα, όπως υποτιμητικά λέγεται.

Αρκετά από τα κτίρια της Κηφισίας προσπάθησαν, με τον πρωταγωνιστικό ρόλο του γυαλιού απέναντι στη μονότονη και μίζερη εγχώρια έκδοση του μοντερνισμού –που δυστυχώς δεν ήταν παρά μια παρωδία του αυθεντικού–, να εκφράσουν μια γνήσια νεωτερικότητα. Σε ποιο βαθμό το πέτυχαν και ποια από αυτά, ας μην σπεύδουν οι Κασσάνδρες να αποφανθούν κατηγορηματικά: ας κρατούν κάποιες επιφυλάξεις, γιατί μόνο ο χρόνος θα δείξει. Ας μην ξεχνάμε ότι η ελληνική εμπειρία στον τομέα αυτό αριθμεί μόνο λίγες δεκαετίες εφαρμογής του παραπάνω υλικού, και η κατασκευή διαρκώς εξελίσσεται και βελτιώνεται. Στοιχεία αυτής της ραγδαίας εξέλιξης παρουσιάστηκαν στο κοινό στην τελευταία ημερίδα του ΣΑΔΑΣ.

Τα κτίρια αυτά εκφράζουν με τον τρόπο τους μια διαμαρτυρία προς μια κυριαρχούσα κενή περιεχομένου αρχιτεκτονική. Μπορεί να υπάρχει μερικές φορές σ' αυτά και το στοιχείο του πληθωρικού ή της υπερβολής, όπως σε κάθε αντίδραση, αλλά δεν έχουν καμιά συγγένεια με την ουδέτερη και αδιάφορη αρχιτεκτονική των τελευταίων δεκαετιών που προσέδωσε τον θλιβερό της χαρακτήρα στην πρωτεύουσα της χώρας.

Είναι φυσικό και τα γυάλινα κτίρια να υπόκεινται στη νομοτέλεια της ζωής. Καθετί νέο που προτείνεται, έχει και το τίμημά του, που δεν είναι άλλο από την κακομεταχείρισή του στην πράξη. Εξ άλλου, οι νέες τεχνικές των γυάλινων επιφανειών απαιτούν μεγαλύτερο κόστος αρχικής επένδυσης, το οποίο δεν είναι διαθεσιμμένοι όλοι οι επιχειρηματίες να υποστούν. Επίσης ανασταλτικός παράγων είναι το γεγονός ότι δεν έχει ωριμάσει η οικολογική συνείδηση, οπότε και δεν έχουν υιοθετηθεί και από τους χρήστες, τους ιδιοκτήτες και τους κατασκευαστές τα πλεονεκτήματα από τις νέες εξελίξεις, και αγνοείται η νεότερη διεθνής εμπειρία (π.χ. προηγμένοι σύνθετοι θερμομονωτικοί υαλοπίνακες με αυξημένη διαφάνεια, εξωτερικές περσίδες σταθερές ή αυτορυθμιζόμενες και ρολά ηλιοπροστασίας).

Τελικά, ένα κτίριο δεν θα πρέπει βέβαια να κρίνεται από το υλικό δομής του, αλλά, κυρίως, από τα μορφολογικά του στοιχεία, από την ένταξή του στο άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον του, και από τη λειτουργική του πληρότητα. Η κριτική ενός έργου αρχιτεκτονικής δεν μπορεί παρά να είναι μια σύνθετη διαδικασία αποτίμησης πολλών αξιολογικών παραγόντων και όχι μια στενόκαρδη και πολλές φορές μονόπλευρη θεώρηση.

Φως και σκιά, υλή και πλαστικότητα, τόπος και κτίσμα

του *Μιχάλη Σουβατζίδα*, αρχιτέκτονα

Αγαπητοί συνάδελφοι, οι προηγούμενοι ομιλητές κάλυψαν πολλά από τα ερωτήματα που τίθενται για τα γυάλινα κτίρια. Εδώ ήθελα να σταθούμε στο ερώτημα αν το γυάλινο κτίριο αρμόζει στον ελληνικό χώρο.

Για ν' απαντήσουμε σ' αυτό το ερώτημα, πρέπει ν' αναλογιστούμε το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο ζούμε και εργαζόμαστε, χτίζουμε και εφαρμόζουμε τις ιδέες μας υπηρετώντας τα οράματά μας, αν μας έχουν απομείνει κάποια απ' αυτά.

Υπάρχει, λοιπόν, σήμερα, αναπτυγμένο όσο ποτέ άλλοτε, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης των πάντων, που διέπει κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι εικόνες και οι συμπεριφορές μέσω των δικτύων μάς επηρεάζουν άμεσα, μας κατακεραυνώνουν, μας ακινητοποιούν, μας εξουθενώνουν και, τελικά, μας εκτρέπουν στη δική τους κοίτη, στοιχημένους πίσω απ' τη δική τους παραμορφωτική αλήθεια, επιλήσμονες των αξιών μας και των ιδιαιτεροτήτων μας.

Αναδύεται, λοιπόν, το καίριο ερώτημα μέσα σ' αυτό το πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης: άραγε δεν έχουν μεγαλύτερη σημασία σήμερα οι εθνικές και τοπικές ιδιαιτερότητες και εκφράσεις που δείχνουν κι έναν αυτοσεβασμό και μια αυτοκυριαρχία; Στη δική μας μικρή χώρα, με την τόσο μεγάλη αρχιτεκτονική παράδοση, στην πορεία των αιώνων, γεννήθηκαν κινήματα και ρυθμοί αρχιτεκτονικής που επηρέασαν όλο τον κόσμο και ιδιαίτερα την αρχιτεκτονική της Δύσης. Ας θυμηθούμε ακόμη και την πρόσφατη εκχυδαϊσμένη επανεμφάνιση χάριν του μεταμοντέρνου ιδιώματος των ιδίων μορφών, σαν μια ιλαροτραγική εικόνα τού σήμερα που δήθεν ενθυμείται την Ιστορία.

Έτσι, λοιπόν, μετά απ' όλα αυτά θα υιοθετήσουμε άκριτα και θα κατασκευάσουμε εδώ, σ' αυτόν το χώρο, μια μορφή και εν τέλει εικόνα ενός κτιρίου όπως το γυάλινο κτίριο, που έχει παραχθεί αλλού κάτω από διαφορετικές συνθήκες, όπως είναι οι μεγαλουπόλεις της Αμερικής και έχει εξαπλωθεί και στην Ευρώπη, αλλά και στους ανά τον κόσμο δορυφόρους τους, που τους μιμούνται μηρυκάζοντας τη δήθεν πνευματική τροφή που τους προσφέρουν;

Πρέπει βέβαια να αναφέρουμε ότι τα κτίρια αυτά που επιλέγονται στις πόλεις της Αμερικής, εμφανίζονται συνεπέστερα απ' ό,τι οι εγχώριες δικές μας κόπιες, μιας και ακολουθούν και ανιχνεύουν την έκφραση που αρμόζει στην υπερδύναμη, στην πολυεθνική ή στη μεγαλοεταιρεία, χρησιμοποιώντας ως μέσο την επιβολή, την υπερβολή την υπεράνθρωπη (αλλά απάνθρωπη, τελικά) διάσταση, μακριά από την ανθρώπινη κλίμακα και το μέτρο.

Η πληροφορία που κατετέθη εδώ από τους συναδέλφους, ότι στα κτίρια αυτά ο εργαζόμενος δεν έχει αίσθηση του χρόνου όταν εργάζεται, είναι εγκλωβισμένος και ευαίσθητος στις ασθένειες των πάσης φύσεως δικτύων που είναι απαραίτητα για να λειτουργήσει το κτίριο, μας επιτρέπει, υπερ-

βάλλοντας, να τα ονομάσουμε ακόμα και «ταξικά κτίρια».

Ποια μπορεί, λοιπόν, να είναι η σχέση των γυάλινων κτιρίων με τον δικό μας χώρο, όπου κάθε κτίσμα οφείλει να συνδιαλλαγεί με ένα αξιοπρόσεκτο παρελθόν, να ορίσει το παρόν σαν συνέχεια του παρελθόντος με μεταμορφωτική και κριτική διάθεση, ενσωματώνοντας συγχρόνως τη νεωτερική έκφραση, που η σύγχρονη διάστασή της προδιαγράφει και προβλέπει και το μέλλον, ώστε να υπάρξει ένα ανθεκτικότερο στο χρόνο αποτέλεσμα;

Αφού, λοιπόν, πιστέψουμε ότι πρέπει να υπάρχει μια εθνική κουλτούρα, και θελήσουμε ν' αποφύγουμε την ομοιομορφία του παγκόσμιου χωριού, σας καλώ ν' ανιχνεύσουμε μαζί τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού περιβάλλοντος που θα μας οδηγήσουν στη δική μας ιδιαίτερη έκφραση ενάντια στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα του κονφορμισμού και της πολιτισμικής εξάρτησης.

Εδώ πρέπει ν' ανοίξουμε μια παρένθεση και να προσδιορίσουμε ότι μιλάμε ενάντια στο γυάλινο

κάτω: *Ναός της Αφραίας στην Αίγινα, Ελλάδα περί το 500 π.Χ.*

κτίριο όπως εμφανίζεται με την κατάχρηση του θαυμάσιου υλικού που είναι κατά τα άλλα το γυαλί, το οποίο κάλλιστα μπορεί να χρησιμοποιηθεί με μέτρο, ώστε να προκύψουν λειτουργικές κατασκευές.

Μιλάμε ενάντια σ' αυτές τις κατασκευές που έχουν πλημμυρίσει την Κηφισιάς, αλλά και άλλα σημεία του Λεκανοπεδίου, επιβάλλοντας τη συγκεκριμένη μορφολογία των κτιρίων σαν μόδα που θα την αποκαλούσαμε «αρρώστια».

Αλλά, αν θυμηθούμε πώς κατασκευάζονταν τα κτίρια ανά τους αιώνες στις διάφορες περιοχές, θα παρατηρήσουμε ότι οι άνθρωποι έπλαθαν τα αρχιτεκτονήματα ανάλογα με την ποιότητα του φωτός και τις ιδιότητες του υλικού που είχαν στη διάθεσή τους.

Έτσι, στην Αίγυπτο, το σκληρό, δυνατό και κατακόρυφο φως, συνδυασμένο με το σκληρό υλικό του γρανίτη, εκφράστηκε στην αρχιτεκτονική των κτιρίων με μικρές προεξοχές χωρίς λεπτομέρειες και κυμάτια και μικρά γείσα, με το φόβο, μπορούμε να πούμε, της ισχυρής σκιάς.

Αντίθετα, στην ελληνική επικράτεια, όπου το φως είναι μαλακότερο και όχι κατακόρυφο, ενώ το υλικό του τόπου είναι το μάρμαρο, που είναι πιο εύπλαστο από το γρανίτη, έχουμε βαθύτερα κυμάτια, μεγαλύτερα γείσα και ανάγλυφα, έχουμε ένα παιχνίδι εδώ του φωτός και της σκιάς που προσδίδει στα αρχιτεκτονικά έργα τη χαρακτηριστικότερη ιδιότητά τους: αυτήν της γλυπτικότητας και της πλαστικότητας. Ο κίονας ο ελληνικός έχει ραβδώσεις και δε φοβάται τη σκιά, αντίθετα με τον αιγυπτιακό.

Τέλος, παρατηρούμε στη γοτθική αρχιτεκτονική, που άνοιξε βορειότερα, όπου το φως έχει ακόμη μικρότερη ένταση και ο ήλιος κινείται χαμηλά στον ορίζοντα, ενώ το υλικό των κατασκευών είναι η πέτρα, που είναι ακόμη μαλακότερη από το μάρμαρο, έχουμε βαθύτερα ανάγλυφα έως ολόγλυφα μεγαλύτερα γείσα, ενώ τα διακοσμητικά στοιχεία έχουν ικανή προεξοχή ώστε να προκαλούν μεγάλη σκιά και να περιγράφονται στο λιγοστό φως.

Αν, λοιπόν, εδώ, στο δικό μας περιβάλλον, αρχιτεκτονική είναι το παιχνίδι του φωτός και της σκιάς, η εναλλαγή του πλήρους με το κενό, η γλυπτικότητα και η πλαστικότητα των αρχιτεκτονημάτων, πώς μπορούμε έτσι άκριτα και ασυναίσθητα, χρησιμοποιώντας χωρίς μέτρο ένα υλικό, το γυαλί, να θέλουμε να καταργήσουμε μεμιάς όλη την πορεία της αρχιτεκτονικής μας έκφρασης;

Γιατί πρέπει να δούμε ότι στα γυάλινα κτίρια χάνεται τελείως το παιχνίδι του φωτός και της σκιάς. Η σκιά είναι ανύπαρκτη: άρα, και η πλαστικότητα χαμένη.

Μετά την πλαστικότητα του ελληνικού αρχιτεκτονήματος, θέλω να εστιάσουμε την προσοχή μας σε μian άλλη παράμετρο του σχεδιασμού που άνοιξε στον τόπο μας, από αρχαιότατων χρόνων: τη βιοκλιματική.

Έτσι, θα παρατηρήσουμε ότι στην έκφραση της ελληνικής Αρχιτεκτονικής, οι τρόποι που χρησιμοποιήθηκαν, ποικίλλουν κατά γεωγραφικές ενότητες μορφολογικά, αλλά και στην εσωτερική της διάθρωση, ανάλογα με τις διάφορες κοινωνικές, πολιτιστικές και, ιδιαίτερα, κλιματολογικές συνθήκες.

Έχουμε διαφορετικές εκφράσεις δόμησης στον ελληνικό χώρο, όπως στα κτίσματα της Μακεδονίας, της Ηπείρου, της Στερεάς Ελλάδας, της Πελοποννήσου, της Κρήτης, των Κυκλάδων, της Μ. Ασίας κ.λπ., ενώ το λαϊκό δαιμόνιο είχε την ευρηματικότητα να φτιάχνει πρωτότυπες συνθέσεις στους Αιγαιοπελαγίτικους οικισμούς ή στα Ζαγοροχώρια και να χρησιμοποιεί σ' αυτές, για τη βιοκλιματική τους επάρκεια, αίθρια, λιακωτά, χαγιάτια, στοές και περιστύλια, σοφάδες και υπόσκαφα, συνδέοντας τις

ανθρώπινες λειτουργίες με τις ιδιαιτερότητες των κλιματολογικών συνθηκών, παρουσιάζοντας μάλιστα και μια συνέχεια των αρχαίων με τους βυζαντινούς χρόνους, αλλά και τη νεοελληνική έκφραση. Οδηγίες για το σχεδιασμό των κτιρίων και των πόλεων βρίσκονται καταθεθειμένες σε κείμενα του Αριστοτέλη, του Ιπποκράτη, στις οδηγίες του Σωκράτη για το ιδανικό ηλιακό σπίτι (Ξενοφώντος Απομνημονεύματα), αλλά και, στους βυζαντινούς χρόνους, στον Ιουστινιάνειο Κώδικα, που κωδικοποιήθηκαν στα μετέπειτα «Βασιλικά» και αργότερα στο περί «Καινοτομιών βιβλίο», στο «Γειτονικό Δίκαιο» όπου εξασφαλιζόταν η μη όχληση των γειτόνων από τα όμορα κτίσματα, αλλά και η ιδιωτικότητα, ενώ ο Ιουλιανός, ο Ασκαλωνίτης Αρχιτέκτων, συγγράφει οικοδομικές διατάξεις τον έκτο αιώνα μ.Χ. που περνούν τον ενδέκατο αιώνα στο «Επαρχιακό Βιβλίο» και αργότερα στην «Εξάβιβλο» και στα «Γεωπονικά».

Αποθησαυρίζεται έτσι η συνεχής πρόνοια του ανθρώπου για την αρμονική συνύπαρξη του κτιρίου με το περιβάλλον, τους γείτονες, τον τόπο, τη θέα. Εμείς, σήμερα, μπορούμε να δημιουργούμε τα γυάλινα κτίρια ενάντια σ' όλες αυτές τις παραμέτρους, κατασκευάζοντας άτοπα, ασεβή, ενεργοβόρα κτίρια, που ενοχλούν τους γείτονες και το περιβάλλον για την ευκολία μας και το οικονομικό μας όφελος, βέβαια, αφού οι όψεις αυτές στοιχίζουν 10 φορές ακριβότερα από τις συμβατικές;

Η δική μας συμβολή, νομίζω, είναι να επιμεινουμε στην πλαστική και βιοκλιματική πορεία της ελληνικής αρχιτεκτονικής, να βρούμε την κατάλληλη χρήση και σχέση του υλικού του γυαλιού, ώστε, με το σχεδιασμό του περιβλήματος των κτιρίων μας, να πετύχουμε ν' αναδείξουμε την ευαισθησία και την ποιότητα του φωτός και της ύλης, σύγχρονα με την εξοικονόμηση ενέργειας.

Όσο για τη μινιμαλιστική γοητεία που τυχόν εξασκούν σε μερικούς τα γυάλινα κτίρια-αντικείμενα, πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν έχουν καμία σχέση με την ελληνική αρχιτεκτονική πρακτική που ενσωματώνει στον ορθό λόγο το μυστήριο και το πάθος συγχρόνως. Ο μινιμαλισμός μπορεί να εκφράζει σήμερα επικαιρικά τη Δυτική έκφραση που προσπαθεί να αποκαθαρθεί από τις επιρροές του με-

Η κοινωνική διάσταση των γυάλινων κτιρίων

των Νίκου και Μαρκέλλας Φιντικάκη, αρχιτεκτόνων

Τα γυάλινα κτίρια δεν αποτελούν μόνο τεχνολογικές προσεγγίσεις ή μορφολογικές αναζητήσεις στα πλαίσια της εξέλιξης των αρχιτεκτονικών ρυθμών. Αποτελούν, παράλληλα, σαφή δείγματα κοινωνικών τάσεων ή κοινωνικών ψυχισμών. Η αιτία αυτού του συσχετισμού εξηγείται φυσικά από αυτή τη μοναδική ιδιότητα του γυαλιού: τη διαφάνεια.

Η διαφάνεια υποδηλώνει την απελευθέρωση του ανθρώπου από το βάρος του υλικού, όπως ερμηνεύτηκε η είσοδος του γυαλιού τον 19ο αιώνα. Αυτή όμως η συνεισφορά του νέου υλικού δεν έχει μόνον τεχνική εφαρμογή, αλλά και φέρει μια εξίσου σημαντική κοινωνική διάσταση, καθώς ουσιαστικά επιχειρεί να αποκαταστήσει, μέσω μιας — έστω — σχέσης ψευδαίσθησης, την επικοινωνία των ανθρώπων μεταξύ τους. Καθώς η απομόνωση, ως κοινωνικό φαινόμενο, έχει βάλει πια οριστικά τη σφραγίδα της στη σημερινή πόλη, μπορεί τότε η ψευδαίσθηση της επικοινωνίας που προσφέρεται μέσα από τα γυάλινα κτίρια, ν' αποτελεί κατά μια εκδοχή μια σύγχρονη κοινωνική ανάγκη.

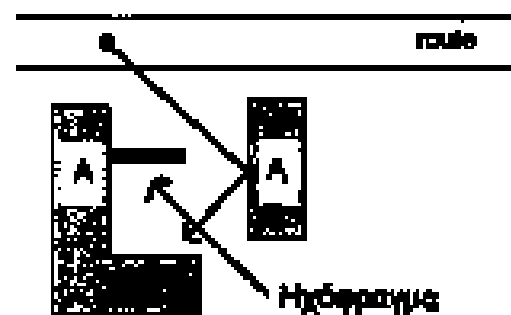
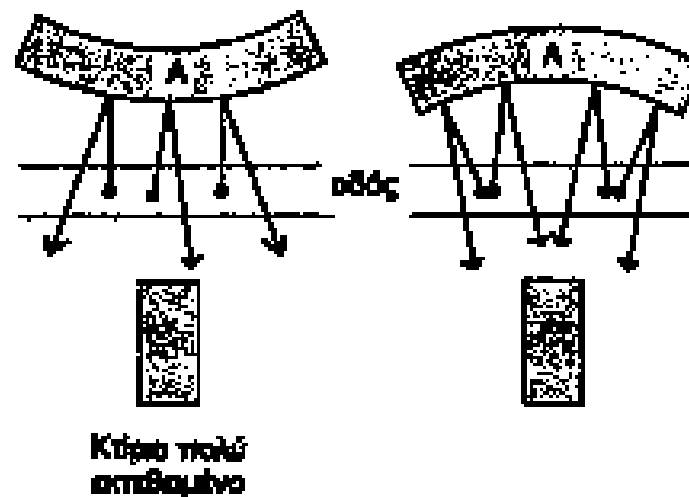
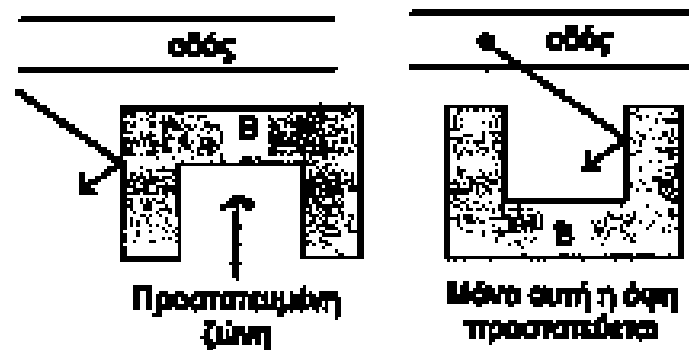
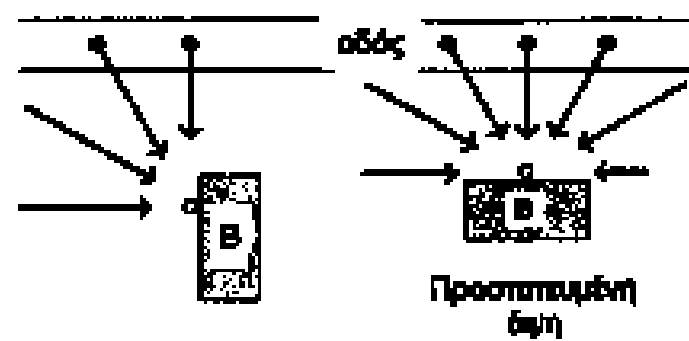
Οι παραπάνω σκέψεις οδηγούν στη διερεύνηση της κοινωνικής διάστασης του γυάλινου κτιρίου, όταν αυτό εκλαμβάνεται ως χρηστικό αντικείμενο της πόλης. Τότε, το γυάλινο κτίριο, και εξαιτίας της σχέσης ψευδαίσθησης που αντανακλά το διάφανο του υλικού του, μπορεί να ερμηνευτεί ως το αποτέλεσμα είτε ενός ψυχισμού κοινωνικής απομόνωσης είτε ενός ψυχισμού

κοινωνικής επίδειξης είτε ενός συνδυασμού των δύο, που μάλλον καταγράφει πληρέστερα τον αποπροσανατολισμένο ή πρόθυμο προς νέες διερευνήσεις κοινωνικό ψυχισμό των καιρών μας.

Οι αναφορές των εννοιών της απομόνωσης και επίδειξης μπορούν να βρουν προσομοιώσεις σε πολύ διαφορετικά κοινωνικά μορφώματα. Το γυάλινο κτίριο, επιτρέποντας τη διαφάνεια του κελύφους που άλλοτε διαχώριζε τον αδιαφανή ιδιωτικό εσωτερικό χώρο από το δημόσιο γίνεσθαι, φαίνεται να εισάγει στον κοινωνικό προβληματισμό την αρνητική, αλλά και τη θετική, υπεκφυγή μιας ψευδαίσθησης. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά σε τρία σημεία:

Ιστορικά, τα υαλοπετάσματα θα μπορούσαν να βρουν κοινωνική προσομοίωση στα πολυπαράθυρα του προϊστορικού οικισμού της Σαντορίνης, διά μέσω των οποίων φαινόταν από το δρόμο οι περίφημες εσωτερικές τοιχογραφίες των σπιτιών. Τα πολυπαράθυρα εξυπηρετούσαν και υποδήλωναν μια διάθεση κοσμικής επίδειξης του πλούτου του σπιτιού και, επομένως, του ιδιοκτήτη του.

Στα σύγχρονα γυάλινα κτίρια, τα πολυπαράθυρα του αρχαίου οικισμού έχουν μετεξελιχθεί σε υαλοπετάσματα. Τόπος χαρακτηριστικότερος για τη σύγχρονη προσομοίωση του κοινωνικού ψυχισμού της επίδειξης θα μπορούσε να είναι το Μανχάταν της Νέας Υόρκης. Στα γυάλινα

στάλλων αυτών εμφανίζονται σε συχνότητες που αντιστοιχούν στα πάχη των επιμέρους κρυστάλλων. Με τις μεμβράνες PVB, η συχνότητα συντονισμού αντιστοιχεί στο συνολικό πάχος του κρυστάλλου. Ως εκ τούτου, είναι χαμηλότερη. Μ' άλλα λόγια, ένα laminated CIP, επειδή έχει υψηλότερη συχνότητα συντονισμού, έχει και υψηλότερη απόδοση στις χαμηλές συχνότητες.

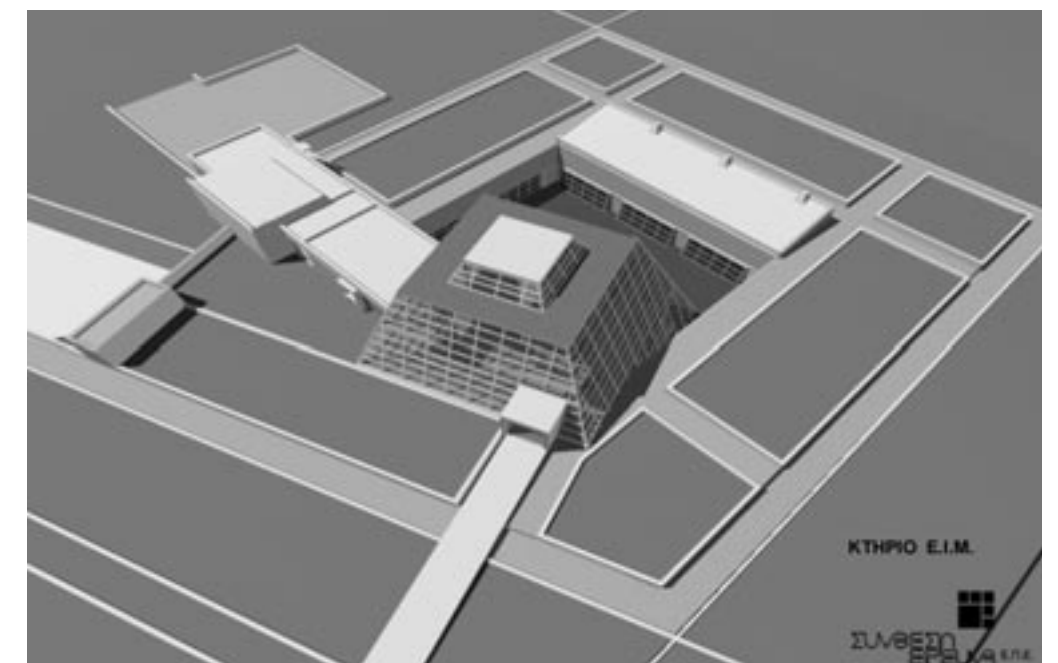
Η ηχομόνωση που επιτυγχάνεται από ένα διπλό κρύσταλλο, δεν επηρεάζεται από τη σειρά τοποθέτησης των κρυστάλλων· π.χ., ένα κρύσταλλο 10/12/4 έχει την ίδια απόδοση με ένα κρύσταλλο 4/12/10.

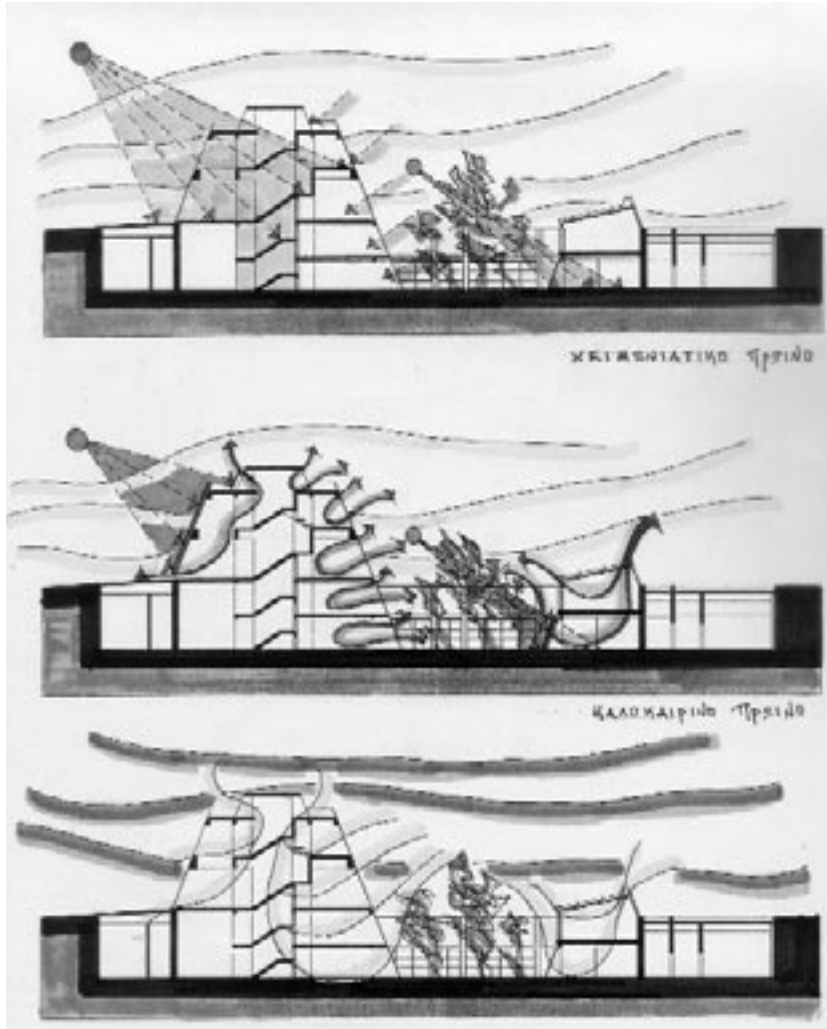
Υψηλές ηχομονώσεις, ≥ 45 dB, σπάνια μπορεί να εξασφαλιστούν από ένα τυποποιημένο διπλό κρύσταλλο. Γι' αυτές τις ηχομονώσεις απαιτούνται διάκενα μεγαλύτερα των 100 mm.

Το κόστος των κρυστάλλων με ηχομόνωση μεγαλύτερη από 40-42 dB αυξάνει δυσανάλογα με τη βελτίωση της ηχομόνωσης.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε ότι τα γυάλινα κτίρια, πέραν των άλλων προβλημάτων, έχουν και ακουστικές δυσκολίες και ιδιαιτερότητες, κι αν θέλουμε να κατασκευάσουμε ένα γυάλινο κτίριο χωρίς προβλήματα στο ίδιο ή το περιβάλλον, τότε το κτίριο αυτό θα πρέπει να είναι ένα «ακριβό» κτίριο. Αυτές οι ιδιαιτερότητες και τα αυξημένα και ποικίλα προβλήματα που παρουσιάζει ένα «γυάλινο κτίριο», είναι μερικές φορές τόσο σημαντικά, ώστε είναι δυνατόν να αποτρέψουν τον αρχιτέκτονα, που είναι γνώστης, να το σχεδιάσει τελικά ως γυάλινο κτίριο. Κι αυτό θα ήταν πράγματι η πιο σοφή σκέψη στην περίπτωση που διάφοροι λόγοι (ανεπαρκής προϋπολογισμός, περιορισμοί ΓΟΚ κ.ά.) δεν του επιτρέπουν από την αρχή να το «συλλάβει» και να το αντιμετωπίσει ως... κτίριο με ειδικές ανάγκες.

Σχετικά πρότυπα ΕΛΟΤ
ΕΛΟΤ 868 Ακουστική-Ηχομόνωση Παραθύρων
ΕΛΟΤ 370.5 Ακουστική-Μετρήσεις ηχομονώσεως κτιριακών στοιχείων – Επιτόπιες μετρήσεις ηχομονώσεως στοιχείων προσόψεων και προσόψεων στην περίπτωση αερόφερτου ήχου

κτίρια της πόλης αυτής, η δύναμη του οικονομικού πλούτου προβάλλεται τόσο το πρωί όσο και το βράδυ, καθώς μπορεί κανείς να δει μέσα από τα υαλοπετάσματα τις σύγχρονες «τοιχογραφίες» από μυριάδες computers που υποδηλώνουν τον πλούτο του σπιτιού-ουρανοξύστη της στεγαζόμενης επιχείρησης.

Μια διαφορετική ερμηνεία της κοινωνικής διάστασης του γυάλινου κτιρίου αντλείται από το βιβλίο του Ιάπωνα συγγραφέα Τανιζάκι *Το εγκώμιο της σκιάς*. Στο βιβλίο του, ο Τανιζάκι καταγράφει τη σημασία των σκοτεινών σπιτιών της ανατολής, καθώς αποτελούν τμήμα της ανατολικής φιλοσοφίας εσωστρέφειας, και, κατ' επέκταση, της αρχιτεκτονικής της. Η σκιά και το σκοτεινό των σπιτιών προβάλλονται μέσω της αντίθεσής του από τα απαστράπτοντα αντικείμενα και σκεύη που βρίσκονται στο εσωτερικό των σπιτιών.

Μια αναγωγή της ανατολικής φιλοσοφίας μπορεί να γίνει στη λογική της αντιληπτικής εικόνας του γυάλινου κτιρίου ως απαστράπτο αντικείμενο της σκιασμένης σημερινής πόλης. Στη σημερινή πόλη, όπου σπάνια γνωρίζεις το γείτονά σου, έστω κι αν μένει στον από πάνω ή τον από κάτω όροφο, όπου η ψυχική εσωστρέφεια είναι εξαναγκασμός κι όχι επιλογή, κι όπου ακόμη τα ψηλά κτίρια και το νέφος ρίχνουν την γκριζα σκιά τους στη πόλη, θα μπορούσε κάποιος –με ισχυρή, βέβαια, δόση αυθαιρεσίας– να ισχυριστεί ότι ένα γυάλινο κτίριο

φεγγίζει τη πόλη σαν ένα εσωτερικό αντικείμενό της και λειτουργεί για τους κατοίκους του σαν αντίδοτο στην κοινωνική απομόνωση.

Το τρίτο ζήτημα κατά τη διερεύνηση της κοινωνικής διάστασης των γυάλινων κτιρίων είναι αυτό της ψευδαίσθησης και της έκφρασής του ως παραμέτρου της καθημερινότητας. Τόσο το κείμενο όσο και η ιδιαίτερη σκηνογραφία του θεατρικού έργου *Ο γυάλινος κόσμος* του Τένεσι Ουίλιαμς διαλογίζονται επί του πραγματικού και της ψευδαίσθησής του, καθώς μια ημιπερατή μεμβράνη αποτελεί το διαφανές κέλυφος πίσω από το οποίο προβάλλεται η πραγματικότητα. Μπορούμε συνειρμικά ν' αντικαταστήσουμε τη μεμβράνη με ένα γυάλινο πέτασμα.

Αλλά και, αντίστροφα, τι βλέπουν όσοι βρίσκονται από την άλλη μεριά της μεμβράνης; Η ψευδαίσθηση της επικοινωνίας διά μέσου των διαφανών γυάλινων τοίχων μπορεί να μην είναι ψευδαίσθηση όταν αφορά στην επικοινωνία των εσωτερικών χώρων, κι όταν, πολλώ μάλλον, μέσα από έναν γυάλινο ουρανοξύστη μπορείς και βλέπεις την κοινωνική πραγματικότητα της πόλης σαν πίνακα ζωγραφικής μπροστά σου, την ώρα της δουλειάς σου ή της ξεκούρασής σου, πρωί, μεσημέρι και βράδυ. Είναι όμως ψευδαίσθηση ως προς τη συνολική επικοινωνία με το εξωτερικό περιβάλλον: δηλαδή, με την πραγματικότητα, όπως ακριβώς σκηνογραφικά συμβαίνει στον *Γυάλινο κόσμο*.

Φυσικά, η διερεύνηση της κοινωνικής διάστασης των γυάλινων κτιρίων δεν μπορεί να εξαντλείται μόνο με τα παραδείγματα της κοινωνικής απομόνωσης, της κοσμικής επίδειξης ή της ψευδαίσθησης της πραγματικότητας και της εγγενούς αρνητικής επιρροής των εννοιών αυτών. Η διατύπωσή τους σ' αυτό το άρθρο περισσότερο στοχεύει στο να αποτελέσουν ζητήματα κοινωνικού προβληματισμού για την τυχόν παγκοσμιοποίηση του φαινομένου κατασκευής γυάλινων κτιρίων στο ορατό μέλλον. Μπορούμε εξ' άλλου να αναγάγουμε την εξαιρετική επιτυχία των γυάλινων κτιρίων με το νέο κοινωνικό κατεστημένο της διαφήμισης και της εξ' αυτής πλούσης του εγκεφάλου, αν θυμηθούμε το εξαιρετικά επιτυχημένο σλόγκαν: «AZAX: τα κάνει αόρατα»!

Οι παραπάνω προβληματισμοί αποτέλεσαν σημείο αιχμής κατά τη διάρκεια της συνθετικής διαδικασίας του σχεδιασμού του Ελληνικού Ινστιτούτου Μετρολογίας (ΕΙΜ) σε οικόπεδο της ΒΙ.ΠΕ. Σίνδου. Το κτίριο μελετήθηκε από το γραφείο Σύνθεση και Έρευνα ΕΠΕ, με συντονιστή αρχιτέκτονα τον Ν. Φιντικάκη και συνεργάτες αρχιτέκτονες τους Κατωπόδη Κατερίνα, Μαυρωτά Διονύση, Τζαβέλη Μαρία, Φιντικάκη Μαρκέλλα, ενώ τις προσομοιώσεις των γυάλινων πετασμάτων έκανε ο Άρης Τσαγκρασούλης από το Τμήμα Φυσικής Κτιρίων του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το δεσμευτικό οργανόγραμμα του κτιριολογικού προγράμματος αφορούσε στο διαχωρισμό των λειτουργιών σε τρεις βασικές ενότητες –διοικητικές υπηρεσίες, εργαστηριακοί χώροι και χώροι εξυπηρέτησης– και τις ειδικές κτιριακές απαιτήσεις του κτιρίου εξαιτίας της εξαιρετικής ευαισθησίας των εργαστηρίων μέτρησης ώστε να είναι ιδιαίτερα προστατευμένα από κά-

κάτω: Προσμοιώσεις των υαλοπετασμάτων για την θερμική συμπεριφορά και την οπτική άνεση στα κτίρια του Ινστιτούτου Μετρολογίας

θε εξωτερικό παράγοντα: δηλαδή, από τον ήλιο, από ήχους και κραδασμούς, από ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες, σκόνη κ.λπ.

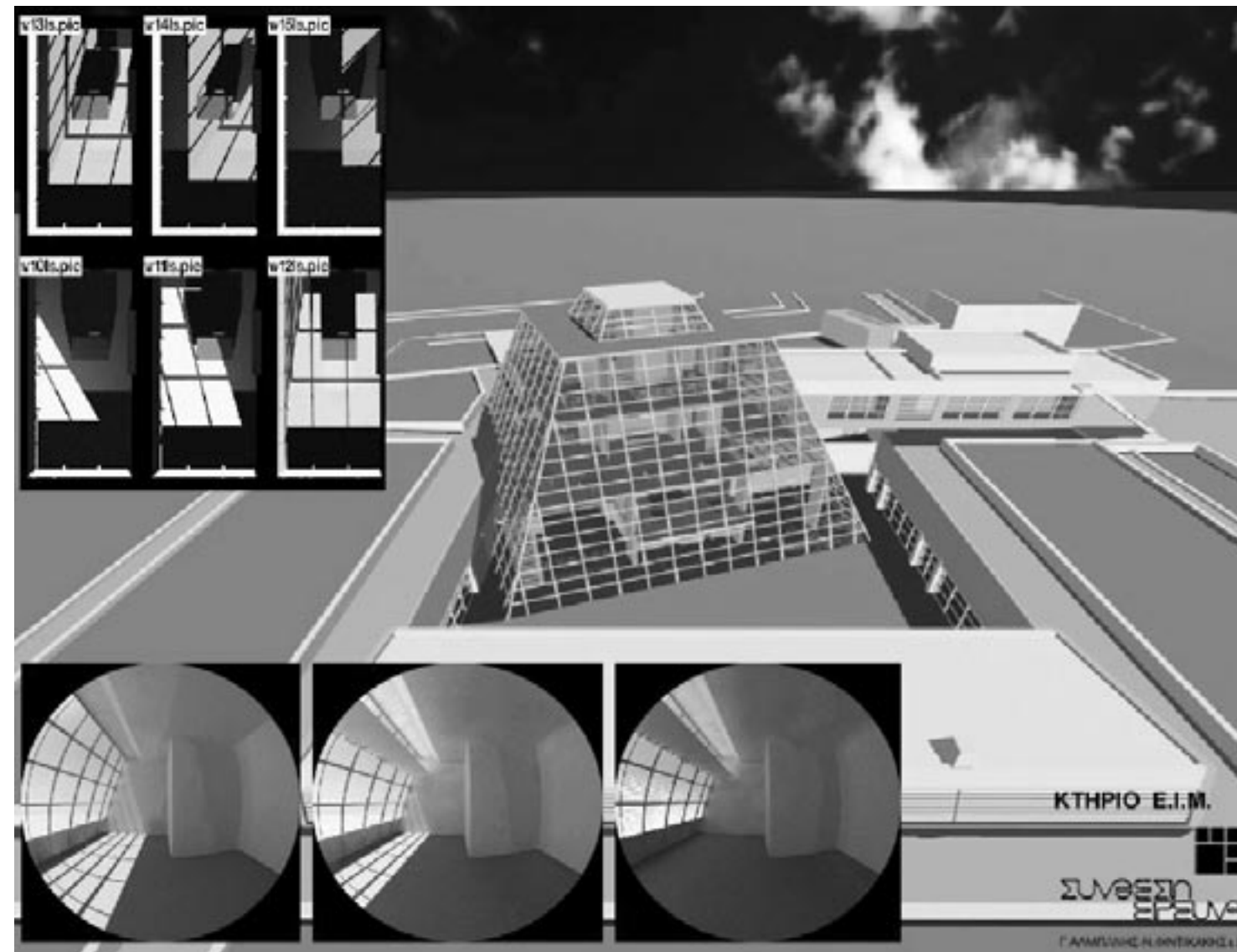
Στον ιδιόμορφο έρημο, εκτεταμένο βιομηχανικό χώρο, είχαμε τη διττή πρόθεση της μη προσβολής από το περιβάλλον, αλλά και της μη προσβολής του ίδιου του περιβάλλοντος. Η τοποθέτηση των εργαστηρίων σε υπόγειο χώρο ικανοποιούσε τις παραπάνω προθέσεις, ενώ η δυνατότητα διεξόδου των υπογείων εργαστηρίων σε υπαίθρια αυλή –αίθριο υπόγειας στάθμης– την ίδια στιγμή αναρούσε το πρόβλημα της εργασίας σε υπόγειους χώρους.

Η ενότητα που αφορούσε στις διοικητικές υπηρεσίες, αποτελούσε σαφώς το «κοινωνικό» μέρος του κτιρίου. Η λύση που επεξεργαστήκαμε, τοποθέτησε τις υπηρεσίες αυτές σε μια τριώροφη γυάλινη πυραμίδα, η οποία εδραζόταν στο αίθριο, ενώ άφηνε στους εργαζομένους πολλαπλές διεξόδους οπτικής φυγής. Σε συνεργασία με το τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Αθηνών πραγματοποιήσαμε εκτεταμένες προσομοιώσεις των υαλοπετασμάτων, για να εξετάσουμε τη θερμική συμπεριφορά και την οπτική άνεση του κτιρίου.

Το ιδιαίτερο της θέσης του οικοπέδου είναι ότι

δεν βρίσκεται ενσωματωμένο σ' έναν ασφυκτικό ιστό πόλης, αλλά, αντίθετα, είναι τοποθετημένο σε μια αχανή επίπεδη έκταση. Ως εκ τούτου, τα ζητήματα κοινωνικού ψυχισμού απασχόλησαν περισσότερο ως προς τις ιδιαίτερες ανάγκες εργαζομένων σε περιοχή της απρόσωπης βιομηχανικής ζώνης, μακριά από τη ζωντανία της πόλης, που είναι συχνά περιορισμένοι σε κλειστούς εργαστηριακούς χώρους. Ο ρόλος του κτιρίου καλούσε σε ανάγκες εκμετάλλευσης του μοναδιαίου πλεονεκτήματος της άπλετης οπτικής διεξόδου, η οποία, σ' αυτή την περίπτωση, δεν φαίνεται να αντανακλούσε ζητήματα επίδειξης, απομόνωσης ή ψευδαίσθησης, αλλά, αντίθετα, εξυπηρετούσε την ουσιαστική επαφή με τον υπαίθριο χώρο.

Αν επικαλεστούμε γι' άλλη μια φορά το διάφανο του υλικού, μπορεί να γίνει τελικά λόγος και για το εύθραυστο και το εφήμερο του υλικού, αλλά και των πολυσήμαντων κοινωνικών μηνυμάτων που μπορεί να φέρει, ανάλογα με την εκάστοτε συνθετική επεξεργασία του. Ούτως ή άλλως, για τον εφησυχασμό των απανταχού επικριτών του, γυαλί είναι, και κάποτε θα σπάσει!

Γυάλινα κτίρια και αρχιτεκτονική στην Ελλάδα

του Δρος Νίκου Χολέβα, αρχιτέκτονα, καθηγητή ΕΜΠ

Έναυσμα γι' αυτό το σημείωμα υπήρξε η συμμετοχή μου στην Ημερίδα που οργάνωσε ο ΣΑ-ΔΑΣ, τον Μάρτιο 1999, στο Πολυτεχνείο, με θέμα: «Αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων», καθώς και η επιθυμία μου να εκφράσω σχεδόν επιγραμματικά κάποιες απόψεις μου πάνω σ' αυτό το θέμα:

Το γυαλί στην Αρχιτεκτονική εισάγεται πρωτοποριακά στα χρόνια της βιομηχανικής επανάστασης, μέσα στη γενικότερη τάση της χρήσης των νέων υλικών στην αρχιτεκτονική δημιουργία.

Από τον Paxton μέχρι τον Sant' Elia, τον Gropius και τον Mies van der Rohe, το υλικό αυτό γίνεται και ένα είδος συμβόλου της «μοντέρνας» άποψης και της «διαφάνειας» που χαρακτηρίζει τα νέα επιτεύγματα της Αρχιτεκτονικής.

Οι προβληματισμοί στην Ελλάδα ξεκινούν ήδη από την εποχή του Μεσοπολέμου στη νεοελληνική αρχιτεκτονική πρωτοπορία και εκλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερη διάδοση στη χρήση του υλικού αυτού, ιδιαίτερα στις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας.

– Πώς εμφανίζεται όμως σήμερα αυτή η «αρχιτεκτονική του γυαλιού» στην Ελλάδα;

– Ποια η χρήση και τα αποτελέσματα στο κτιστό περιβάλλον των πόλεών μας;

– Ποιες οι επιπτώσεις στο χώρο, στην κλίμακα, στην ιστορική αρχιτεκτονική φυσιογνωμία και στην οικονομία – ενέργεια;

Πολλά ερωτήματα, που απαιτούν σοβαρές απαντήσεις.

Το γυαλί, όπως και κάθε οικοδομικό υλικό, αποτελεί για τον αρχιτέκτονα ένα στοιχείο σύνθεσης, όπως αποτελεί για τον μάεστρο ένα καλό μουσικό όργανο που εκτελεί και παράγει αρμονικούς ήχους υπό την καθοδήγηση ενός καλού και προικισμένου εκτελεστή. Άρα, το ζήτημα είναι ο καλός αρχιτέκτων, ο προικισμένος δημιουργός. Ευτυχώς για την Ελλάδα, είχαμε και έχουμε τέτοιους άξιους συναδέλφους, στα χέρια των οποίων το γυαλί γίνεται στοιχείο υψηλής ποιοτικά δημιουργίας.

Από τον Τάκη Ζενέτο στον Αλέξανδρο Τομπάζη, η αρχιτεκτονική μας ευτύχησε να δει σπουδαία επιτεύγματα με τη χρήση του γυαλιού, αλλά, βέβαια, και, πολύ δυστυχώς, περισσότερα άλλα, όπου το γυαλί απλώς συνέδραμε σε μια αρχιτεκτονική εκτός τόπου, χρόνου, κλίματος και οικονομίας. Μια απλή ματιά στη Λεωφόρο Κηφισίας αρκεί να σας πείσει γι' αυτά τα προϊόντα που χαρακτηρίζονται από μια κακή, κάκιστη και αρκούντως κιτς αρχιτεκτονική: μια μόδα, η οποία ξεχύνεται δυστυχώς και στην υπόλοιπη επικράτεια.

Το γυαλί θα μπορούσε να προσφέρει και σε ζητήματα αποκατάστασης και αναβίωσης των μνημείων και των ιστορικών κτιρίων της μεγάλης

αρχιτεκτονικής μας παράδοσης, πράγμα που, βέβαια, βρίσκεται στα σπάργανα και απαιτεί κι αυτό μεγάλο και σοβαρό προβληματισμό. Δυστυχώς, όμως, δεν μπορώ να ισχυριστώ και ότι οι μέχρι σήμερα εφαρμογές, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, πείθουν.

Πίσω όμως από όλα αυτά βρίσκεται, κατά τη γνώμη μου, το μεγάλο ζήτημα από ποιους ασκείται επιτέλους η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα: σε ποιους, δηλαδή, η πολιτεία δίνει το δικαίωμα να αρχιτεκτονούν.

Πάνω σ' αυτό το θέμα, που τραυματίζει τα αρχιτεκτονικά πράγματα του τόπου, έχουν γραφεί και ειπωθεί πολλά,¹ αλλά η πολιτεία όχι μόνο κωφεύει εγκληματικά, μα και εκχωρεί και την περίφημη «άδεια υπογραφής» και σε άλλες επιστημονικές ειδικότητες εκτός εκείνης του αρχιτέκτονα. Οι ευθύνες, λοιπόν, είναι πολλές και πολλών.

Γράφοντας αυτό το κείμενο, μου έρχονται συνεχώς στη μνήμη εκείνοι οι στίχοι του Κ.Π. Καβάφη για το «Κεραμεύον» και το «φαύλον», το σιχαμερό... που μερικούς... χωρίς προπόνηση αρκετή αγυρτικώς εξαπατά. Και να σκεφθεί κανείς ότι όλα αυτά τα έγραφε ο μεγάλος Αλεξάνδρινός στο σωτήριο έτος 1923.

Σημείωση

1. Βλ. σχετικά άρθρα μου:

α. «Αρχιτεκτονική από Αρχιτέκτονες I», «Κατοικία», τχ. 35, 1989, σσ. 74-77.

β. «Αρχιτεκτονική από Αρχιτέκτονες II», «Κατοικία», τχ. 39, 1989, σσ. 97-102.

Σ Τ Ρ Ο Υ Γ Υ Λ Ο Τ ρ α π έ ζ ι

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ (Πρόεδρος ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ): Θ' αλλάξουμε λίγο τους ρυθμούς των εργασιών μας. Απ' τους μονολόγους θα περάσουμε στους διαλόγους κι έτσι θα ζωντανέψουμε περισσότερο τη συζήτηση. Πρώτα απ' όλα θα ήθελα να σας πω ότι αυτή την αίθουσα του ΕΜΠ την επιλέξαμε, ώστε, προσεγγίζοντας ένα τόσο πολύ ενδιαφέρον θέμα, κατά την άποψή μας, όπως είναι ο προβληματισμός για την αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων, να δοθεί ταυτόχρονα η δυνατότητα να συμμετέχουν σ' αυτόν και σπουδαστές της αρχιτεκτονικής, αλλά και οι δάσκαλοί τους. Δυστυχώς, χτες πληροφορήθηκα από την κόρη μου που είναι σπουδαστρια, ότι εξαιτίας της κατάληψης που είχαν στο πρόσφατο παρελθόν, γίνονται αυτόν τον καιρό υπερεντατικά μαθήματα και εξετάσεις, και, κατά συνέπεια, δεν θα τους ήταν πρακτικά εύκολο να συμμετάσχουν. Έτσι δικαιολογείται και η σχετική απουσία των σπουδαστών, αλλά και των δασκάλων τους, από την ημερίδα μας. Η συζήτηση θα γίνει με τον εξής τρόπο: Θα θέσω κάποιες ερωτήσεις που θα πρέπει να απαντηθούν από τους συναδέλφους του τραπέζιού, και βεβαίως θα προσθέσουν κι αυτοί ό,τι κατά την άποψή τους θεωρούν ότι πρέπει να προστεθεί. Μετά θα γίνουν από την αίθουσα ερωτήσεις προς τους εισηγητές, αλλά και στους συναδέλφους του τραπέζιού, κι αμέσως μετά θα γίνουν τοποθετήσεις. Όλα αυτά, βεβαίως, με μια οικονομία χρόνου. Στο πρώτο μέρος των εισηγήσεων, όσοι ήσαστε και παρακολουθήσατε, θα διαπιστώσατε έναν προβληματισμό όσον αφορά στην αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων. Η δεύτερη σειρά των ομιλητών στόχευσε σε μια, θα έλεγα, τεχνολογική υποστήριξη και μια υπεράσπιση της τεχνολογίας σε ό,τι αφορά στη χρήση του «ειδικού γυαλιού» σ' αυτά τα κτίρια, και, βεβαίως, πάλι αποκάλυπτε έναν πολύ έντονο προβληματισμό. Τώρα θα διαβάσω τις ερωτήσεις. Κάποιες δεν θα τις αναφέρω καθόλου, γιατί νομίζω ότι απαντήθηκαν κατά τη διάρκεια των εισηγήσεων. Μια ερώτηση είναι, κατά πόσον η τεχνολογία μπορεί να προσαρμοστεί στη θεωρητική σκέψη της αρχιτεκτονικής – ή και αντίστροφα. Ένα δεύτερο ερώτημα (πρακτικό, ίσως, και, όπως γνωρίζω, υπάρχει ένας ανάλογος προβληματισμός και από πλευράς Υπουργείου Χωροταξίας), είναι πώς οργανώνεται η ένταξη του γυάλινου κτιρίου δίπλα σε διατηρητέα κτίρια.

Επίσης, ένα άλλο μεγάλο και σημαντικό πρόβλημα στο οποίο καλούμαστε πολλές φορές να δίνουμε απαντήσεις, είναι πώς αντιμετωπίζονται οι επεκτάσεις και προσθήκες σε διατηρητέα κτίρια που έχουν ένα υπόβαθρο από γυάλινα κτίρια. Είναι ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα, που ενδιαφέρει όσους συναδέλφους μετέχουν και σε αρχιτεκτονικές επιτροπές, αλλά και το ίδιο το υπουργείο, που αναγκάζεται να δίνει τις αναγκαίες παρεκκλίσεις πολλές φορές. Έχει συσταθεί μια ομάδα εργασίας στο Υπουργείο Χωροταξίας, προκειμένου να δώσει απαντήσεις σ' αυτό το θέμα, ακόμα, όμως, δεν έχει ξεκινήσει την εργασία της. Κατά συνέπεια, οι απόψεις που θ' ακουστούν σήμερα, θα ήταν πολύ χρήσιμες για όλους και θα πρέπει να ληφθούν υπόψη, ώστε να βγουν κάποια συμπεράσματα και να δοθούν κάποιες οδηγίες εφαρμογής, οι οποίες, βεβαίως, να μην είναι αφοριστικές, αλλά υποβοηθητικές στη δουλειά μας. Ένα τέταρτο ερώτημα είναι κατά πόσον το γυαλί χρησιμοποιείται στη φυσική του υπόσταση. Κι ένα τελευταίο ερώτημα, που το κάνει ο απλός κόσμος, είναι εάν τα «γυάλινα κτίρια» με την αισθητική τους μπορεί να είναι μια ορθή αρχιτεκτονική επιλογή μέσα στο ελληνικό περιβάλλον. Θα ξεκινήσω απ' αριστερά και θα δώσω το λόγο στο συνάδελφο Νίκο Χολέβα, για να μας διατυπώσει τις απόψεις του.

Ν. ΧΟΛΕΒΑΣ: Ευχαριστώ, κ. Πρόεδρε. Κατ' αρχάς, σας συχαίρω για την οργάνωση αυτής της ημερίδας. Καλό είναι ν' ακούγονται αυτά τα ζητήματα που θέτετε και σε εμένα βέβαια, ο οποίος όμως δεν εξασκώ το επάγγελμα –το λέω αμέσως– αλλά μ' ενδιαφέρουν ως δάσκαλο. Μου φαίνεται ότι θίξατε μέσα στο φάσμα των ερωτήσεών σας δύο από αυτές στις οποίες θα ήθελα να τοποθετηθώ και που είναι: αφ' ενός η ένταξη του γυάλινου κτιρίου σε διατηρητέα κτίσματα, και αφ' ετέρου οι επεκτάσεις-προσθήκες σε διατηρητέα κτίρια με γυάλινες κατασκευές που συγκροτούν ένα σύνολο μέσα στο περιβάλλον. Καθώς προετοιμαζόμουν στο σπίτι ώστε να θυμηθώ και μερικά ιστορικά στοιχεία σχετικά με το θέμα, ανακάλυψα δύο παλιά κείμενά μου που μου θύμισαν τη νιότη μου. Το ένα ήταν του 1975. Τότε είχα μόλις διοριστεί βοηθός καθηγητής επί θητεία. Έχω κάνει, βλέπετε, όλη τη διαδρομή της καριέρας: απ' τη γαλέρα, απ' το κουπί, μέχρι σήμερα. Και θυμήθηκα ένα Συνέδριο που είχε γίνει στην Αθήνα για τα ψηλά κτίρια. Είχε δοθεί τότε μεγάλη δημοσιότητα στο Συνέδριο, και πολλοί σύνεδροι, τότε τακτικοί καθηγητές, μου έβαλαν και τις φωνές, γιατί ίσως ήμουν απ' τους λίγους που καταφέρθηκα εναντίον των υψηλών κτιρίων, συνδυάζοντάς τα με το τότε περιβάλλον της Αθήνας. Τα δύο κτίρια που υπήρχαν την εποχή αυτή, τα ξέρουμε: το Χίλτον και ο Πύργος των Αθηνών. Και είχα από τότε θέσει το θέμα ότι χρειάζεται ένας πολεοδομικός έλεγχος –γιατί από τον ελλιπή έλεγχο ξεκινάει το κακό– τόσο στις χρήσεις γης όσο και στον κτιριοδομικό κανονισμό. Πιστεύω ότι το Λεκανοπέδιο της Αθήνας έχει αρκετά κακοποιηθεί, και δεν αντέχει να το κακοποιούμε περισσότερο. Το ίδιο επαναλήφθηκε και σε μια έρευνα της εφημερίδας «Ακρόπολις», το '79, όπου είχαν κληθεί διάφοροι συνάδελφοι να δώσουν τις απόψεις τους, και θυμάμαι ότι, μεταξύ όλων, οι μόνοι που εναντιώθηκαν στην κατάσταση αυτή, ήταν ο συχωρεμένος ο Δοξιάδης, Πρόεδρος τότε της Κοσμητείας Εθνικού Τοπίου και Πόλεων, και εγώ, που ήμουν πολύ νεότερος. Αυτή την άποψη που είχα τότε, δεν την αλλάζω, και σήμερα, μάλιστα, την εντείνω. Μια βόλτα στην οδό Κηφισίας αρκεί για να σας πείσει: διότι, κακά τα ψέματα, αγαπητοί συνάδελφοι, η αρχιτεκτονική γί-

νεται, κατά τη γνώμη μου, από καλούς αρχιτέκτονες. Η άλλη, η κακή αρχιτεκτονική, γίνεται από κακούς αρχιτέκτονες. Έρχεται αμέσως βέβαια το δεύτερο ερώτημά σας, και το βρίσκω πολύ σωστό: Τι κάνουμε με τα διατηρητέα; Κι εδώ θα μου επιτρέψετε να πω τούτο: Η Αθήνα, λένε, έχει ένα ιστορικό κέντρο που οροθετείται στην Πλάκα. Μα η Αθήνα ήταν κάποτε όλη ιστορικό κέντρο. Εμείς την καταντήσαμε έτσι και η αντιπαροχή του εθνάρχου, ώστε να μην έχει καν δείγματα της ιστορίας της. Η Αχαρνών ήταν ένας θαυμάσιος δρόμος με εκλεκτικιστικά, όχι μόνο νεοκλασικά, κτίρια, που δεν ήταν όλα επώνυμων αρχιτεκτόνων. Βλέπω τα παλιά κινηματογραφικά έργα με τον Αυλωνίτη και προσπαθώ ν' αναγνωρίσω τους δρόμους. Γιατί μας πήραν αυτές τις οπτικές μνήμες που είχαμε από παιδιά, και με ποιο δικαίωμα μας τις πήραν οι διάφοροι δήθεν μοντέρνοι; Σας απαντώ ευθέως: τάσσομαι εναντίον της χρήσεως του γυαλιού, κυρίως όταν αυτό το υλικό θα πάει να ενσωματωθεί αισθητικά στα διατηρητέα. Κι ας αφήσουμε επιτέλους όσα ακόμη υπάρχουν, δεν είναι δα και πολλά, να επιβιώσουν στο φυσικό τους περιβάλλον. Αναφέρομαι επίσης «στο ιστορικό κτίριο του Κλεάνθη» της οδού Κοραή και

Πανεπιστημίου. Το ξέρετε πολύ καλά. Ήμουν τότε μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων. Αυτό το μικρό, αλλά ιστορικό, κτίριο πέρασε από το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων έξι φορές! Τη μια χαρακτηρίστηκε, την άλλη αποχαρακτηρίστηκε. Και τότε έφτασα στο σημείο να θυμηθώ τον αγαπητό συνάδελφο Αργύρη Πετρονάκη, ο οποίος, με τη σοφία και με την πείρα που είχε, έλεγε: «Τα μνημεία στην Ελλάδα είναι σαν τους κομμουνιστές. Χαρακτηρίζονται και αποχαρακτηρίζονται». Ξαφνικά, βρέθηκε αυτό το κτίριο στη λίστα των συμφερόντων κάποιων κυρίων οι οποίοι ήρθαν –και βεβαίως καλά κάνανε οι άνθρωποι, αφού τους έδινε η πολιτεία το δικαίωμα– να τα σαρώσουν όλα και να κάνουν τότε ένα γυάλινο ζιγκουράτ από πάνω. Το κτίριο το γλιτώσαμε τότε. Βέβαια, αυτό κόστισε την παραίτηση τη δική μου και της συναδέλφου, της κυρίας Αποστόλου, από το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων, γιατί δεν αντέχαμε τόσες πιέσεις. Αντέχεις μέχρι ένα ορισμένο σημείο: μετά, δεν αντέχεις στις συνεχείς πιέσεις των συμφερόντων... Επειδή όμως είμαι δάσκαλος, κι όταν ανεβαίνω στην έδρα, θέλω να είμαι ειλικρινής με τα παιδιά μου, δεν μπορώ να κάνω άλλα εκτός από αυτά που πιστεύω. Αλλιώς, θα φύγω. Θα μου πείτε: μα και στο εξωτερικό τα κτίρια αυτά κατασκευάζονται. Βεβαίως... Αλλά είναι θέμα ποιότητας, επαναλαμβάνω. Δεν θα μιλήσω ιστορικά. Τα είπε ο Αλέξανδρος Τριποδάκης πολύ καλύτερα, στη δική του την ανακοίνωση ως προς την ιστορική διαδρομή των γυάλινων κτιρίων. Τώρα, ας έρθουμε στο άλλο θέμα: Επεμβάσεις και προσθήκες. Εδώ, δε θα με δείτε τόσο απόλυτο, αρκεί αυτή η προσθήκη να γίνει με βάση κάποιους καταστατικούς χάρτες τους οποίους έχει υπογράψει και η Ελλάς ως κράτος: εννοώ τη συνθήκη της Γρανάδας, που αφορά στις χρήσεις και την ένταξη αυτών των κτιρίων πάνω σε παλιά υφιστάμενα. Μη νομίζετε ότι οποιοδήποτε παλιό σπίτι το θεωρώ ότι είναι η Ακρόπολη: γιατί, ξέρετε, υπάρχει και μια τέτοια τάση γενικεύσης. Το είχε πει ο συχωρεμένος ο Άρης Κωνσταντινίδης. Και είχαν βάλει τότε οι εφημερίδες τίτλους ότι είχε πει: «Γκρεμίστε τα νεοκλασικά». Όμως όχι: δεν το είχε πει αυτό ο καημένος. Είπε ότι, επειδή τα γκρεμίσουμε όλα, όταν βλέπουμε μια χαμοκέλα, λέμε όλοι: «Τι ωραία που είναι! Ας τη διατηρήσουμε!» Φτάσαμε, δυστυχώς, όμως, σ' αυτό το επίπεδο. Τώρα έρχομαι (και τελειώνω) στη σύγχρονη χρήση του γυαλιού. Το γυαλί είναι ωραίο. Και ποιος δε βλέπει του Mies van der Rohe τα κτίρια και δεν τα θαυμάζει... Στο Σικάγο, όμως: όχι στην Αθήνα. Διότι κοιτάζτε να δείτε: μπαίνεις σ' έναν στενό δρόμο, κι έχει ένα γυάλινο κτίριο. Απέναντι, πολυκατοικίες. Θα δεις κυρίες, βγαίνουν στα μπαλκόνια, απλώνουν, έχουν τους γνωστούς τους, κι εσείς περπατάτε, και καθρεφτίζεται όλη η ζωή της κυρίας αυτής που είναι στον 5ο όροφο από το επίπεδο του διαβάτη. Τι να κάνει; Να κατεβάσει τέχνες εκεί κάτω; Να κλειστεί, δηλαδή, εντελώς; Και μιλώ για γειτονιές σαν κι αυτή που μένω εγώ, που δεν είναι και τόσο σικ, που είναι η Κυψέλη. Τι να κάνω εγώ, δηλαδή, ο κάτοικος του διαμερίσματος για να μπορώ, αν μη τι άλλο, να έχω την επιλογή αυτών που βλέπω; Να κατεβάσω πανιά; Τι να κάνω; Να φυλακιστώ; Μοιράζομαι μαζί σας, αγαπητοί συνάδελφοι, την αγωνία μου, αν και πιθανόν να μη συμφωνείτε όλοι μαζί μου. Αυτά έχω να πω, κι αν προλάβουμε, ευχαρίστως είμαι στη διάθεσή σας για απαντήσεις. Θέλω να σας πω όμως τούτο ξανά: επειδή αγαπώ πολύ αυτόν το χώρο όπου είμαστε, πραγματικά θέλω και πιστεύω ότι καλό είναι, που ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ ζήτησε διά του Προέδρου του από τον κ. Πρύτανη του ΕΜΠ τη χρήση του χώρου αυτού,

γιατί εδώ πρέπει να γίνονται αυτές οι συζητήσεις. Νομίζω πως η Αρχιτεκτονική Σχολή είναι ο καταλληλότερος χώρος για τέτοιες επιστημονικές συναντήσεις.

A. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε τον συνάδελφο Νίκο Χολέβα. Ήταν απόλυτα ξεκάθαρος. Το λόγο έχει ο συνάδελφος Μιχάλης Σουβατζίδης.

M. ΣΟΥΒΑΤΖΙΔΗΣ: Αφού ο συνάδελφος Χολέβας απάντησε και με κάλυψε στα δύο πρώτα ερωτήματα, εγώ, για οικονομία χρόνου, θ' ασχοληθώ λιγάκι με το ερώτημα: «Το γυάλινο κτίριο αρμόζει στον ελληνικό χώρο;» Βέβαια, πρέπει να θέσουμε κι ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο κτίζουμε και εφαρμόζουμε της ιδέες μας. Υπάρχει η παγκοσμιοποίηση. Καλώς ή κακώς, όλοι τη γνωρίζουμε. Οι εικόνες περνάνε μέσα από τα δίκτυα και μας κατακεραυνώνουν ή μας αποπροσανατολίζουν ή μας γνωρίζουν καινούργια πράγματα, και, φυσικά, αναρωτιέται κανείς: «Τι θα γίνει με τις εθνικές και τις τοπικές ιδιαιτερότητες;» Θέλω να σταθούμε σ' αυτό το θέμα, γιατί πιστεύω, σαν μικρή χώρα που είμαστε, ότι δεν μπορούμε ν' ακολουθούμε άκριτα αυτό το παράδειγμα της παγκοσμιοποίησης που, βεβαίως, μια χώρα σαν την Αμερική, ας πούμε, έχει συμφέρον να την προωθή. Και από τις ομιλίες που έγιναν προηγουμένως, οι οποίες ήταν εμπειριστατωμένες, αλλά και αποκαλυπτικές σε ορισμένες τους φάσεις, βλέπουμε ότι τα κτίρια αυτά που επιλέγουν οι Αμερικανοί στη Νέα Υόρκη ή σε άλλες μεγαλουπόλεις τους, είναι κτίρια επιβολής. Το καταλαβαίνουν όλοι αυτό. Δεν έχουν καμία σχέση με τον άνθρωπο, με την κλίμακα, έχουν όμως σχέση, ας πούμε, με την εταιρία. Μπορούν να επιβάλουν αυτό που θέλει η εταιρία. Βέβαια, αυτοί έχουν και ένα πλεονέκτημα γι' αυτό που κάνουν· γιατί εκεί δεν υπήρχε μια ιστορία, δεν υπήρχε μια αρχιτεκτονική παράδοση, όπως στις χώρες της Ευρώπης. Ας πάρουμε π.χ. τη δική μας, όπου η αρχιτεκτονική παράδοση έχει δώσει κινήματα αρχιτεκτονικής. Όλη η δυτική αρχιτεκτονική έχει στηριχτεί στη δική μας αρχιτεκτονική παράδοση. Οι ρυθμοί που βγήκαν απ' αυτόν τον τόπο, κατέκλυσαν όλο τον κόσμο. Και είδατε μέχρι πρόσφατα, μετά το μοντέρνο, που ήταν ένα κοινωνικό κίνημα και όλοι το πιστέψαμε και εξαπλώθηκε στον κόσμο, το μεταμοντέρνο ήρθε και ξανάφερε πάλι τις δικές μας μορφές με άλλο τρόπο. Δηλαδή, είδαμε κάποια αετώματα εν είδει ντουλάπας με τρύπα στο κέντρο! Ξαναμασούσε, δηλαδή, το μεταμοντέρνο τη μορφολογία την ελληνική. Έτσι, λοιπόν, οι Αμερικανοί έχουν κάποιο λόγο να κτίζουν αυτά τα κτίρια και να δημιουργούν –όπως είπε κάποιος συνάδελφος– χώρους που κάνουν καλό μόνο στους εργοδότες, αφού ο εργαζόμενος δεν καταλαβαίνει ούτε σε ποια ώρα βρίσκεται και ούτε πότε πρέπει να τελειώσει τη δουλειά του, έτσι ώστε να μπορεί να συνεχίσει να δουλεύει για τον εργοδότη μέχρι το βράδυ. Βρίσκονται εκτός χρόνου! Είναι λοιπόν και ταξικά αυτά τα κτίρια. Πιστεύω, λοιπόν, ότι στο ελληνικό κλίμα, με όλες αυτές τις παραμέτρους από πλευράς αρχιτεκτονικής, στο ερώτημα του προέδρου για το αν αυτά τα γυάλινα κτίρια ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και στο περιβάλλον μας, και η δική μου απάντηση θα είναι όχι! Και εδώ ήθελα να θέσω το θέμα του ελληνικού περιβάλλοντος, μια που περνάμε πια, φεύγουμε από το παγκόσμιο χωριό και πιστεύουμε ότι πρέπει να υπάρχει μια εθνική κουλτούρα, για ν' αντισταθούμε σ' αυτή την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του παγκόσμιου κομπορμιισμού. Τώρα, γιατί το γυάλινο κτίριο δεν αρμόζει στο ελληνικό περιβάλλον. Το γυάλινο το εννοώ όχι μ' αυτή τη μορφή που εμφανίζεται σε κτίρια στην Κηφισίας ή

σε άλλα σημεία της πόλης και που όλοι τα γνωρίζετε. Τα κτίρια ανά τους αιώνες φτιάχνονταν από το φως και από την ύλη. Π.χ. οι Αιγύπτιοι είχαν ένα πολύ δυνατό φως και είχαν και το γρανίτη. Με αυτά τα δύο υλικά, με αυτά τα δύο στοιχεία έπλαθαν τους χώρους και τα κτίσματά τους. Έτσι, η αιγυπτιακή αρχιτεκτονική διαφέρει από την ελληνική. Σε τι διαφέρει; Είναι η ποιότητα του ελληνικού φωτός και το μάρμαρο, το άλλο υλικό το οποίο είναι λίγο μαλακότερο και το οποίο έδωσε και δίνει όλες αυτές τις διαβαθμίσεις στις εκφράσεις της αρχιτεκτονικής· δηλαδή, τη γλυπτικότητα και την πλαστικότητα. Βλέπουμε τον κίονα πώς τον φτιάχνουν οι Έλληνες. Ενώ οι Αιγύπτιοι, αν είχαν κάνει ραβδώσεις στον κίονά τους, ο κίονάς τους θα είχε εξαφανιστεί. Ή, αν είχαν γείσα μεγάλα, προεξέχοντα, η σκιά θα είχε εξαφανιστεί όλο τους το κτίριο: επειδή ο ήλιος είναι ψηλά και όλες αυτές οι αρχιτεκτονικές μορφές λειτουργούν με βάση την κίνηση του ήλιου. Στην Ελλάδα, είδαμε ότι συνδέθηκε η κατασκευή με την πλαστικότητα· γιατί το φως δημιουργεί και θέλει ν' απαντήσουμε μ' αυτόν τον τρόπο στη χρήση του. Βορειότερα, στον Γοτθικό ναό, βλέπετε ότι τα διακοσμητικά στοιχεία και τα γλυπτά που είναι πάνω του, σχεδόν από ανάγλυφα γίνονται ολόγλυφα. Και τα διακοσμητικά στοιχεία έχουν μεγάλη προεξοχή, ακριβώς γιατί το φως εκεί είναι πιο λίγο και χρειάζεται για να δοθεί έντονη πλαστικότητα. Τι θα κάνουμε, λοιπόν; Είδατε ότι και παλαιότερα και στην Ελλάδα, από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα, η βιοκλιματική προσέγγιση των κτιρίων ήταν συνεχής. Δηλαδή, αν κάποιος αρχιτέκτονας αρχίσει να κοιτάει την ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής, θ' ανακαλύψει όλα αυτά τα στοιχεία. Και τώρα εμφανιζόμαστε να θέλουμε να καταργήσουμε αυτή την πλαστικότητα που διέπει την ελληνική αρχιτεκτονική, βάζοντας ένα υλικό που είναι

μεν σύγχρονο, αλλά χρησιμοποιώντας το, νομίζω, λανθασμένα. Δηλαδή, αν ένα υλικό καταστρέφει όλη αυτή την πλαστική πορεία της ελληνικής αρχιτεκτονικής, τότε νομίζω ότι αυτό είναι λάθος. Πρέπει να βρούμε τη σχέση αυτού του υλικού, πρέπει να βρούμε τον κατάλληλο σχεδιασμό του περιβάλλοντος του κτιρίου μας, για να υπάρξει αυτή η πλαστικότητα η οποία κάνει το κτίριο να είναι ζωντανό, να μην είναι όπως αυτά τα γυάλινα μόνον αντικείμενα –γιατί νομίζω ότι δεν είναι κτίρια τουλάχιστον για μένα– αν και, βέβαια, μπορεί να εξασκούν μια γοητεία, γιατί έχουν μια σχέση με το μιμιτισμό· επειδή εξωτερικά υπάρχει μόνο ένα υλικό και, παράλληλα, υπάρχει μια καθαρότητα της μορφής, που εξασκεί μια γοητεία μεν, αλλά επικίνδυνη. Δεν νομίζω ότι είναι αυτή η αρμόζουσα σχέση με το περιβάλλον και τον τόπο μας. Έχοντας, λοιπόν, στον τόπο μας αυτό το φως, που είναι το μοναδικό στον κόσμο, τόσο εμείς αλλά και οι άλλοι λαοί, σε άλλες χώρες που έχουν κάποιο διαφορετικό φως με άλλη ποιότητα έντασης, πρέπει να κατασκευάζουν τα κτίρια σύμφωνα με αυτή την παράμετρο του φυσικού φωτός. Τώρα θα ήθελα να αναφερθώ λίγο σε δύο-τρία σημεία που με τις παρουσιάσεις των εισηγήσεών μου έκαναν εντύπωση. Πρέπει να πω ότι για τον Le Corbusier, το παράδειγμα που δόθηκε, είναι ένα υλοπέτασμα στο οποίο αστόχησε, δεν μπορεί να χαρακτηρίζει την αρχιτεκτονική του· γιατί η αρχιτεκτονική του Le Corbusier είναι καθαρά μεσογειακή. Είναι ο αρχιτέκτονας που σχεδιάζει βιοκλιματικά. Θα δείτε ότι στις κατόψεις του χρησιμοποιεί την κίνηση του ήλιου, και δεν μπορούμε να του προσάψουμε ότι σχεδίαζε πράγματα που δεν έχουν σχέση με τον τόπο. Ο Mies van der Rohe, προερχόμενος από μια βορειότερη χώρα, είναι κοντά στο χώρο που είναι ανοιχτός προς το περιβάλλον, έχει το γυαλί σε μια συνέχεια, την οποία όμως εμείς, εδώ,

θα έπρεπε να αποφεύγουμε. Και πιστεύω ότι το παράδειγμα του Le Corbusier είναι πιο κοντά στα ελληνικά δεδομένα, γιατί έδινε την απαιτούμενη πλαστικότητα. Άλλωστε, είναι γνωστός ο θαυμασμός του Le Corbusier για τα έργα της ελληνικής αρχιτεκτονικής – και μάλιστα της Κυκλαδικής. Αναφέρθηκε, και το τονίζω κι εγώ, ότι πια με τα κτίρια αυτά, που είναι μόνο από γυαλί, χάνεται η σκιά. Δεν υπάρχει καμία σκιά στο κτίριο. Δεν υπάρχει δηλαδή τρόπος να κάνουμε μια πλαστική προσέγγιση. Κι ένα τελευταίο που θέλω να πω, για να μη μακρολογήσω, είναι ότι πρέπει να προσέξουμε και την υπερτεχνολογία που πάει να μπει από το παράθυρο. Δηλαδή, ενώ συζητάμε για μια βιοκλιματική αρχιτεκτονική, η οποία αρμόζει σε ήπιες μορφές, με στοιχεία που θα μελετάει ο αρχιτέκτονας και που θα είναι σταθερά, που θα είναι πιο κοντά στις τοπικές ιδιαιτερότητες του φωτισμού και της κίνησης του ήλιου, πάμε να δημιουργήσουμε μια υπερτεχνολογία πάλι, που θα νοθεύει όλες αυτές τις προσεγγίσεις. Μας έδειξαν εδώ εντυπωσιακά κτίρια, τα οποία, βεβαίως, εμείς, αν τα κοιτάξουμε λίγο, συνδυάζοντάς τα με τα παραδοσιακά παραδείγματα που έχουμε, μπορούμε να τα προσεγγίσουμε. Δηλαδή, δεν πρέπει να φοβόμαστε την τεχνολογία. Αλλά δεν θέλουμε την υπερτεχνολογία· γιατί δε θέλουμε η υπερτεχνολογία να κατακυριεύσει και τον βιοκλιματικό σχεδιασμό. Κάπου, δηλαδή, πρέπει να υπάρξει μια ισορροπία. Αυτός ο τρόπος που εμείς πρέπει να σχεδιάζουμε, είναι ένας ήπιος τρόπος. Εγώ πιστεύω σε μια απλούστερη αντιμετώπιση, η οποία δε θα βλέπει μόνον τον χρήστη, ο οποίος χρήστης, κι αναφέρθηκε εδώ από τους ομιλητές, σταματάει να τα χρησιμοποιεί άμα τον ενοχλούν, αφού πρέπει συνεχώς να κάνει κινήσεις μέσα σ' ένα τεχνητό περιβάλλον.

A. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε και τον Μιχάλη Σουβατζίδη. Έδωσε απαντήσεις σχεδόν σε όλα τα ερωτήματα που μήκαν. Στη συνέχεια, θα δώσω το λόγο στον Γιάννη Βικέλα, ένα συνάδελφο που η εμπειρία του στα γυάλινα κτίρια, σίγουρα είναι μεγάλη.

Γ. ΒΙΚΕΛΑΣ: Θέλω να εκφράσω κάποιες μικρές αμφιβολίες για κάποιες πτυχές της εισήγησης του φίλου και συναδέλφου Αλέκου Τομπάζη: ότι, δηλαδή, προκειμένου ν' αποφύγουμε να κάνουμε «κουτά» κτίρια, καλό θα είναι τα κτίριά μας να υπακούουν σε κάποιες αρχές σχεδιασμού· μεταξύ άλλων, π.χ., στην αρχή της σκίασης. Και ο συνάδελφος Αλέξανδρος Τριποδάκης είπε ότι η καθολική χρήση υαλοπετασμάτων δημιουργεί κτίρια που δυσκολεύονται ή είναι ακατόρθωτο να ενταχθούν στο περιβάλλον τους. Αυτές οι σκέψεις είναι λιγάκι... δε θα έλεγα υπερβολικές, αλλά οδηγούν σε κάποιο αδιέξοδο. Δηλαδή, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι θα υπήρχε η ανάγκη να επιβάλουμε στον Mies van der Rohe, όταν σχεδίαζε το Seagram Building, να βάλει σκιάστρα απ' έξω; Ή ότι ο περιορισμός των Skindmor-Merill να μη χρησιμοποιήσουν ένα καθολικό υαλοπέτασμα, αλλά παράθυρα, γιατί το Liver Haasus θα οδηγούσε στη μη ένταξη στο περιβάλλον του; Αυτά τα κτίρια αποτελούν σταθμούς για την αρχιτεκτονική του αιώνα μας, και το Seagram Building και το Liver Haasus και άλλα πολλά εκτός απ' αυτά. Ούτε «κουτά» μπορούν να θεωρηθούν ως κτίρια, ούτε απροσάρμοστα στο ευρύτερο ή εγγύτερο περιβάλλον τους. Θα ήθελα, εν κατακλείδι, να πω ότι ούτε τα σκιάστρα, ούτε η καθολική χρήση γυαλιού είναι για ένα κτίριο ανάθεμα ή πανάκεια. Εξαρτάται από το πώς χρησιμοποιεί κανείς αυτά τα υλικά. Ο αρχιτέκτονας στη δύσκολη δουλειά του έχει πάρα πολλούς καταναγκασμούς. Ας μην ξεχνάμε ακόμα τις

δεσμεύσεις της πολεοδομικής νομοθεσίας· τους περιορισμούς και τις ανάγκες, που πολλές φορές είναι και ιδιοτροπίες του εργοδότη, τους οικονομικούς περιορισμούς, τις συνθήκες του οικοπέδου και πολλά άλλα τέτοια εμπόδια. Είναι ανάγκη, λοιπόν, να βάζουμε μόνοι μας κι άλλους αυτοπεριορισμούς; Ας αφήσουμε λίγη περισσότερη ελευθερία στο δημιουργό. Ευχαριστώ πολύ.

A. ΓΑΒΑΛΑΣ: Κι εμείς ευχαριστούμε τον Γιάννη Βικέλα. Δίνω τώρα το λόγο στον Νίκο Φιντικάκη.

N. ΦΙΝΤΙΚΑΚΗΣ: Μπράβο στο Σύλλογο Αρχιτεκτόνων που άνοιξε ένα τέτοιο θέμα, το οποίο, βέβαια, δεν εξαντλείται με μία ημερίδα. Είναι ένα θέμα αρκετά σοβαρό και μεγάλο. Πολύ επιγραμματικός ο λόγος του Βικέλα και, προφανώς, ο κάθε αρχιτέκτονας κρίνεται με τη γραφή του. Έχω κι εγώ τις δικές μου απόψεις. Κρίνομαι με τη γραφή μου, όπως κρίνεται με τη γραφή του ο οιοσδήποτε. Θέλω όμως να δώσω στη γραφή μου μια διάσταση, μια κοινωνική διάσταση, η οποία δεν παρουσιάζεται δυστυχώς με διαφάνειες και ούτε με φωτογραφίες. Και νομίζω ότι πρέπει να μιλήσουν περισσότερο οι ακροατές παρά εμείς. Θέλω λοιπόν, επιγραμματικά, να σας τονίσω την κοινωνική διάσταση του προβλήματος. Το έθιξε λίγο ο Σουβατζίδης. Μίλησε περί ταξικού κτιρίου. Είναι και το ερώτημα του Σουβατζίδα: Μήπως το γυάλινο κτίριο είναι ταξικό κτίριο; Θα σας δώσω μερικά παραδείγματα για να το αποδείξω. Θα ξεκινήσω από ένα περίεργο παράδειγμα. Η κοινωνική διάσταση του γυάλινου κτιρίου μπορεί να έχει ως απαρχή είτε την απομόνωση του σημερινού ανθρώπου στη σημερινή κοινωνία, στη σημερινή πόλη, είτε την επίδειξη. Ιστορικά, λοιπόν, και θα ξεκινήσω από την αγαπημένη μου Σαντορίνη, οι τοιχογραφίες που έχουν μείνει ως μνημεία τέχνης, έχουν έναν διπλό στόχο. Είτε (και εκεί ερίζουν οι αρχαιολόγοι μεταξύ τους) την κοσμική διάσταση, δηλαδή την προβολή του εσωτερικού του σπιτιού προς τα εγκόσμια, είτε τη θεοκρατική διάσταση, που υπονοούσε ότι διά της τοιχογραφίας επιδεικνυόταν ένας σεβασμός στη θεότητα. Ασπάζομαι την πρώτη· δηλαδή, την κοσμική διάσταση. Εάν είχαν γυαλιά, λοιπόν, στα κτίρια της Σαντορίνης με τις καταπληκτικές τοιχογραφίες, θα είχαν ως στόχο να προβάλλουν ακριβώς αυτούς τους διακόσμους. Δεν είχαν, όμως. Τι είχαν; Είχαν μεμβράνες. Είχαν τα πολυπαράθυρα που ήταν δίπλα στην πόρτα, και τα άνοιγαν όλα. Είχαν, μάλιστα, πολλά: τέσσερα έως πέντε, για να δείξουν στον κόσμο τον εσωτερικό διάκοσμο. Ουσιαστικά, δηλαδή, είχαν γυάλινα πετάσματα. Χωρίς γυαλί, ελεύθερα. Επόμενο παράδειγμα κοινωνικής διάστασης του γυάλινου κτιρίου. Θα σας πιάω λίγο πίσω στο χρόνο. Έχει γραφτεί ένα καταπληκτικό βιβλίο. Πολλοί από σας, ιδιαίτερα οι αρχιτέκτονες, θα το έχετε διαβάσει. Είναι του Τανιζάκι: *Το εγκώμιο της σκιάς*. Περνάμε στον ανατολικό κόσμο. Εκεί θα δείτε πώς μέσα από την εσωστρέφεια, πώς μέσα από το απαστράπτον εργαλείο, το μαχαίροπίρουνο, εκφράζει ο Τανιζάκι, μέσα από τη σκιά, μέσα από το τελείως αδιαφανές υλικό, την εσωστρέφεια του ανατολικού κόσμου. Εκεί δεν μπορούμε να φανταστούμε το γυάλινο κτίριο. Εκεί, αντίθετα, είναι το γυάλινο αντικείμενο μέσα από το οποίο ερμηνεύεται η αρχιτεκτονική και η κοινωνική πλευρά του ανατολικού κόσμου. Τρίτο παράδειγμα: Σας είπα ότι θα μιλήσω με σλόγκαν. Απλώς, όμως, προσπαθώ να συνδέσω τα γυάλινα κτίρια με τις κοινωνικές συνθήκες. Όλοι θα είδατε τον *Γυάλινο κόσμο* του Τένεσι Ουίλιαμς. Πιστεύω ότι είχε μια διπλή ερμηνεία το έργο αυτό: μία θεατρική και μία σκηνογραφική. Η θεατρική είχε σχέση με την ψευ-

δαίσθηση. Το έλεγε «γυάλινο κόσμο». Είχε όμως μια προβολή της ψευδαίσθησης. Είχε όμως και μια σκηνογραφική διάσταση που ήταν μέσα από την εναλλακτική παράθεση των εποχών στις οποίες διαδραματιζόταν το έργο. Μέσα από τουλπάνια (δεν είχε, βέβαια, γυαλιά) έβλεπε κανείς τη διαφάνεια· δηλαδή, τη χρήση του γυαλιού με την ευρύτερη έννοια, με την κοινωνική του έννοια, σαν έναν τρόπο για να φέρνει κανείς το μπρος πίσω· το παρελθόν στο μέλλον και το μέλλον στο παρελθόν. Το τελευταίο παράδειγμα αυτής, ας πούμε, της κοινωνικής πλευράς του γυάλινου κτιρίου είναι πολύ σύγχρονο. Όλοι θα θυμάστε μια διαφήμιση, η οποία έκανε πάταγο σε όλο τον κόσμο. «Τα κάνει αόρατα». Τι σας λει αυτό; «AZAX». Το «AZAX» επιβλήθηκε στον κόσμο μέσα από τα γυάλινα πετάσματα, τα γυάλινα κτίρια. Όλοι λένε: «AZAX»! Τα κάνει αόρατα!» Ποια; τα Τζάμια. Αυτή όμως η διαφήμιση ήταν παγκόσμια. Νομίζω ότι όλοι καταλαβαίνουμε, μέσα απ' αυτές τις κοινωνικές εκφάνσεις στη χρήση του γυαλιού ως διαφανούς πετάσματος, με και ως γυάλινου κτιρίου, ότι είναι πολλαπλή η ερμηνεία αυτής της αρχιτεκτονικής. Δεν μπορούμε να πάρουμε θέση σαφή και να πούμε ναι ή όχι στα γυάλινα κτίρια. Είναι απαραίτητο, όμως, η όποια ανάγκη κατασκευής τους να εκφράζεται κοινωνικά. Δεν δέχομαι την άποψη ότι είναι ταξικό το κτίριο, αλλά δεν ασπάζομαι και την άποψη που λει όλα τα κτίρια να είναι γυάλινα. Θέλω όμως να σας πω κάτι για τα διατηρητέα. Θυμάμαι, είχα γράψει ένα βιβλίο πριν αρκετά χρόνια. Ήταν τότε οι κατασκευές των κτιρίων και οι αρχιτεκτονικές τους λεπτομέρειες. Πρωί, που ο ήλιος βγαίνει από τον Υμητό, δείτε στο Ωδείο που έκτισε ο Δεσποτόπουλος στη Ρηγίλλης, πώς αντιφεγγίζει το κλασσικό κτίριο των γραφείων της Νέας Δημοκρατίας! Είναι χαρακτηριστικό το πώς αντανakλάται ένα κλασσικό κτίριο μέσα από ένα γυάλινο. Αξιόλογο το έργο του Δεσποτόπουλου, αξιόλογο και το νεοκλασσικό κτίριο. Θέλω να πω με αυτό το παράδειγμα πως παντρεύονται μέσα στο χώρο τα δύο κτίρια. Με τον Χολέβα δεν μπορεί να συμφωνήσω απολύτως. Δεν θα έλεγα για τις απόψεις του ένα όχι ή ένα ναι. Δεν υπάρχει για μένα στην κοινωνική πλευρά του θέματος ένα όχι ή ένα ναι. Υπάρχει πάντοτε ένας συνεχής και εξελισσόμενος προβληματισμός για όλα. Και να πω ένα τελευταίο σχετικά με το γυαλί. Υπάρχει ένα πλεονέκτημα στο γυαλί: είναι το πιο εφήμερο υλικό. Δηλαδή, το πιο γρήγορο απ' όλα που θα αλλοιωθεί και θα γεράσει, είναι το γυαλί. Μη στενοχωριέστε όσοι είστε τόσο πολύ αντίθετοι... Τα γυαλιά θα σπάσουν μια μέρα!

A. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε τον Νίκο Φιντικάκη για την κοινωνική διάσταση που έδωσε στο χαρακτήρα των γυάλινων κτιρίων. Να δώσουμε το λόγο στον συνάδελφο Τιμαγένη.

Θ. ΤΙΜΑΓΕΝΗΣ: Κύριε Πρόεδρε, θα είμαι πολύ σύντομος. Άλλωστε, τελευταίος είμαι, και όλοι κουρασμένοι είμαστε. Πριν αναφερθώ επιγραμματικά στον τομέα της ηχομόνωσης για τον οποίο φαντάζομαι ότι δικαιολογείται η θέση μου σ' αυτό το τραπέζι, επιτρέψτε μου, με ίσως κάπως ελαφρύ τρόπο, να πω, το συμπέρασμα που έχω βγάλει απ' όλη τη συζήτηση και απ' ό,τι έχει λεχθεί μέχρι τώρα. Όταν δικάζε κάποτε ο Χότζας δύο ανθρώπους και άκουσε τον κατήγορο, του είπε: «Δίκιο έχεις». Στη συνέχεια, άκουσε και τον κατηγορούμενο και του λέει: «Κι εσύ δίκιο έχεις». Τότε πετάγεται κι ένας τρίτος και λέει: «Είναι δυνατόν και οι δύο να έχουν δίκιο;» Και ο Χότζας τότε λέει: «Κι εσύ έχεις δίκιο!» Το λέω αυτό, γιατί εκ μέρους των αρχιτεκτόνων διατυπώθηκαν πάρα πολλές σωστές απόψεις. Άλλωστε,

αρχιτέκτονας είμαι κι εγώ. Αλλά και οι απόψεις των τεχνολόγων ήταν σωστές, γιατί εκείνοι αναφέρονταν περισσότερο στην ποιότητα του γυαλιού. Μας λένε: «Κοιτάξτε τι σας προσφέρουμε! Πάρτε το και διαμορφώστε το όπως εσείς θέλετε». Έτσι, νομίζω, έχουν τα πράγματα. Δηλαδή, πολύ σωστά προχωράει η τεχνολογία του γυαλιού, και ίσως εμείς είμαστε αυτοί οι οποίοι δεν το έχουμε χρησιμοποιήσει πάντα σωστά. Δε σημαίνει, βέβαια, ότι, επειδή η τεχνολογία είναι τόσο υψηλή και θα γίνει ακόμα υψηλότερη, θα πρέπει άκριτα να χρησιμοποιούμε το γυαλί· γιατί τότε κινδυνεύουμε, ένα καλό υλικό να το δυσφημήσουμε και να το θεωρήσουμε ως αποδιοπομπαίο τράγο και αιτία πολλών κακών που συμβαίνουν σήμερα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Εκείνο το οποίο θα έπρεπε να ξέρει κανείς, είναι ότι έχει πολλά μυστικά το γυαλί και από πλευράς ηχομόνωσης και από πλευράς θερμομόνωσης· επομένως, ένας γενικός αρχιτέκτονας θα πρέπει, όταν αποφασίζει να το χρησιμοποιήσει στο κτίριό του, να έχει ελέγξει προηγουμένως όλες τις ιδιότητες, όλα τα πλεονεκτήματα και όλα τα μειονεκτήματα του γυαλιού· δηλαδή, να έχει συζητήσει πάρα πολύ με τις εταιρίες, με τους ειδικούς, και να μη νομίζει

ότι, εκ των υστέρων, όλοι αυτοί οι ειδικοί θα έρθουν να βάλουν μια τελική πινελιά και να ολοκληρώσουν το κτίριό του. Πολύ επιγραμματικά το λέω αυτό, γιατί δεν αναφέρθηκε το θέμα της τεχνολογίας των προσώψεων από γυαλί. Ίσως δεν ήταν επαρκώς αναπτυγμένο το θέμα μέχρι τώρα. Τα προβλήματα που παρουσιάζονται με τις γυάλινες προσόψεις, είναι ότι, έχοντας μεγάλη γυάλινη επιφάνεια, μειωμένης ηχομονωτικής ικανότητας, έχουν θόρυβο απ' έξω προς τα μέσα· ότι, επειδή συνήθως οι προσόψεις περνάνε μπροστά από τις πλάκες και από τους πλάγιους τοίχους των κτιρίων, έχουμε προβλήματα μόνωσης ήχου από τον ένα όροφο στον άλλον, γιατί οι πλάκες δεν κολλάνε συνήθως στα τζάμια ή χρειάζονται κάποιες ειδικές αναρτήσεις. Αντίστοιχα προβλήματα έχουμε από ένα δωμάτιο σ' ένα διπλανό, γιατί ο τοίχος είναι δύσκολο να έρθει και να μονωθεί μπροστά στην πρόσοψη ή, αν θέλετε, στα λεγόμενα εσωτερικά πολυδιάστατα γραφεία τα οποία και είναι μεγάλα και έχουν γύρω γύρω τζάμι. Έχουν όλα ανακλαστικές επιφάνειες και, άρα, υπάρχουν προβλήματα από τον ήχο ο οποίος ανακλάται παράλληλα, σαν να έχουμε παράλληλους καθρέφτες μέσα στο χώρο μας. Όλα αυτά, βεβαίως, είναι γνωστό ότι λύνονται με κάποιο κόστος. Κι όταν λεω κόστος, δεν εννοώ μόνο το οικονομικό. Εννοώ και άλλες πιθανόν αρχιτεκτονικές προσαρμογές ή άλλους τεχνικούς συμβιβασμούς που θα χρειαστεί να γίνουν. Και, επομένως, καταλήγω σ' αυτό που και προηγουμένως είπα: ότι δηλαδή είναι πλέον ευθύνη του αρχιτέκτονα να χρησιμοποιήσει γυαλί ή όχι. Πρέπει, όμως, πριν το αποφασίσει και πριν το χρησιμοποιήσει, να ξέρει τις επιπτώσεις από τη χρήση του. Όχι εκ των υστέρων να εμφανιστούν πράγματα τα οποία δεν τα είχε καν υποψιαστεί. Θα πρέπει, επομένως, να γνωρίζει ότι το κτίριό του θα είναι ενεργοβόρο και, αν συμφωνεί με αυτό, ας το κάνει. Θα πρέπει να λάβει αποφάσεις σχετικά με το περιβάλλον που δημιουργεί, ότι μπορεί να μην είναι πολύ ευχάριστο για τους χρήστες και, αν συμφωνεί μ' αυτή την άποψη, ας το κάνει το κτίριο. Αν δεν συμφωνεί, είτε δεν πρέπει να το κάνει, είτε θα πρέπει να βρει τρόπο το κτίριό του να είναι σύμφωνο με τις ανάγκες εκείνου που θα το χρησιμοποιήσει. Αυτά τα ολίγα, και, αν χρειαστεί, στη συνέχεια, θ' απαντήσω και σε άλλες ερωτήσεις.

A. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε τον συνάδελφο Τιμαγένη. Ο κ. Χολέβας είπε ότι θα φύγει στις 9, αλλά επειδή ακόμα υπάρχει ένα μικρό περιθώριο και ίσως θα χρειαστεί να δώσει κάποια απάντηση, θα ήθελα να γίνουν πρώτα οι ερωτήσεις και μετά να του δώσουμε το λόγο για να δευτερολογήσει. Αν έχει απευθυνθεί κάποια ερώτηση σ' εκείνον, ας απαντήσει. Ο συνάδελφός μου θα θέλει να κάνει κάποια ερώτηση, ας λείει και το όνομά του. Η Σέβα Καρακώστα.

Σ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ: Νομίζω ότι αυτά τα ψηλά γυάλινα κτίρια δεν είναι εξωστρεφή, αλλά εσωστρεφή. Είναι κλεισμένα αεροστεγώς και έχουν τα εξωτερικά ανακλαστικά τζάμια. Οι άνθρωποι που ζούνε μέσα, είναι διαφορετικοί από τον κόσμο... δεν έχουν καμία επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Δηλαδή, πιστεύω ότι οι ευρωπαϊκές χώρες είναι μάλλον εσωστρεφείς χώρες. Οι άνθρωποι που ζουν στις ευρωπαϊκές χώρες, στην Αμερική, στη Δύση, είναι μάλλον εσωστρεφείς. Δεν είναι εξωστρεφείς. Βεβαίως, και στην Κίνα και στην Ιαπωνία υπάρχουν τέτοια κτίρια. Αλλά με τις Μεσογειακές χώρες τι γίνεται; Η Ελλάδα είναι Μεσογειακή χώρα. Δεν ανήκει ούτε στις βόρειες χώρες της Ευρώπης, ούτε στην Ιαπω-

νία. Είναι, βέβαια, ανάμεσα ανατολή και δύση. Οι άνθρωποι, όμως, είναι εξωστρεφείς... Είχαν και παράθυρα, είχαν και πόρτα και ζούσαν τον μισό καιρό έξω. Εγώ νομίζω ότι το γυάλινο κτίριο μας έφερε την εσωστρέφεια...

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Άλλος; Να λέτε, όμως, και το όνομά σας. Λίγο δυνατά.

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ: Η γνώμη μου είναι ότι, αν ασχοληθούμε με το υλικό αυτό, θα έχουμε πολύ καλά αποτελέσματα. Εξ άλλου, η ύλη αυτή δε βγήκε πριν ένα ή 100 χρόνια. Βγήκε πριν 10.000 χρόνια. Απ' τις τρώγλες που είχαμε αρχικά, για να περάσουμε αργότερα και να έχουμε αυτά τα κλασικά κτίρια, όπως τον Παρθενώνα. Το γυαλί δουλεύεται εδώ και 50 χρόνια... Οι δάσκαλοι μας είχαν πει ότι θα μας δώσουν κατευθύνσεις σ' εμάς, τους νέους αρχιτέκτονες. Και μέχρι τώρα, τουλάχιστον η δικιά μου η γενιά δεν μπόρεσε να βρει ευκαιρία για να μάθει κάτι σχετικό με την τεχνολογία του γυαλιού. Κι ό,τι μάθαμε, το μάθαμε από δική μας θέληση· όχι στα πανεπιστήμια. Πιστεύω ότι όσο περισσότερο δουλεύουμε το γυαλί και όσο περισσότεροι άνθρωποι ασχολούνται μ' αυτό, τόσο θα έχουμε μια ελληνική, αν θέλετε, αρχιτεκτονική...

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Χαιρόμαστε για την παρουσία σου, συνάδελφε. Εμείς νομίζαμε ότι είμαστε σε στενό οικογενειακό κύκλο, και ευχαριστούμε για τις παρατηρήσεις σου. Βέβαια, έτσι δεν γίνονται ερωτήσεις. Γίνονται τοποθετήσεις. Θα παρακαλούσα, λοιπόν, να μιλήσουν μόνο όσοι έχουν ερώτηση, για να δοθούν και οι ανάλογες απαντήσεις, και μετά θα πάρετε το λόγο. Λοιπόν: μόνο για ερωτήσεις. Η Λένα Λεμπέση.

Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ: Νομίζω ότι δεν έχει εξηγηθεί καθόλου η επίπτωση στο περιβάλλον της παρουσίας των γυάλινων προσόψεων. Η αντανάκλαση στα απέναντι κτίρια είναι πρόβλημα. Θα μπορούσαμε ακόμα να ερευνήσουμε το θέμα... ως προς την ενεργειακή του πλευρά και ως προς την κατανάλωση ενέργειας.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Να ερευνήσουμε τις επιπτώσεις στην μικροκλίμακα. Αυτό δεν θέλεις να πεις; Άλλη ερώτηση; Ο Βασίλης Γρηγοριάδης.

Β. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ: Η ερώτηση είναι για όλο το τραπέζι. Πού στοχεύει αυτή η ημερίδα σήμερα; Να δημιουργήσει ένα χαλινό στον τρόπο έκφρασης; Να προστατέψει τον δομημένο χώρο από τα γυάλινα κτίρια; Ή, και το πιο σοβαρό κατά την άποψή μου, να οδηγήσει σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις ή κατευθυνόμενες μορφολογικές λύσεις;

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Άλλος κανείς; Τελείωσαν, λοιπόν, οι ερωτήσεις. Ο συνάδελφος Χολέβας, ας απαντήσει.

Ν. ΧΟΛΕΒΑΣ: Ο Β. Γρηγοριάδης είπε περί κατευθυνόμενης μορφολογίας, και το συνδυάζω με κάτι πολύ σωστό που είπε ο κ. Βικέλας για το θέμα της νομοθεσίας. Ένας παλιός αρχιτέκτων κάποτε μου είπε ότι ο πιο καλός αρχιτέκτονας στην Ελλάδα είναι αυτός που μεταφράζει καλύτερα τον εκάστοτε ισχύοντα ΓΟΚ. Αυτό, λοιπόν, σήμερα, το καταλαβαίνω απόλυτα. Κακά τα ψέματα, αγαπητέ κύριε Γρηγοριάδη. Εγώ πιστεύω ότι η κατεύθυνση δεν μπορεί να δοθεί. Μόδα, μπορεί όμως να επιβληθεί. Κι εγώ, προσωπικά, φοβόμαι πολύ τη μόδα, πάρα πολύ. Τη βλέπουμε ανεπτυγμένη με κάκιστα αποτελέσματα, κατά τη γνώμη μου, κατά μήκος της Λεωφόρου Κηφισίας.

Μ. ΣΟΥΒΑΤΖΙΑΗΣ: Ήθελα να πω στο συνάδελφο Γρηγοριάδη ότι ήδη μετά από μια 20ετία, εδώ, στην Ελλάδα, που ξεκίνησε το θέμα της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής, έχουμε, και νομίζω ότι θα υπάρξει νομοσχέδιο, μία βιοκλιματική στροφή στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Δηλαδή, το Υπουργείο πια έχει καταλάβει ότι δεν μπορεί να σχεδιάζονται κτίρια χωρίς βιοκλιματικό σχεδιασμό. Και νόμιζα ότι θα υπήρχε εισήγηση πάνω σ' αυτό το θέμα. Θα υπάρχουν κατηγορίες κτιρίων με βιοκλιματικό σχεδιασμό· γιατί βλέπουμε πια ότι αυτό έχει καταστεί μια αναγκαιότητα. Θα σας πω ότι, όταν, πριν 20 χρόνια, ξεκινούσαμε μερικοί από μας αυτόν το σχεδιασμό, ήμασταν τελείως μόνοι. Σήμερα, τα περισσότερα κτίρια και όλοι οι ευαίσθητοι αρχιτέκτονες δε σχεδιάζουν χωρίς την παρέμβαση του βιοκλιματικού σχεδιασμού. Αυτό ισχύει στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό. Δηλαδή, τα κτίρια του Foster που είδαμε, είναι βιοκλιματικά κτίρια, όπως και κτίρια του Rogers. Βλέπουμε, λοιπόν, πώς μπορεί κάθε χώρα μέσω του βιοκλιματικού σχεδιασμού να κάνει μια μορφολογία που να αρμόζει στον τόπο με τις ιδιαιτερότητές του. Όλα αυτά μας δείχνουν ότι είμαστε σε καλό δρόμο. Το να λέμε ότι θα βάλουμε κανόνες στην κατασκευή των γυάλινων κτιρίων, νομίζω ότι δεν είναι λογικό. Ο καθένας εκφράζει κάποιες απόψεις στο έργο του, δείχνει κάποιες κατευθύνσεις. Βλέπουμε, όμως, ότι και η πολιτεία έρχεται πια να αντιμετωπίσει το θέμα. Όταν π.χ. υπάρχει μπλακ άουτ στη ΔΕΗ, εγώ θα ήθελα όχι να κάνουν περικοπές στις γειτονιές, αλλά στην Κηφισία, γιατί, έχοντας καταγράψει στο χάρτη πού είναι τα ενεργοβόρα κτίρια και πού καταναλώνεται το ρεύμα, εκεί θα έπρεπε να κλείνουν το διακόπτη. Να δούμε τότε: θα έφτιαχναν τα ενεργοβόρα γυάλινα κτίρια μέσα στο λεκανοπέδιο; Η νομοθετική αυτή ρύθμιση του Υπουργείου, νομίζω ότι θα αντιμετωπίζει αυτό το πρόβλημα. Η βιοκλιματική παράμετρος στο σχεδιασμό είναι αρκετά δύσκολο πρόβλημα, ιδιαίτερα στο αισθητικό της κομμάτι. Δηλαδή, είναι αρκετά δύσκολο να εντάξεις όλα αυτά τα τεχνολογικά προβλήματα στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και να δώσεις ένα τελικό περίβλημα που να ικανοποιεί αισθητικά. Αν, λοιπόν, θεσπιστούν από το Υπουργείο οι προδιαγραφές του βιοκλιματικού σχεδιασμού, πιστεύω ότι θα γεμίσει όλη η Αθήνα με εξαμβλώματα. Γιατί; Γνωρίζοντας τα εμπόδια που αντιμετωπίζει η αρχιτεκτονική δημιουργία στον τόπο μας, φοβόμαι ότι η τελική αισθητική που θα παράγεται, δεν θα είναι παραδεκτή· γιατί, και απ' αυτούς που ασχολούνται με τα βιοκλιματικά κτίρια, πρέπει να σας πω ότι ελάχιστοι φτάνουν σε καλά αισθητικά αποτελέσματα... Έτσι, λοιπόν, αν ο Σύλλογος δεν ξεκαθαρίσει ποιος πρέπει να κάνει αρχιτεκτονική, αν πρέπει να κάνουν π.χ. και οι πολιτικοί μηχανικοί αρχιτεκτονική, δηλαδή αν δεν υπάρξει κάποιο ξεκαθάρισμα του θεσμικού πλαισίου που τόσα χρόνια το διεκδικούμε, καλή αρχιτεκτονική δεν πρόκειται να παραχθεί. Θα υπάρχουν πιθανόν μερικά καλά παραδείγματα κάποιων αρχιτεκτόνων, αλλά αυτό δεν αρκεί. Ας κάνουμε μια βόλτα το καλοκαίρι στη χώρα μας. Θα αντικρίσουμε ένα απαράδεκτο κτιστό περιβάλλον. Καλές είναι αυτές οι προσεγγίσεις τεχνολογίας και αρχιτεκτονικής. Κάποια βιοκλιματικά κτίρια θα προκύψουν, αλλά φοβόμαι πολύ για το τελικό αποτέλεσμα. Έτσι, λοιπόν, αυτές οι ρυθμίσεις θα πρέπει να συνοδευτούν και από ένα ξεκαθάρισμα της δουλειάς που κάνει ο καθένας. Εμείς, ως Σύλλογος, σχετικά με τα γυάλινα κτίρια δεν μπορούμε να βάλουμε δεσμεύσεις ή περιορισμούς στην κατασκευή τους... Θα επαναλάβω ότι τα κτίρια αυτά, λόγω της κακής εσωτερικής λειτουργίας τους και της τεχνολογικής αστοχίας τους, δεν θεωρούνται κατ'

ανάγκη απαράδεκτα και απορριπτέα. Επιμένω, όμως, κυρίως στην αισθητική τους· γιατί, αν δεν καταλάβουμε σε ποιο περιβάλλον βρισκόμαστε, ποιο είναι το αττικό ή το ελληνικό τοπίο, ποιο είναι το αφρικανικό τοπίο και ποιο το βόρειο, δεν πρόκειται να δώσουμε καμιά πραγματική λύση. Και πιστεύω ότι η μορφολογία και η αισθητική παίζουν σημαντικό ρόλο. Σ' ένα χώρο όπου κυριαρχεί το καθαρό φως, προκύπτει άλλη αρχιτεκτονική. Όπως αυτό προέκυψε ανά τους αιώνες, έτσι θα γίνει και στο μέλλον. Και, βεβαίως, ας χρησιμοποιήσουμε το γυαλί με μέτρο. Μίλησα για μια αρχιτεκτονική που θα χρησιμοποιεί τα καινούργια υλικά, αλλά με μέτρο. Και θα ήθελα να δώσω και μια απάντηση στην έννοια του μιμητισμού, γιατί συρόμαστε κι εμείς μέσα στη λαίλαπα του μεταμοντέρνου, το οποίο, βεβαίως, σήμερα, απορρίφθηκε από τους ίδιους τους δυτικούς. Τώρα πια οι δυτικοί ξαναπηγαίνουν στις αρχές του μοντέρνου και εμφανίζουν άλλες τάσεις, όπως το μιμητισμό ή τον ντεκονστρουβισμό. Εμείς πρέπει να είμαστε προσεκτικοί. Ας ακολουθήσουμε ένα δρόμο που να είναι κοντά στη δική μας παράδοση. Και μιλάω εδώ για μια αρχιτεκτονική συνέχεια που προκύπτει από τον Πικιώνη, από τον Κωνσταντινίδη και άλλους συνεχιστές. Να είμαστε προσεκτικοί σ' αυτή την αισθητική αντίληψη του μιμητισμού που έρχεται από το εξωτερικό και μας φαίνεται σαν κάτι καινούργιο που πρέπει να το ακολουθούμε.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Πριν δώσω το λόγο σε άλλους συναδέλφους, νομίζω ότι οφείλω να δώσω απάντηση σε δύο ερωτήματα. Πού στοχεύει η σημερινή ημερίδα; Είπα και στην αρχή ότι υπάρχει ένας έντονος κοινωνικός προβληματισμός στο θέμα των γυάλινων κτιρίων. Αλλά και μέσα στο χώρο μας υπάρχει ένας ζωηρός προβληματισμός και, παρ' όλα αυτά, δεν είχε γίνει ποτέ ένας δημόσιος διάλογος. Τον αποφεύγαμε. Εν πάση περιπτώσει, κάποια στιγμή κρίναμε ότι έπρεπε να κάνουμε ένα διάλογο για να διερευνηθεί το θέμα. Αλλά δεν επιδιώκουμε να προκύψουν από αυτή τη σημερινή ημερίδα κάποιες δεσμευτικές αποφάσεις ή συγκεκριμένες αισθητικές κατευθύνσεις. Δεν είναι δικός μας ρόλος αυτός, ως Συλλόγου Αρχιτεκτόνων. Για το δεύτερο θέμα που αναφέρθηκε από τον Μιχάλη Σουβατζιδη, ποιοι κάνουν το επάγγελμα και ποιοι είναι αυτοί που κτίζουν τα περισσότερα κτίρια σ' αυτή τη χώρα, επιτρέψτε μου να πω μερικές σκέψεις. Στο παρελθόν, και ιδιαίτερα τα τελευταία 30 χρόνια, έχει γίνει ένας σκληρός αγώνας από το Σύλλογο Αρχιτεκτόνων για τα θέματα αυτά. Ωστόσο, ο αγώνας αυτός ήταν προσανατολισμένος σε μια συνδικαλιστική και διασυλλογική, θα έλεγα, αντιμετώπιση, προσπαθώντας, με επαφές με τους συναδέλφους των άλλων κλάδων, να οδηγηθεί σε κοινή λύση. Δεν προέκυψε, για λόγους που δεν είναι της στιγμής να αναλύσουμε, κάποιο αποτέλεσμα. Τα τελευταία 2-3 χρόνια, έχουμε αλλάξει τον προσανατολισμό μας. Προσπαθούμε ν' αντιμετωπίσουμε το θέμα πολιτικά. Δηλαδή, προσπαθούμε να αποσπάσουμε από τους πολιτικούς φορείς τις απόψεις τους, κι αφού ολοκληρωθεί αυτός ο κύκλος, ο οποίος δεν είναι καθόλου εύκολος, όπως αντιλαμβάνεστε, να κάνουμε τις επόμενες ενέργειες ή, μάλλον, την τελική ενέργεια. Αυτή τη στιγμή, μπορώ να σας ανακοινώσω ότι έχουμε παραλάβει γραπτές απαντήσεις (γιατί, προφορικά, εύκολα δίνονται κάποιες υποσχέσεις) με θετικές αντιμετώπισεις σε ό,τι αφορά στο πρόβλημα αυτό, από όλα τα κόμματα, πλην του ΔΗΚΚΙ. Έχουμε γραπτά τη συμφωνία τους, ότι πράγματι πρέπει μόνο οι αρχιτέκτονες να ασχολούνται με την αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. Θεωρώ ότι,

με βάση τον συλλογικό προγραμματισμό μας, η επόμενη φάση θα είναι να πάμε με τις απαντήσεις των κομμάτων στον αρμόδιο Υπουργό Περιβάλλοντος και να του θέσουμε το θέμα της ρύθμισής του. Ελπίζουμε, κι ίσως είναι η πρώτη φορά που δημιουργούνται κάποιες ελπίδες στο να δοθεί μια λύση γιατί, πράγματι, είναι και επιστημονικά και κοινωνικά και πολιτικά το θέμα λυμένο. Δεν νομίζω ότι υπάρχει κάποιος λογικός άνθρωπος που μπορεί να διατυπώσει άλλες απόψεις απ' αυτές. Το θέμα έχει εξαντληθεί και ωριμάσει τελειώς. Και σε ό,τι αφορά σ' αυτά τα οικολογικά σπίτια κ.λπ., έχουμε κανονίσει, έχουμε συμφωνήσει κι έχει ανακοινωθεί ότι, στη μνήμη του Αντώνη Τρίτση, θα δίνονται κάποια βραβεία με συνεργασία του Συλλόγου και του ΥΠΕ-ΧΩΔΕ, κάθε δύο χρόνια σε υλοποιημένες μελέτες, αλλά και σε μελέτες που έχουν βασιστεί σ' ένα οικολογικό σχέδιο. Λοιπόν, αυτά είναι τα θέματα στα οποία θα έπρεπε να απαντήσω. Ο συνάδελφος Βικέλας έχει το λόγο.

Γ. ΒΙΚΕΛΑΣ: Θέλω ν' απαντήσω στο συνάδελφο που έβαλε το ερώτημα: «Τα γυάλινα κτίρια δικαιολογούνται για λόγους αισθητικούς;» Ασφαλώς η αρχιτεκτονική δεν είναι ζωγραφική και δε γίνεται μόνο για λόγους αισθητικούς, αλλά και για λειτουργικούς. Έτσι, δεν εξαρτάται το αισθητικό αποτέλεσμα, η επιτυχία του έργου από το αν θα είναι γυάλινο το κτίριο ή όχι. Το Liver Haasus που χρησιμοποίησε το συνεχές υαλοπέτασμα, υπαγορεύτηκε για αισθητικούς λόγους; Τι θα απαντούσατε; Νομίζω, αυτό έγινε για πολλούς λόγους: μεταξύ των άλλων, και αισθητικούς. Το ίδιο και για το Seagram. Δεν είναι λοιπόν, άλλη μια φορά θα ήθελα να το πω, δεν είναι το υλικό που δικαιώνει το έργο. Είναι ο τρόπος που μεταχειρίζεται κανείς το υλικό. Τώρα για την συνάδελφο που έβαλε το ερώτημα –και καταλαβαίνω γιατί το έβαλε– εάν ο μεγάλος Mies van der Rohe έκανε τώρα το Seagram, θα το έκανε έτσι, ή μήπως θα το έκανε οικολογικότερο; Με άλλη λογική; Δεν υπάρχει κατά τη γνώμη μου τέτοιος προβληματισμός. Μπορούμε να βάλουμε έναν τέτοιο προβληματισμό για τον Παρθενώνα; Κάθε έργο έχει τη σφραγίδα του και είναι ένας σταθμός, παραμένοντας αναλλοίωτο στο χρόνο. Δεν έχει ανάγκη καμιάς μεταβολής, όσοι αιώνες κι αν περάσουν. Η αίσθησή μας κάνει να βλέπουμε ότι ένα έργο είναι σύμβολο, ότι είναι σταθμός, ότι είναι ορόσημο. Όλα τα άλλα μάς παραπέμπουν στην έννοια του εφήμερου. Λείπει ο κ. Χολέβας, και δυστυχώς δεν υπάρχουν πολλές ευκαιρίες στον τόπο μας να μιλάμε μεταξύ μας. Θα ήθελα, λοιπόν, να του πω ότι έχει ακουστεί πολύ το ανάθεμα της Κηφισίας. Τι είναι αυτό, λοιπόν, που φταίει; Τα γυάλινα κτίρια; Έτσι, γενικώς και με μια ισοπεδωτική έννοια; Και τι είναι ακριβώς, ειδικότερα, αυτό που έκανε το κακό; Είναι η μόδα! Και ποια είναι η μόδα, λοιπόν; Των γυάλινων κτιρίων. Η Συγγρού, που έχει μια πανσπερμία ρυθμών, αλλά όπου δεν κυριαρχεί το γυαλί, δεν είχε εκεί μόδα; Αλλά κανείς δε διαμαρτυρήθηκε. Επί δεκαετίες ακούγαμε το ανάθεμα των τοιμέντων, το μπετόν που έκανε την Αθήνα τσιμεντούπολη. Ας θυμηθούμε, λοιπόν, την οδό Πατησίων, το Παγκράτι, την Κυψέλη. Αυτό το ανάθεμα, λοιπόν, αυτών των ήσυχων εικόνων της πόλης μας όπου άλλοτε ζούσαμε, έφτασε σαν ένας απόηχος αντίδρασης! Όχι πια άλλο μπετόν! Επομένως, να μια οδός διαφυγής, μιας ανάσας! Μήπως λίγο περισσότερο γυαλί από το καθόλου που δεν υπήρχε τότε; Άρχισαν, λοιπόν, κάποιες προσπάθειες, σαν μια μοναδική διεξοδος. Αλλά, όπως κάθε υλικό υφίσταται την καλή μεταχείριση, τη μέτρια ή και την ατυχή, και συνήθως τα άτυχα παραδείγματα κυριαρχούν, που εί-

να και τα περισσότερα, έτσι και με αυτή τη χρήση της αντίδρασης προς το μπετόν, με τη χρήση του γυαλιού κατασκευάστηκαν γυάλινα κτίρια που δεν μας ικανοποιούν. Αλλά έτσι όπως είναι διαμορφωμένη η ζωή, καθετί που προσφέρεται, έχει και το τίμημά του. Μπορούμε να πούμε ότι, εξαιτίας αυτών των ατυχών αποτελεσμάτων, θα πρέπει να σταματήσουν τα γυάλινα κτίρια; Μα και τα αυτοκίνητα που χρησιμοποιούμε, δημιουργούν τροχαία ατυχήματα. Να απαγορευτεί η χρήση των οχημάτων. Κάπως έτσι μοιάζουν οι αντιδράσεις μας. Πάντοτε φτάνουν στα άκρα. Πιστεύω ότι αυτό που χρειάζεται περισσότερο, είναι να είμαστε πιο συντηρητικοί στις καταδικές μας όταν πρόκειται για τους άλλους και όχι για τους εαυτούς μας! Ευχαριστώ πολύ.

Ν. ΦΙΝΤΙΚΑΚΗΣ: Θα πω πολύ λίγα. Το θέμα του εφήμερου, που το θεωρώ πολύ σημαντικό, δεν ισχύει προφανώς μόνο για το γυαλί, που βέβαια κάποτε θα σπάσει και θα τελειώσουμε, αλλά και για το μπετόν που, σε 50 χρόνια, πιθανόν θα έχει καταρρεύσει, όπως και το σίδηρο. Δεν πιστεύω ότι περνάμε σε κάποια φάση αρχιτεκτονικής που θα σηματοδοτήσει τον 20ό αιώνα. Κατά τη γνώμη μου, δηλαδή, ο άνθρωπος του 2500, του 3000 μ.Χ. δε θα θυμάται τίποτα από την αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα, γιατί η εναλλαγή είναι τρομακτικά γρήγορη. Δεν υπάρχει σήμερα κάποιο κτίριο που να έχει την έννοια του μνημείου, όπως της μνημειακής αρχιτεκτονικής που γινόταν από την πέτρα και είχε διαχρονική αξία. Σήμερα, δεν μπορούμε να βρούμε κτίριο που θα κρατήσει παραπάνω από 70 χρόνια. Γι' αυτό δεν ξεχωρίζω εγώ το γυαλί από το μπετόν ή και το σίδηρο ως προς τα υλικά, αλλά ως προς την εφήμερη ή χρονική διάστασή τους. Γι' αυτό μίλησα για την κοινωνική διάσταση. Υπάρχει κοινωνική διάσταση της μέρας και της νύχτας. Το γυάλινο κτίριο είναι της νύχτας. Αν τη μέρα είναι κλειστό και σιωπηλό, τη νύχτα είναι σαν το Δράκουλα· σαν τα κτίρια της Αθήνας που τα φωτίζουμε από κάτω προς τα πάνω, αλλοιώνοντας την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία τους. Αλλού, όμως, υπάρχει εξωστρέφεια. Προβάλλει το πρωί η επιχείρηση προς τα έξω την εικόνα της και το βράδυ αφήνει τα φώτα ανοιχτά για να προβάλλεται. Αυτό πραγματικά είναι μια πολύ ωραία εικόνα για τη Νέα Υόρκη.

Θ. ΤΙΜΑΓΕΝΗΣ: Νομίζω ότι έχει μείνει ένα ερώτημα που το ξεχάσαμε, γιατί η απάντησή του φαίνεται εύκολη, αλλά η επίλυση του σχετικού προβλήματος είναι δύσκολη. Ρώτησε κάποια συνάδελφος κατά πόσον ο αρχιτέκτονας είναι ελεύθερος να κτίζει αυτά τα γυάλινα κτίρια, έχοντας υπόψη του ότι επηρεάζουν άμεσα το περιβάλλον. Μιλώντας προηγουμένως, άφησα να εννοηθεί ότι ο αρχιτέκτονας είναι μεν ελεύθερος να τα κατασκευάζει, αρκεί βέβαια να γνωρίζει εκ των προτέρων ποιες θα είναι οι συνέπειες στο περιβάλλον εννοώντας, όμως, το εσωτερικό κλίμα του κτιρίου. Φαντάζομαι ότι δεν θα πρέπει να έχει τέτοια ελευθερία στο σχεδιασμό που να ενοχλεί και ν' αλλάζει το μικροκλίμα εσωτερικά πολύ, αλλά και το περιβάλλον, έξω από το κτίριο. Το ερώτημα, όμως, είναι: Πώς αυτό πραγματώνεται; Γιατί, να μεν είναι αυτονόητο ότι δεν πρέπει να ενοχλούμε το περιβάλλον μας, αλλά πώς θεσμοθετείται αυτή η αξίωση; Πώς, δηλαδή, θα απαγορεύσουμε να κτίσουμε ένα γυάλινο κτίριο που μπορεί να είναι καλό εξωτερικά, κι ακόμα, το δικό του εσωτερικό μικροκλίμα να είναι αξιόπιστο, αλλά να ενοχλεί τους γείτονές του; Νομίζω ότι είναι ένα δύσκολο πρόβλημα, που άρχισε όμως να αντιμετωπίζεται από όλους και, φυσικά, κατά πρώτο λόγο, από την Πολιτεία.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Πριν αρχίσουμε να δίνουμε το λόγο στους συναδέλφους, θέλω να δώσω το λόγο στην κ. Μασούρα.

Ρ. ΜΑΣΟΥΡΑ: Καλησπέρα σας. Είμαι η Ρίτσα Μασούρα από την εφημερίδα «Καθημερινή». Δεν είχα παλιότερα την ευκαιρία να παρακολουθήσω μια τέτοια ημερίδα για την Αρχιτεκτονική. Είναι, νομίζω, κάτι πολύ καινούργιο για μένα και για τα δημοσιογραφικά μου ενδιαφέροντα. Ωστόσο, εκείνο το οποίο εγώ συμπεριώνω απ' αυτή τη συζήτηση σήμερα, είναι ένας έντονος προβληματισμός που αποτυπώθηκε, κατά τη γνώμη μου, στις περισσότερες από τις ομιλίες που άκουσα: ένας προβληματισμός που, νομίζω, είναι αρκετά γόνιμος, δεδομένου ότι μπορεί να οδηγήσει σε κάτι πολύ καλύτερο. Δεν ξέρω αν μπορεί να είναι αυτό βελτίωση, αν μπορεί να είναι η ένταξη με καλύτερο τρόπο της τεχνολογίας και της σύγχρονης επιστήμης, σ' αυτό το ειδικό θέμα. Πάντως, και πιστεύω ότι θα συμφωνήσετε κι εσείς, τα γυάλινα κτίρια έχουν δημιουργήσει, δυστυχώς, διάφορες εντυπώσεις, οι περισσότερες από τις οποίες, κατά τη γνώμη μου, και βάζω το «δυστυχώς» μέσα σε παρένθεση, είναι αρνητικές: ίσως γιατί δεν έχουν προσαρμοστεί απολύτως με την ελληνικότητα ή, καλύτερα, αυτό που λέμε Αττικό τοπίο.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Κι εμείς ευχαριστούμε. Ο Δημήτρης.

Δ. ΜΑΡΑΒΕΑΣ: Ως μέλος της Δευτεροβάθμιας Επιτροπής Αρχιτεκτονικού Ελέγχου, θα μεταφέρω μια πολύ ενδιαφέρουσα εμπειρία μου. Είχαν έρθει μια φορά καμιά τριανταριά κάτοικοι της οδού Κερασούντος, Μιχαλακοπούλου και Κερασούντος, σε κατάσταση νευρικού κλονισμού: γιατί είχε κτιστεί απέναντι και σε απόσταση 7-8 μέτρα ένα κτίριο γυάλινο, με μέτωπο 50 μέτρα από τη μια μεριά κι άλλα 50 από την άλλη. Μαύρο, όλο γυαλί, όλο καθρέφτες, αντικατόπτριζε στο απέναντι σπίτι, που βρισκόταν σε απόσταση 7 μέτρων, τον ήλιο σε δύο διαφορετικές ώρες της ημέρας. Δηλαδή, ενώ τα σπίτια δέχονταν ήλιο το πρωί από την ανατολή, δέχονταν τον ήλιο και το απόγευμα από τη δύση. Οι άνθρωποι, λοιπόν, είχαν αναστατωθεί. Είχε ανέβει η θερμοκρασία στα διαμερίσματά τους τρομερά, είχαν μαραθεί τα λουλούδια σε όλες τις βεράντες, έβγαιναν στα παράθυρα κι έβλεπαν τους από κάτω γυμνούς, έβλεπαν τους εαυτούς τους με τρία κεφάλια και 15 χέρια, κι ήταν μια κατάσταση τρελοκομείου. Μας φάνηκαν σουρεαλιστικά και υπερβολικά όλα αυτά που μας έλεγαν. Ξεκίνησαμε, λοιπόν, και πήγαμε και τα διαπιστώσαμε μόνοι μας. Λοιπόν, ήταν αλήθεια, κι έπρεπε να κάνουμε κάτι. Και διαπιστώσαμε ότι στα κριτήρια που πρέπει να λαμβάνει υπόψη της η Επιτροπή Αρχιτεκτονικού Ελέγχου, είναι και, πέρα από την αισθητική, οι επιπτώσεις από την παρεμβολή ενός σπιτιού, από τη δημιουργία ενός κτιρίου στο γύρω περιβάλλον. Χωρίς να υπάρχει κανείς αφορισμός, θεωρούμε ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό να εξετάζει κανείς τις επιπτώσεις που έχει ένα γυάλινο κτίριο στο ευρύτερο περιβάλλον του. Θα καταθέσω, όμως, μια προσωπική εμπειρία. Πιστεύω ότι ο κύριος όγκος της αρχιτεκτονικής που έχει υλοποιηθεί στον τόπο μας με τα γυάλινα κτίρια, εκφράζει μια έλλειψη ευαισθησίας. Τους λείπει ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ήθος. Δηλαδή, υπάρχει μια ευκολία να στήνουμε στα γρήγορα ένα κτίριο και να το ντύνουμε μ' ένα απλό υαλοπέτασμα, νομίζοντας ότι κάναμε καλή αρχιτεκτονική. Κι αναρωτιέμαι μήπως η αρχιτεκτονική στον τόπο μας έχει ηττηθεί κατά κράτος.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Επειδή βλέπω ότι υπάρχει πάρα πολύ

ενδιαφέρον στο να γίνουν παρεμβάσεις, θα δώσω τρία λεπτά σε κάθε ομιλητή.

Α. ΧΑΤΖΗΠΑΥΛΟΥ: Καλησπέρα σας. Αχιλλέας Χατζηπαύλου, πολιτικός μηχανικός, απόφοιτος του '72. Λίγα πολύ βιαστικά λόγια μου μέσα στην έκπληξη και την συγκίνησή μου κατά τη σημερινή ημερίδα. Να συγχαρώ τους αρχιτεκτονικούς φορείς για τη διοργάνωσή της. Προς τους κ.κ. Πετρίδου, Τομπάζη, Τριποδάκη και Βέη-Σπυροπούλου αισθάνομαι ευγνώμων για τον τολμηρό και συνάμα σεμνότατα προβληματισμό τους σχετικά με το θέμα της ημερίδας. Επισημαίνω τις ορθότερες ρήσεις τους: Η Τεχνολογία να αναζητά τις βεβαιώσεις της Αρχιτεκτονικής, τις αφετηρίες του Αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Η Αρχιτεκτονική δεν μπορεί να είναι επίμονος θεατής της Τεχνολογίας – και επαίτης αυτής προσθέτω εγώ. Αυτές οι τραγικές, απaráδεκτες επιδερμίδες που ελπίζουν(;) στην ίασή τους από την εξέλιξη της τεχνολογίας. Αυτά τα μη βιώσιμα, εσωστρεφή περιβλήματα που αποκρύπτουν την εσωτερική δομή τους με αυτή την αδιαφορία τους προς την ανθρώπινη δραστηριότητα εντός και πέραξ αυτών. «Χρειάζεται να διορθώσουμε αυτό που ξεκι-

νάει στραβά;» Αυτά τα προς αποφυγήν παραδείγματα με τον λανθασμένο χειρισμό του φυσικού φωτός και την πλήρη περιφρόνηση του ιστού της πόλης. Αυτά τα κτίρια – αντικείμενα στις μονολειτουργικές ακολουθίες τους κατά μήκος οδικών αξόνων... Με λίγη αίσθηση χιούμορ τολμώ να αναφερθώ σε γνωστή ακολουθία κτιρίων στην Λεωφόρο Κηφισίας που μου θυμίζουν τα αρχικά της συμπαθέστατης Brigitte Bardot Β.Β... «με γνώμονα την προβολή!» Και ολ' αυτά δίπλα μας, γύρω μας, εδώ στην Αθήνα, μία πόλη στην οποία ευτυχώς υπάρχουν οι υπέροχες Αρχαίες δομές με τον ορθό ηλιασμό τους και αυτή την ερωτική σχέση ανάμεσα στις φυσικές και μορφολογικές ιδιότητες των υλικών τους. Όσον αφορά στην απαράδεκτη για μένα και ολοκληρωτική ρήση του Le Corbusier «Ν' αλλάξει η συμπεριφορά των ανθρώπων!» μία πολύ καλή απάντησή μας δίνει ο Paul Cézanne με τον πίνακά του «Το πατρικό σπίτι στο Jas de Bouffan». Το σπίτι παρουσιάζεται κεκλιμένο δεχόμενο τον ήλιο σαν ένας άνθρωπος που ίσταται στο φως και γέρνει προς τα πίσω.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Κι εμείς σας ευχαριστούμε για τις ορθές απόψεις σας που προέρχονται από έναν πολιτικό μηχανικό.

Θ. ΣΔΡΟΥΛΙΑΣ: Καλησπέρα σας. Λέγομαι Θοδωρής Σδρούλιας. Είμαι αρχιτέκτονας. Είμαι από το Βόλο. Έφυγα ειδικά από το Βόλο για να παρακολουθήσω αυτή την ημερίδα,. Και πραγματικά τη βρήκα πολύ ενδιαφέρουσα. Θα ξεκινήσω απ' το συνάδελφο τον κ. Σουβατζίδη ο οποίος είπε κάποια πράγματα συνοπτικά, συγκεκριμένα και σαφή πάνω σ' αυτό που λέγεται βιοκλιματική αρχιτεκτονική. Γνωρίζουμε όμως οι αρχιτέκτονες τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική; Πόσοι από μας τη γνωρίζουμε και πώς μπορούμε να την εφαρμόσουμε; Ενημερώνουμε τον κόσμο να αποδεχθεί αυτό που λέγεται βιοκλιματική αρχιτεκτονική; Σας πληροφορώ ότι το 99,9%, για να μην πω το 100%, από τον κόσμο δε γνωρίζει –όχι μόνον οι αρχιτέκτονες– τι είναι βιοκλιματική αρχιτεκτονική. Εμείς, από δικής μας πλευράς, στο Βόλο, έχουμε ξεκινήσει μια προσπάθεια και κάνουμε μια πρόσκληση σε όλους σας εδώ. Βγάζουμε τρεις εκπομπές στον αέρα κάθε βδομάδα από ένα σταθμό. Η πρώτη είναι «Η ώρα του αρχιτέκτονα» και είναι προσκεκλημένοι συνάδελφοι απ' όλη την Ελλάδα. Η δεύτερη είναι «Ο μοναστηριακός και εκκλησιαστικός πλούτος» και η τρίτη είναι μια τηλεοπτική εκπομπή: «Το άβατο της αρχιτεκτονικής». Είναι μια πρόσκληση σε όλους σας, επαναλαμβάνω, αν βρεθείτε στο Βόλο, θα χαρούμε πάρα πολύ να 'ρθείτε να μιλήσουμε για βιοκλιματική αρχιτεκτονική ή για αρχιτεκτονική για γυάλινα κτίρια και οτιδήποτε. Και μια παράκληση: να προσπαθήσουμε να φέρουμε πολλούς, να τους ενημερώσουμε. Μόνο έτσι, πιστεύω, θα έχουμε θετικά αποτελέσματα. Να μην καταλήξουμε να συζητάμε μεταξύ μας και να μένουν μεταξύ μας αυτά τα σημαντικά θέματα.

Ν. ΝΙΚΟΛΑΟΥ: Νικολάου Νικόλαος, μηχανολόγος-ηλεκτρολόγος, από την Καρδίτσα. Θέλω να κάνω μια τοποθέτηση πάνω στο ενεργειακό θέμα. Ακούστηκαν πολλά: ότι τα γυάλινα κτίρια δημιουργούν καταστάσεις πολύ ενεργοβόρες, ότι δημιουργούν λιποθυμικές τάσεις κι ότι το ίδιο το Υπουργείο έβγαλε μάλιστα κάποιες σκεπτικές προδιαγραφές. Θα ήθελα να πω το εξής: Ποιος ελέγχει τα κτίρια αυτά τα οποία κατασκευάζονται; Και με ποιες προδιαγραφές κατασκευάζονται; Πριν 4 χρόνια είχα στείλει ένα γράμμα στο ΤΕΕ και είπα ότι, όπως πέφτουν τα μάρμαρα στην ορθομαρμάρωση, έτσι θα πέφτουν σε λίγα χρόνια διάφορα τζάμια από τα υα-

λοπετάσματα, αν δεν τηρηθούν κάποιοι κανονισμοί. Όλοι κατασκευάζουν πετάσματα, χωρίς προδιαγραφές. Ποιες είναι οι ισχύουσες προδιαγραφές στην κατασκευή των υαλοπετασμάτων των γυάλινων αυτών κτιρίων ή στην ανεμοπίεση ή στο σεισμό; Υπάρχει ένα άλλο θέμα. Έχουμε τζάμια τα οποία καλύπτουν όλα τα είδη, και θερμομόνωσης και ηχομόνωσης. Μέχρι και ηχομόνωση 55 ντεσιμπέλ. Σε ποιους από τους δρόμους που έχουν χαρακτηριστεί για ηχορύπανση, βάζουμε αυτά τα τζάμια; Άρα, εδώ μπαίνει ένα θέμα της θερμοθέρησης προδιαγραφών. Ήδη το Υπουργείο έχει στα σκαριά και ήδη ενέκρινε κάποια νέα νομοθέτηση με το νόμο «Ενέργεια 2001» –θα το ξέρουν πάρα πολλοί συνάδελφοι– που στην πράξη δεν εφαρμόζεται. Συνεπώς, πρώτον: να γίνουν προδιαγραφές υλικών. Δεν μπορεί να εφαρμόσουμε όποια υλικά θέλουμε. Δεύτερον, προδιαγραφές πάνω στις κατασκευές. Τρίτον, αν δεν υπάρχει έλεγχος, όπως προβλέπει το «Ενέργεια 2001», τότε ας μην κοιτάμε τα αρνητικά αποτελέσματα. Τα αποτελέσματα αυτά δημιουργούνται γιατί δεν εφαρμόζονται σωστά οι προδιαγραφές.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ο Αλέξανδρος Τριποδάκης.

Α. ΤΡΙΠΟΔΑΚΗΣ: Συνάδελφοι, πιστεύω κι εγώ απόλυτα στην ελευθερία του αρχιτέκτονα. Πιστεύω κι εγώ στη δύναμη του υλικού, του *κάθε* υλικού, αλλά θα πρέπει σε ορισμένα πράγματα να είμαστε ξεκάθαροι. Και προτείνω να είμαστε ξεκάθαροι στο ότι υπάρχουν ορισμένες αρχές. Υπάρχουν ορισμένες διαχρονικές αρχές που μας έχουν αποδείξει τη σημασία τους και την ισχύ τους μέσα από το πέρασμα των αιώνων, μέσα από το διάβα της Ιστορίας. Με βάση αυτές τις αρχές είναι δομημένοι οικισμοί, είναι δομημένες πόλεις. Είναι αυτά τα μέρη τα οποία επισκεπτόμαστε. Είναι τα μέρη που μας αγγίζουν και μας ζεσταίνουν. Και δεν τα επισκεπτόμαστε επειδή έχουν χαριτωμένες, γραφικές όψεις τα κτίριά τους. Τα επισκεπτόμαστε επειδή αποπνέουν μια ατμόσφαιρα ζωής· μια ατμόσφαιρα ανθρώπινη, με ανάμικτες χρήσεις, μυρωδιές και οτιδήποτε άλλο δημιουργεί ένα περιβάλλον θελκτικό για τον άνθρωπο. Η Ελλάδα έδωσε ένα μεγάλο μάθημα σ' αυτόν τον τομέα: ότι μια πόλη δικαίωνει το ρόλο της και την ύπαρξή της όταν παράγει πολιτισμό, όταν παράγει κοινωνία, όταν παράγει θεσμούς. Πόλεις δεν υπάρχουν απλώς και μόνον επειδή είναι οικονομικές συσπειρώσεις, οικονομικοί μηχανισμοί. Δεν υπάρχουν επειδή είναι αμυντικοί μηχανισμοί. Δεν υπάρχουν επειδή είναι κυκλοφοριακοί κόμβοι. Πόλεις ανά την Ιστορία υπήρξαν και θα υπάρχουν εφόσον παράγουν κοινωνίες, στεγάζουν κοινωνίες και παράγουν πολιτισμό. Και ποιες πόλεις είναι αυτές; Ποια είναι η ζωή των πόλεων; Θα πρέπει να διερωτηθούμε. Η ζωή των πόλεων είναι πάντως έξω από τα κτίρια. Είναι στους δημόσιους χώρους. Είναι μεταξύ των κτιρίων. Και ποια κτίρια δικαιούνται να ονομάζονται αρχιτεκτονήματα μέσα στις πόλεις; Αυτά που συμβάλλουν στη δημιουργία της. Αυτά που συνδιαλέγονται με τον δημόσιο χώρο, τον υπαίθριο χώρο. Αντίθετα, αυτά που δε συμβάλλουν και σαν ξένα σώματα, λειτουργούν σαν εσωστρεφείς οργανισμοί που χρησιμοποιούν το περιβάλλον για την ανάδειξή τους, αυτά δεν δικαιούνται, κατά την άποψή μου, να ονομάζονται αρχιτεκτονήματα, με την έννοια της συμβολής τους στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Τα γυάλινα κτίρια, με την εσωστρέφειά τους, πιστεύω ότι κάνουν ζημιά στις πόλεις, ανεξάρτητα από κλίματα, ανεξάρτητα από αισθητικές ευαισθησίες. Φυσικά, κάνουν τεράστιο κακό και στην Ελλάδα με τις δικές μας πολλαπλές

καταβολές. Αλλά δεν μπορώ να φανταστώ μια γυάλινη πόλη στο Βανκούβερ ή στη Στοκχόλμη ή οπουδήποτε αλλού. Έχει γράψει ο Italo Calvino ένα βιβλίο με διάφορες πόλεις. Δε νομίζω ότι έχει καμιά γυάλινη εκεί μέσα. Πιστεύω ότι σ' αυτό, τουλάχιστον προσωπικά, έχω τη δυνατότητα να είμαι αρκετά απόλυτος, όπως βλέπετε, στο κατά πόσον τα κτίρια που σχεδιάστηκαν πριν από 40-50 χρόνια εντάσσονται ή δεν εντάσσονται στην πόλη, και αναφέρθηκε από τον συνάδελφο Γιάννη Βικέλα το παράδειγμα του Liver Haasus. Πιστεύω ότι το Liver Haasus, και παράθυρα να είχε, δε θα εντασσόταν στην πόλη, για λόγους ίσως και κλίμακας· διότι τα κτίρια, είτε είναι οριζόντια είτε είναι κατακόρυφα, όταν υπερβαίνουν κάποιες διαστάσεις και κάποια κλίμακα, δεν μπορούν να εντάσσονται στην πόλη. Και θα πρότεινα, πρόεδρε, μ' αυτή την ευκαιρία, μια κάποια επόμενη ημερίδα να ασχοληθεί με το θέμα των ψηλών κτιρίων που έχουν αφήσει κάποια κακά δείγματα ήδη στη χώρα μας. Ευχαριστώ.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε τον Αλέξανδρο Τριποδάκη.

Γ. ΒΙΚΕΛΑΣ: Σ' αυτό το σημείο, ένα μικρό σχόλιο. Νομίζω ότι οι κάθε είδους αφορισμοί φτωχαίνουν την αρχιτεκτονική...

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Άλλος συνάδελφος...

ΔΗΜΑΡΑΣ: Η σημερινή ημερίδα μου θύμισε με το θέμα της ένα βιβλίο που είχα διαβάσει του μεγάλου ρώσου σκηνοθέτη Σεργκέι Αϊζενστάιν. Όταν το χρώμα πρώτη φορά έμπαινε στον κινηματογράφο, υπήρχαν αμφιβολίες κατά πόσο μπορούσε να χρησιμοποιηθεί καλλιτεχνικά. Και πάρα πολλοί έλεγαν ότι το χρώμα καταστρέφει καλλιτεχνικά τον κινηματογράφο. Ο Αϊζενστάιν, πριν αρχίσει να χρησιμοποιεί το χρώμα, έκανε μια ολόκληρη μελέτη-έρευνα κι έγραψε ένα βιβλίο πάνω σ' αυτό: την *Αισθητική του φιλμ*. Το μεγαλύτερο μέρος του αφορούσε στο χρώμα. Και βέβαια, είδε το χρώμα απ' όλες τις πλευρές: ιστορική, συναισθηματική και, όσο μπορούσε, επιστημονική, εκείνη την εποχή. Φοβάμαι, πάντως, ότι εμείς που σχεδιάζουμε και κτίζουμε κτίρια, δεν έχουμε μιμηθεί τον Αϊζενστάιν σ' αυτό το θέμα. Τα γυάλινα κουτιά που είναι θερμοκήπια –αυτά που ξέρουμε, όχι εκείνα που θα θέλαμε να είναι– που είναι θερμοκήπια και δεν αεριζονται, που λειτουργούν αρνητικά στη συναισθηματική, αισθητική, ιστορική παράδοση αυτού του τόπου, νομίζω ότι κατασκευάζονται από ανθρώπους που δεν μιμήθηκαν τον Αϊζενστάιν. Ένα δεύτερο θέμα που θέλω να βάλω, είναι αυτό που λέμε οικολογικά γυαλιά, οικολογικά τζάμια και, επομένως, συμπεραίνει κανείς ότι μπορούμε να κάνουμε και γυάλινα κουτιά με οικολογικά γυαλιά. Μια αρχή των οικολόγων λειεί η οικονομία, η οικονομία της τσέπης, είναι και οικονομία της φύσης. Αν, δηλαδή, κάνεις ένα κτίριο το οποίο δεν είναι πολύ ενεργοβόρο, χρειάζεσαι 30 φορές και 40 φορές μεγαλύτερη δαπάνη κατασκευής – γιατί τέτοια είναι η αναλογία δαπάνης μεταξύ του τοίχου και του πετάσματος. Επομένως, οικολογικά μιλώντας, μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχουν οικολογικά γυάλινα κτίρια, ακόμα κι αν χρησιμοποιούνται «οικολογικά γυαλιά». Αυτό πρέπει να το ξέρουμε. Πιστεύω, συνάδελφοι, ότι πρέπει να υπάρξει ένα θεσμικό πλαίσιο που να ορίζει τους κανονισμούς μονώσεων, ηχομονώσεων κ.λπ. για τα γυάλινα κτίρια.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε.

ΓΑΡΥΦΑΛΛΟΥ: Λέγομαι Γαρυφάλλου, είμαι φυσικός

και είμαι από την Καβάλα. Ειπώθηκαν πάρα πολλά γι' αυτά τα γυάλινα κτίρια και συνέχεια αναφέρεται η Αθήνα. Ένας επαρχιώτης όμως που θα έρθει μια επίσκεψη στην Αθήνα και θα κάνει μια κλασική διαδρομή από το αεροδρόμιο στην Κηφισιά την εντύπωση που θα αποκομίσει από την Αθήνα όταν θα γυρίσει πίσω στην πόλη του είναι εκείνη της Κηφισίας. Οι άλλες όμως συνοικίες δεν υπάρχουν;

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ένας ακόμα: η Άννα.

Α. ΜΕΛΑΝΙΤΟΥ: Ήθελα να τοποθετηθώ, γιατί είπαμε πάρα πολλά ενδιαφέροντα πράγματα σήμερα. Νομίζω ότι οι ομιλητές, κυρίως του πρώτου μέρους, θέσανε ορισμένα ζητήματα και ιστορικά, πώς το γυάλινο κτίριο δημιουργήθηκε, και ορισμένες αρχές, και ορισμένους προβληματισμούς που θα πρέπει να έχουμε, και ήταν όλα σωστά. Όμως και ο τελευταίος ομιλητής, ο κ. Φατσέας, έθεσε αρκετά ξεκάθαρα το ζήτημα, δηλαδή το πώς πρέπει να βλέπουμε το γυάλινο κτίριο στο μέλλον. Γιατί αυτό που έχει σημασία δεν είναι ούτε το παρελθόν, ούτε το παρόν. Για μένα έχει σημασία και το μέλλον. Το γυάλινο κτίριο είναι μια έκφραση, κατά την άποψή μου, της έκφρασης-σύμβολο της αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα. Κάτι το οποίο δείχνει κοινωνιολογικά, το είπε και ο κ. Φιντικάκης, την κοινωνία του 20ού αιώνα. Είναι ένα υλικό που είναι διαφανές. Θέλουμε να δούμε κάτι με διαφάνεια. Όμως έχει καταντήσει να είναι, ακριβώς το αντίθετο, επειδή κάποια άλλη συνάδελφος είπε ότι τα κτίρια, ιδιαίτερα τα σφραγισμένα κτίρια, τα αποκλειστικά γυάλινα κτίρια σφραγισμένα είναι εντελώς εσωστρεφή. Και υπάρχει και μία άλλη παράμετρος, ότι η ενέργεια την οποία δεν εισπράττει το κτίριο ανακλάται στην πόλη και η συσσώρευση όλων αυτών των κτιρίων, εάν το ένα είναι δίπλα στο άλλο, στην πόλη δημιουργούν ένα μεγάλο πρόβλημα, πέρα δηλαδή από τα προβλήματα που έχει το κτίριο. Αυτό δεν το αναφέραμε αλλά ισχύει, και ανεβάζει τη θερμοκρασία της πόλης, δε συζητάμε για τη θερμοκρασία του κτιρίου, αλλά για τη θερμοκρασία της πόλης που όταν δεν έχει και πράσινο, γιατί άλλο είναι ένα κτίριο απομονωμένο μέσα σ' ένα πράσινο, με ελεύθερους χώρους τεράστιους μπροστά του που είναι κάτι το διαφορετικό, και άλλο είναι το ένα γυάλινο κτίριο δίπλα σ' ένα άλλο, και μάλιστα σε στενούς δρόμους. Όλα αυτά δημιουργούν ένα χάος. Θα ήθελα, λοιπόν, συμπερασματικά να πω ότι φιλοσοφικά αν το δούμε, αυτός ο τόπος είναι του παν μέτρον άριστον. Αυτό ισχύει χιλιάδες χρόνια. Ήταν μια φιλοσοφία του λαού μας. Είναι κάτι που έχει αποτυπωθεί βαθιά και γερά. Τώρα τελευταία, λίγο το μέτρο το έχουμε χάσει. Ας είμαστε ειλικρινείς. Θα πρέπει να το ξαναβρούμε όμως. Και ακριβώς αυτά τα γυάλινα κτίρια δείχνουνε, όσο κι αν θέλουμε να δούμε ότι έχουνε μια διαφάνεια, δείχνουνε την αδιαφάνεια τελικά. Είναι η αδιαφάνεια της σκέψης την οποία προβάλλουμε σαν διαφάνεια. Για να δούμε αυτό. Μια σκέψη λαθεμένη που την προβάλλουμε, έτσι, για να πείσουμε τους άλλους ότι είναι σωστό. Αυτό. Ευχαριστώ.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε την Άννα.

Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Καλησπέρα. Σωτήρης Παπαδόπουλος, συνάδελφος. Δεν θαμίλαγα αν δεν αισθανόμουν την πρόκληση που ήρθε στο κατακόρυφο, του πάν μέτρον άριστον. Θέλω να πω ότι το παν μέτρον άριστον –ας είμαστε ειλικρινείς– δεν ισχύει στην Ελλάδα. Η σημερινή ημερίδα, πρόεδρε, θα έπρεπε ενδεχομένως να λέει: «Τα γυάλινα κτίρια εμπορικών χρήσεων και πως εφαρμόζονται στον τό-

πο μας». Πιστεύω ότι ο κωδικός «εμπορικών χρήσεων» που καλύπτει το 999 στα 1000 των γυάλινων κτιρίων, είναι σημαντικός στη σημερινή κουβέντα. Άρα λοιπόν δεν μιλάμε για γυάλινα κτίρια κατοικίας –εγώ δεν ξέρω κανένα τέτοιο κτίριο στην Ελλάδα– αλλά μιλάμε για γυάλινα κτίρια εμπορικών χρήσεων. Τα γυάλινα κτίρια λοιπόν όπως εφαρμόζονται, θα ήταν ένας πληρέστερος σημερινός λόγος. Θέλω να πω λοιπόν το εξής. Είμαι εναντίον της αντανάκλασης του απέναντι κτιρίου που πραγματικά τροποποιεί τελείως τις συνθήκες που είχαν εφαρμοστεί προηγουμένως, ή της κακής εργονομίας ή της κακής ενεργηβόρας αρχιτεκτονικής. Αλλά για όνομα του θεού, ας μην είμαστε υπερβολικοί μέσα στην υπερβολή που μας θίγει του παν μέτρον άριστον της Κυψέλης, του Παγκρατίου και της ελληνικής πολυκατοικίας του μεπετόν. Δηλαδή, εμπορική χρήση και κάτι άλλο στην κοινωνική της έκφραση, έρχομαι και αναρωτιέμαι και αμφισβητώ ταυτόχρονα, αλήθεια πώς θα μπορούσε να εκφραστεί η οδός Κηφισίας σαν ένας εμπορικός δρόμος; Ενδέχεται, και το βάζω σαν σκεπτικό μαζί με τη λέξη ενδέχεται αλλά και τη λέξη αμφισβητώ. Πιστεύω ότι μια έκφραση της εμπορικής χρήσης, δηλαδή πετάει ένας με ελικόπτερο πάνω από την Αθήνα και ρωτάει έναν ξένο, πες μου, πώς είναι οι χρήσεις εδώ; Πιστεύω πράγματι, θα πεί εδώ είναι οι κατοικίες και εδώ είναι η εμπορική χρήση. Και ένα από αυτά που χαρακτηρίζει την εμπορική χρήση, ανεξάρτητα από τις κακές εφαρμογές ή όχι, της Κηφισίας και άλλων δρόμων, είναι ακριβώς η διαφοροποίησή τους μορφολογικά, σαν εμπορική χρήση. Για μένα, η παρέμβασή μου απόψε είναι «εμπορική χρήση-γυάλινο κτίριο». Δεν έχει γυάλινο κτίριο γενικά. Δίνει εκείνο τον χαρακτηρισμό που στον ξένο στο ελικόπτερο θα πει: «εδώ» είναι η εμπορική χρήση της Αθήνας. Εδώ πραγματικά και θα το εντοπίσει. Γιατί το γυάλινο κτίριο είναι αποτέλεσμα μιας εμπορικότητας-είδωλο που, ας μην κοροϊδευόμαστε, στον 20ό αιώνα είναι μια κοσμοθεωρία όπου η κοσμοθεωρία ξεκινάει και λέει: Ανατολή: Διαχειρίζεται τον χρόνο και τον εκφράζει. Δύση: Διαχειρίζεται τον τόπο, τον χώρο και τον εκφράζει. Ανατολή: Προφορικός λόγος. Δύση: Κατάκτηση-εμπορική χρήση-γυάλινο κτίριο. Δηλαδή, το γυάλινο κτίριο εκφράζει την κατάκτηση, το μεγάλο, την ποσότητα, το εμπορικό. Πιστεύω ότι είναι όροι κωδικοί που χρειάζονται. Θα μιλάγα, αλλά αυτό το παν μέτρον άριστο που έρχεται και κατακεραυνώνει συλλήβδην όλη τη γυάλινη αρχιτεκτονική θα έπρεπε να μετριάσει κάπου: Παν μέτρον άριστον.

Α. ΓΑΒΑΛΑΣ: Ευχαριστούμε τον Σωτήρη όπως και όλους τους ομιλητές. Θα κλείσω με δυο κουβέντες: Δεν μπορούμε να απορρίψουμε τίποτα. Δεν μπορούμε το γυαλί να το καταδικάσουμε. Απλώς, θα πρέπει οι αρχιτέκτονες να δουλέψουν πιο πολύ, πιο σκληρά, πιο συνετά, ούτως ώστε αυτό το υλικό να μετατραπεί σε μια έκφραση ελληνική, σε μια σωστή έκφραση. Ευχαριστώ όλους όσοι είχαν την υπομονή να καθίσουν μέχρι αυτή τη στιγμή. Νομίζω ότι ο σκοπός και ο στόχος της ημερίδας, σ' ένα πολύ μεγάλο βαθμό, πέτυχε. Ήταν μια αρχή ενός προβληματισμού, και αυτός ήταν κι ο στόχος μας.

Επιμέλεια: Νίκος Σταγκίδης

Από το στήσιμο της Έκθεσης στο Ρότερνταμ - Οι κατασκευές μέσα στον χώρο του Ολλανδικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής

ση της κατάστασης, που αφορά μεγάλο τμήμα των Μηχανικών και των πολιτών της χώρας, χαιρετισμό απηύθυνε και εκ μέρους του Πανελληνίου Συλλόγου Διπλωματούχων Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών η κ. **Αλίκη Φατούρου**, μέλος επίσης της Οργανωτικής Επιτροπής της Ημερίδας, εκ μέρους του Συλλόγου της.

Στον σκοπό της εκδήλωσης αναφέρθηκε το μέλος της Δ.Ε. του Τ.Ε.Ε. κ. **Σωκράτης Αλεξιάδης**, σύνδεσμος της Δ.Ε. με την Μόνιμη Επιτροπή Γ.Ο.Κ. και Πολεοδομικών Εφαρμογών του Τ.Ε.Ε.

Εισηγήσεις εκ μέρους της Οργανωτικής Επιτροπής έκαναν οι συνάδελφοι, με τη σειρά και τα θέματα, όπως αναφέρονται παρακάτω:

1. **Ελένη Λεμπέση**, Α.Μ., μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής, με θέμα: «Οικιστική και περιβαλλοντική πολιτική - Ποιότητα ζωής, ποιότητα κατασκευών».

2. **Ντίνος Ρόβλιας**, Νομικός Σύμβουλος του Τ.Ε.Ε., μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής, με θέμα: «Πολεοδομική νομοθεσία και νομολογία».

3. **Ανδρέας Δάρας**, Π.Μ., μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής, με θέμα: «Έλεγχος μελετών - κατασκευών ιδιωτικών οικοδομικών έργων», εκ μέρους της ομάδας σύνταξης της εισήγησης, που απετέλεσαν τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής κ. **Κώστας Βαρελίδης**, Π.Μ., **Ανδρέας Δάρας**, Π.Μ., **Σπύρος Νικολόπουλος**, Π.Μ. και **Γρηγόρης Χατζηδημητρίου**, Α.Μ.

4. **Τατιάνα Μεταξά**, Α.Μ., μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής, με θέμα: «Οργάνωση και λειτουργία των Πολεοδομικών Υπηρεσιών: Υποδομή - διαδικασίες», εκ μέρους της ομάδας σύνταξης της εισήγησης, που απετέλεσαν τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής κ. **Τατιάνα Μεταξά**, Α.Μ. και **Ελευθερία Ξυνομηλάκη**, Α.Μ.

Μετά το τέλος των εισηγήσεων ακολούθησαν ομιλίες και παρεμβάσεις εκ μέρους του ακροατηρίου, το οποίο απετέλεσαν συνάδελφοι μηχανικοί όλων των σχετικών με το θέμα ειδικοτήτων, τόσο από το κέντρο, όσο και από την περιφέρεια.

Εντυπωσιακά ήταν τα στοιχεία, που αναφέρθηκαν από όλους τους ομιλητές, εισηγητές και παριστάμενους, που έλαβαν το λόγο, σχετικά με την, κατά κοινή ομολογία όλων, απaráδεκτη κατάσταση, που επικρατεί στα Πολεοδομικά Γραφεία, ιδιαίτερα μετά την αποκέντρωση των σχετικών αρμοδιοτήτων στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Αυτοδιοίκηση.

Ειδικά η καταγραφή της στελέχωσης των πολεοδομικών υπηρεσιών (όπως αναλυτικά αναφέρθηκε στη σχετική εισήγηση), «περιγράφει» με αριθμούς μία εικόνα σοβαρών ελλείψεων σε υποδομή και κατάλληλο προσωπικό, που επιδεινώνει ακόμη περισσότερο την ήδη δύσκολη κατάσταση, που δημιουργεί η πολυνομία, η ασάφεια και επιλεκτική και διαφορετική ερμηνεία των πολεοδομικών διατάξεων, καθώς και η σχεδόν συστηματική τον τελευταίο καιρό «ακύρωση» των πολεοδομικών νομοθετικών εργαλείων, λόγω των παρεμβάσεων και ακυρωτικών αποφάσεων του Σ.τ.Ε.

Η κατάσταση αυτή, που επισημάνθηκε από όλους ανεξαιρέτως τους εισηγητές και ομιλητές, επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο μετά από τη μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων στην Τοπική και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, λόγω κυρίως των συνεχών παρεμβάσεων τοπικών παραγόντων, οι οποίοι επιβάλλουν την προσωπική τους πολεοδομική άποψη, οπότε η «τοπική αδυναμία» ικανοποιητικής λειτουργίας των πολεοδομικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα των Δήμων, ενισχύεται ακόμη περισσότερο από τις ποικίλες αυθαιρεσίες των τοπικών «αρχόντων» και την ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων.

Επί πλέον τα τελευταία χρόνια επιτάθηκε το αίσθημα ανασφάλειας δικαίου, όχι μόνον στον ελεύθερο επαγγελματία μηχανικό, αλλά και σε κάθε πολίτη, που θέλει να οικοδομήσει, δεδομένου ότι, ενώ οι οικοδομικές άδειες εκδίδονται σύμφωνα με τους νόμους, κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι θα είναι και σύμφωνες με τις απόψεις των δικαστηρίων. Τονίστηκε η μεγάλη ευθύνη της Πολιτείας για την μη αξιοποίηση και υλοποίηση των συγκεκριμένων και ολοκληρωμένων προτάσεων, που είχε εκφράσει το Τ.Ε.Ε. ήδη από το

1990, για αλλαγή στο κύκλωμα μελέτη - έκδοση άδειας - κατασκευή - επίβλεψη ιδιωτικών έργων. Δυστυχώς η αποκέντρωση, για την οποία το Τ.Ε.Ε. αγωνίστηκε επί δεκαετίες, κατέληξε με τον τρόπο, που έγινε σε ό, τι αφορά στα Πολεοδομικά Γραφεία, σε «καρικατούρα».

Η εκδήλωση έκλεισε με τη δέσμευση της Οργανωτικής Επιτροπής για τη γρήγορη επεξεργασία των θέσεων και προτάσεων, που διατυπώθηκαν στην εκδήλωση, ώστε με τις θέσεις της Οργανωτικής Επιτροπής και μετά από την αποστολή τους στους φορείς της Δημόσιας Διοίκησης και Τοπικής και Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης να αποτελέσουν τις θέσεις του Τ.Ε.Ε. και του Σ.Α.Δ.Α.Σ.-Π.Ε.Α. προς την Πολιτεία για τη λήψη μέτρων, που θα αναμορφώσουν και θα βελτιώσουν, τόσο την Πολεοδομική νομοθεσία, όσο και θα εξυγιάνουν και θα αναβαθμίσουν τις Πολεοδομικές Υπηρεσίες, για το γενικότερο όφελος των μηχανικών και των συμπερόντων των συναλλασσομένων πολιτών σ' ένα ευνοούμενο κράτος και σε όλα τα επίπεδα της Διοίκησής του.

«ΤΟΠΙΑ ΕΚΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ - Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ ΤΟΥ 1960 ΚΑΙ 1990»

Ύστερα από αίτημα των συναδέλφων για διοργάνωση δημόσιας συζήτησης για την έκθεση που οργάνωσε το Ελληνικό Προξενείο της Χάγης με θέμα «Τοπία εκμοντερνισμού - Η Ελληνική αρχιτεκτονική στις δεκαετίες του 1960 και 1990», ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ κάλεσε τους συναδέλφους που συμμετείχαν στην έκθεση σε δημόσια συζήτηση στις 27.5.99 στην Αίθουσα Αντιπροσωπείας του ΤΕΕ για το παραπάνω θέμα. Στη συζήτηση εκφράστηκαν από τους συναδέλφους διάφορες επιφυλάξεις για τον τρόπο που οργανώθηκε η Έκθεση ενώ παράλληλα από τους Οργανωτές της Έκθεσης Γ. Σημαιοφορίδη και Γ. Αίσωπο δόθηκαν εκτεταμένες διευκρινίσεις.

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΙΣ

Στο τεύχος **13** (σελ. 56) όπου παρουσιάστηκε η μελέτη για την Πλατεία Μητρόπολης στη Χώρα Νάξου, παρελήφθησαν τα στοιχεία του έργου και η ομάδα μελέτης που είναι τα εξής:

Τίτλος έργου: **Επιτόπιο Μουσείο Νάξου και Πλατεία Μητρόπολης**

Χρονολογία μελέτης: **1992-93**

Ολοκλήρωση κτιρίου και περιβάλλοντος χώρου: **1998**

Το Μουσείο θα εγκαινιασθεί το καλοκαίρι του 1999

Κύριος μελετητής: **Αγνή Κουβελά-Παναγιωτάτου**, αρχιτέκτων
Συνεργάτες αρχιτέκτονες: **Αλέξανδρος Αρωνίδης**, **Βασιλική Αρωνίδου**, **Αναστασία Μουτσίδου**
Πολιτικός Μηχανικός: **Δημήτρης Θεοφίλου**
Μηχανολόγος-Ηλεκτρολόγος: **Παναγιώτης Καμαρινός**

Στο τεύχος **14** (σελ. 32) όπου παρουσιάστηκε η μελέτη «Οι χώροι των σιδηροδρομικών σταθμών» το κείμενο είναι της **Θάλειας Χαραλαμπίδου**, αρχιτέκτων, καθηγήτρια εφαρμογών Τ.Ε.Ι. Αθήνας

